

Petheő Attila

Lévai nemzetmegtartó lelkészek
a XX. század elején
Birtha József és Antal Gyula életútja

Petheő Attila

*Lévai nemzetmegtartó lelkészek a XX. század elején
Birtha József és Antal Gyula életútja*

*Komárom, 2022
Coexistencia Polgári Társulás*

Lektorálta
doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.
Mgr. Tömösközi Ferenc, PhD.

Nyelvi lektor
Kiss Réka

*A kötet a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.
támogatásának köszönhetően jelent meg*

ONLINE ISBN: 978-80-974485-1-6

© *Petheő Attila*

Tartalom:

<i>Köszönetnyilvánítás</i>	5
<i>Előszó</i>	7
<i>A csehszlovákiai magyarság Trianon után</i>	9
<i>Adalékok Léva első világháború utáni történetéhez</i>	21
<i>A felvidéki református egyház önszerveződésének kezdetei Trianon után</i>	27
<i>Birtha József</i> <i>A lévai egyházépítő</i>	31
<i>Közíró és lapigazgató</i>	46
<i>A politikus</i>	57
<i>Birtha és a lévai gyülekezet közötti ellentét</i>	62
<i>Antal Gyula</i> <i>A városépítő lelkes</i>	69
<i>A városvezető</i>	88
<i>Irodalomjegyzék</i>	98

Köszönetnyilvánítás

A könyvemet elsősorban egy olyan embernek szeretném ajánlani, akivel sosem találkozhattam: apai nagyanyám, Petheő Mária édesapjának, dédnagyapámnak, Lányi Nándornak, aki a Barsi Református Egyházmegye tanácsbírája volt. Másodsorban a fiaimnak, Balázsnak és Barnának, hiszen tudniuk kell, hogy a múltunk velünk együtt él és nem csupán kötelez, hanem erősít is bennünket, tartást ad nekünk.

A könyv megszületésében sokan segítettek. Ki szeretném emelni Molnár Jánost, aki elindított ezen az úton. A szakmai munkában Lévai Attila, Somogyi Alfréd és Tömösközi Ferenc kollégáim erősítettek a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán. A kötet szerkesztésében Kiss Réka volt a támaszom, a megformázásban pedig Németh Péter segédkezett.

Az anyagi támogatásért, amivel lehetővé vált számomra, hogy Prágában, Léván, Budapesten, Komáromban kutathassak, sokszorosíthassak, egyszóval dolgozhassak, a köszönet a Bethlen Gábor Alapkezelő ZRT-t illeti.

Előszó

Az olvasó egy olyan monográfiát tart a kezében, amivel a szándékom az volt elsősorban, hogy két olyan lelkesz életpályájára világítsak rá, akik a nemzetért tettek egy olyan közegben és a felvidéki magyar nemzetrész számára egy olyan időszakban, amikor nem csupán az egyházat, de a nemzetet is meg kellett tartania a lelkeszeinknek, papjainknak. BIRTHA JÓZSEF élete Magyarország szívében indult és életútját nem egészen a haláláig, inkább a Felvidékkel kapcsolatba hozható tevékenységének a végéig követve megbizonyosodhatunk arról, hogy ez a kemény, határozott, olykor a saját igazát talán mások meghallgatása nélkül erőltető ember mindvégig a magyarságért tett. Az első világháborúban, a világháborút lezáró változó helyzetben tulajdonképpen pánikszerűen hagyta magát sodródni a történésekkel. Talán ennek is köszönhető, hogy már a Trianoni Békediktátum előtt távoznia kellett Léváról. El kellett hagynia Lévát, mégpedig – mint az kutatásaimból kiderült – nem csupán amiatt, mert az új államalakulat kiszolgálóinak az ő személye túske volt a szemében. BIRTHÁNAK a „lévai nemzet” épüléséért tett lépései megkérdőjelezhetetlenek, viszont a gyülekezetével való vitái árnyékot vetnek a munkásságára.

A lévai szolgálatban őt követő ANTAL GYULA munkásságának sokkal kevesebb a forrásokban a nyoma, mint elődjének. Sok oka lehet ennek. Elsősorban talán az, hogy rendkívül fiatalon hunyt el, így nem volt ideje kiteljesedni a felvidéki magyar politikai és egyházi életben. Másodsorban pedig úgy hiszem, hogy a történétírók azért feledkeznek meg róla könnyedén, mert egy olyan felvidéki magyar keresztyény vezető volt, aki hajlandó volt a lévai és a magyar közösség érdekében együtt gondolkodni az állami szervekkel és ennek mindig meg is lett a pozitív hozadéka. Tehát Antal volt az a politizáló lelkesz, aki megmutatta, hogy van mozgástere a szlovenszkói magyar nemzetrésznek úgy is, ha nem külföldi ukázokat követ, hanem a sajátjai igényei szerint védi és képviseli a nemzeti érdekeket. Antalnak a csehszlovák és a felvidéki magyar politikusok között is tekintélye volt, de az újszerű

---

viselkedésétől tartottak is, ezért érzésem szerint nem engedtek neki nagyobb politikai mozgásteret. Mindez pedig a lévő református egyház és Léva város lakóinak hasznára is vált, hiszen ezzel szűkebb pátriájában alkotott maradandót.

A kötetem célja az, hogy emléket állítsak e két nemzettartó lévői lelkésznek – elsősorban ennek a könyvnek a segítségével, de bízva abba, hogy partnereket találunk arra, hogy Léván mindkét lelkészről közterületet nevezzenek el, illetve, hogy Antal Gyulának, mint egykori sikeres polgármesternek, Léván legalább egy emléktáblája legyen.

A csehszlovákiai magyarság Trianon után

Trianon a magyarság történetének egyik legnagyobb tragédiáját jelentette. A győztes hatalmak mihamarabb szánálni akarták a térséget. A szomszédos országokhoz csatolt magyarság Románia után a legnagyobb lélekszámban Csehszlovákiához került. A 8-9 milliós leendő Csehszlovákiában 3 millió szudétánemet¹ és az 1910-es népszámlálások alapján 896 ezer magyar² lakott. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tényt, hogy a tervezett államalakulatban több német élt, mint szlovák.³ A cseh törekvések elsősorban Csehországra, Morvaországra és Sziléziára irányultak, melyek a korona tartományai voltak, Szlovákiának azonban nem voltak tartományai. Itt az új határokat földrajzi-védelmi és gazdasági-közlekedési szempontok alapján húzták meg.⁴ Csehszlovákiában már 1918-ban felgyorsultak az elszakadási mozgalmak, azaz mind inkább az önálló államuk megalkotása lebegett az értelmiségük szeme előtt. Jászi Oszkár szerint azonban a csehekben a háború előtt fel sem merült a magyarországi szlovákokkal való egyesülés gondolata. A cseh területek függetlenedése és a mérsékelt szlovák autonómia megadása a Magyar Királyságon belül tökéletesen kiélegítette volna mind a cseheket, mind a

1 Szarka László: *Nemzetállamok, kisebbségek az 1920-as években*. In.: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerkesztette: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp. 2008. 69.

2 Simon Attila: *A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921)*. In.: *Kisebbségi magyar közösségek*

3 Hamberger Judit: *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*. Bp. 1997. 14.

4 Galántai József: *Háború és békekötés*. IKVA, Bp. 1992. 76.

---

szlovákokat.⁵ A Cseh Nemzeti Bizottság és a szociáldemokraták által vezetett Cseh Szocialista Tanács egyaránt erre törekedett. Csehszlovákia önállóságát már 1918 májusában támogatta, Nagy-Britannia majd 1918 júniusában Franciaország, 1918 szeptemberében pedig az USA is. 1918. október 18-án elfogadták a washingtoni deklarációt, s ezzel megalakult a csehszlovák kormány Amerikában, de hiányzott belőle mindennemű említés a szlovák nyelvről és az önrendelkezésről is. Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök ugyanis elmondása szerint nem kérhette, hogy egy többnemzetiségű monarchia helyett egy többnemzetiségű Csehszlovákiát támogassanak. Itt fontos jelezni azt, hogy ez a Csehszlovákia alapdokumentumának, értékteremtő programjának számító deklaráció tartalmazta az állam és az egyház szétválasztásának igényét, ahogy a nemzetiségek egyenjogúságának ígérte is.⁶ Ebben az időben a szlovák nemzet egyharmad része az Egyesült Államokban élt. A csehek a szlovákokról azt mondták ebben az időben, hogy velük egy nemzetet alkotnak. Azt sem hallgathatjuk el, hogy T. G. Masaryk és Eduard Beneš nyelvészeti alapú politikai okokból elvitatták a szlovák, mint önálló nemzet létjogosultságát.⁷ A szlovák értelmiség jó része szimpátiával tekintett Csehszlovákia megalapítására, nem kimondottan szimpatizáltak a csehekkel a régi Magyarországon valamilyen státussal bíró egyének, és szintén nem szimpatizáltak a „többségi államalkotókkal” a létszámában legnagyobb ún. szlovák nép, melynek helyzete semmiben sem változott Csehszlovákia létrejöttével.⁸

A csehek „egy nemzet” elméletével szemben az 1918-as év elején már Andrej Hlinka és a Szlovák Nemzeti Párt is a szlovákok önrendelkezési jogáról és önálló ország létrehozásáról beszélt Csehország,

---

5 Jászi Oszkár: *A Habsburg Monarchia felbomlása*. Gondolat, Bp. 1982. 484.

6 Tomáš Gábriš: *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918)*. <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf> 3., 2021. november 9.

7 Hamberger Judit: *Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca*. Bp. 1997. 12.

8 Juraj Benko: *Štát a jeho ľud. Politická socializácia slovenského obyvateľstva po vzniku ČSR*. In.: Jaroslava Rogulová a kol.: *Od osmičky k osmičke Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*. SAV, Bratislava 2009. 18.

Szilézia, Szlovákia és Morvaország részvételével.⁹ 1918. október 28-án Prágában a helytartótanács helyét az emigrációs kormány által is támogatott Cseh Nemzeti Tanács vette át. Az október 28-án megalakult Csehszlovákiában azonban a csehek a szlovákok politikai képviselőire nem gondoltak. A Csehszlovák Nemzeti Bizottság harminc tagjából mind cseh volt. A szlovákság legjelentősebb államjogi lépése, amelyet a csehszlovák állam érdekében tett, a turócszentmártoni nyilatkozat elfogadása volt 1918. október 30-án, kétszáz fő jelenléte mellett a Szlovák Nemzeti Tanács alakuló ülésén, a magyar hatóságok engedélyével.¹⁰ Az 1920. február 29-i alkotmányban csehszlovák nyelvről esett szó, illetve megszövegezői azt mondták, hogy nem kapnak a szlovákok autonómiát, mert akkor a németek és a magyarok is jogosan kérhetnek majd.¹¹ Ennek függvényében érdekes, hogy a Négyes Tanács bizottsági munkájába bekapcsolódó külügyminiszter, Eduard Beneš kifejtette, hogy a csehszlovák kormány támogatja az ország föderatív felosztását a későbbiekben, sőt nem emelt kifogást az ellen sem, ha a kisebbségvédelmi szerződés tartalmazná a Kárpátaljának adandó területi autonómia koncepcióját is.¹²

A Trianonban Csehszlovákiához csatolt Felvidék korábban sosem élt önálló állami életet, gazdaságilag és szellemileg is Magyarországhoz és Budapesthez kötődött. A korábbi észak-magyarországi területek és a magyar Alföld gazdasági tekintetben erősen egymásra voltak utalva. A mai dél-szlovákiai részek jószerével arra lettek kárhozhatóak, hogy olcsó munkaerőt és nyersanyagot szolgáltatassanak Csehszlovákiának.¹³ Itt mindvégig szűk maradt a felső, vagyonos és szellemileg képzett, politikáló társadalmi réteg. Ez a réteg ráadásul az új államban bevezetett radikális földreform során birtokainak nagy részét elvesztette. Az 1919-es földreform során zárolták a 150 hektár feletti mezőgaz-

---

9 Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris, Bp. 2001. 95-96.

10 Miroslav Michela: *Trianon labirintusaiban*. Bp. 2016. 18.

11 Vladimír Jančura: *Pittsburgh, máj 1918: Nenaplnená dohoda*. Pravda, 2018. május 29.

12 Galántai József: *Trianon és a kisebbségvédelem*. Maecenas, Bp. 1989. 90-91.

13 Raffay Ernő: *Trianon titkai*. Bp. 1990. 159-160.

dasági és a 250 hektár feletti vegyes területeket. Az ezektől nagyobb magánbirtokokat az ún. lefoglalási törvény szerint az Állami Földhivatal lefoglalta.¹⁴ A korábbi magyar tisztviselők, állami alkalmazottak, értelmiségiek zöme nem kapta meg a csehszlovák állampolgárságot. A kiutasítottak, illetve elmenekülők száma 102 ezer főre tehető 1924 végéig.¹⁵ A szlovákiai magyar középosztályt hatalmas csapás érte ezzel. Ezt az elveszett értelmiségi és tisztviselői kart munkásokból és parasztokból tudták csak pótolni. Ez a változás nagyban átalakította az értelmiségi szemléletet, szűkült a polgárság köre, emellett megváltozott a vélemény a világról és a társadalmi szükségletekről egyaránt. Az adatok arról tanúskodnak, hogy a közösség egyre inkább elszegényedett. Az elszegényedésnek tudható be, hogy a Trianon utáni első időszakban Csehszlovákiában számos olyan törvényt hoztak a szociáldemokraták, ami a munkanélküliség felszámolása, a szociális juttatások kiterjesztése mellett érvelt, és az egészségügyi ellátást javította – ez magyarázhatja a magyarok által később a szociáldemokratákra adott szavazatokat.¹⁶ A kereskedelembe, az államigazgatásban és a pénzügyi szférában dolgozók aránya csökkent, a napszámosok és a munkások aránya viszont rendkívül magas volt. Az így felszabadult hivatalnoki munkahelyeket az 1919/462. törvény szerint azoknak a legionáriusoknak tartották fenn, akik Csehszlovákia megalakulásáért tettek. Az államigazgatásban a munkahelyek 50%-át jelentette ez.¹⁷ A többséget alkotó katolikuság püspökeinek legjava Magyarországra távozott, és a három református egyházkerület magyar többsége is egy időre vezető nélkül maradt. A békekonferencia főhatalmai az új államok rendszerének szerves részeként tekintettek a kisebbségvéde-

---

14 Simon Attila – Kovács Attila: *Gazdaság és nacionalizmus. Földreformok az utódállamokban.* In.: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században.* Szerkesztette: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp. 2008. 119.

15 Miroslav Michela: *Trianon labirintusaiban.* Békéscsaba, Bp. 2016. 22.

16 Tomáš Gábriš: *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918).* <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf> 11., 2021. november 9.

17 Tomáš Gábriš: *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918).* <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf> 13., 2021. november 9.

---

lemre, de a kisebbségi jogok nemzetközi garanciája nem szorítkozott a minden téren megvalósítandó állampolgári egyenlőségre.¹⁸

A korszak szakirodalmát kísérvé arra lehetünk figyelmesek, hogy a Trianont vagy Csehszlovákia létrejöttét követő évekből nagyon kevés az olyan feldolgozás, amely a magyarországi politika és a csehszlovákiai magyar politizálás folytonosságát vizsgálná. Jószerevével a szakirodalomban csak arról lehet olvasni, hogy a felvidéki magyar politizálóknak milyen kapcsolata volt a magyarországi politikával. Magyarországról várták az utasításokat, illetve a pénzt is szervezeteik működtetésére. A kisebbségi politikai élet szerveződése 1919-ben vette kezdetét Csehszlovákiában, miután a császári államhatalom először a Szudéta-vidékről kezdett kivonulni. Eltérő volt a helyzet a szlovákiai déli végeken, ahol sosem voltak határai Magyarországnak. A csehszlovák csapatok 1919 januárjában kezdtek bevonulni Kassára, Pozsonyba, Érsekújvárra és a Csallóközbe. Az új rendszert ostromállapot kísérte. A Tanácsköztársaság csapatainak bevonulása miatt ténylegesen július végére vette birtokba Csehszlovákia a számára új vidéket. A közigazgatásban teljes volt a kaosz. Popély Gyulánál olvasható, hogy a cseh birtokbavételt a felvidéki népesség zöme is értetlenül fogadta.¹⁹ A tisztviselők, tanárok, vasutasok nem tudták, hogy hová fognak tartozni, és tulajdonképpen 1920-ig magyar alkalmazottaknak tekintették magukat. Ennek a társadalmi rétegnek a tagjai közül került ki az a 100 000 ember, akik Magyarországra menekültek.²⁰

A közigazgatásban drasztikusabb döntéseket hoztak, ugyanis a megyei, a járási és a helyi önkormányzatok képviselő-testületeit felszaltták, s biztosokat, illetve tanácsnokokat állítottak a helyükre.²¹ A kinevezéseknél nem vették figyelembe az államfordulat előtt létezett politikai pártokat, de igyekeztek megnyerni a társadalmi, gazdasági,

---

¹⁸ Galántai József: *Háború és békekötés. IKVA, Bp. 1992. 133.*

¹⁹ Popély Gyula: *Népfogyatkozás. Regio, Bp. 1991. 38.*

²⁰ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Liliium Aurum, Somorja, 2002. 30.*

²¹ *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938., szerk.: Borsody István, Méri Ratio, Somorja, 2002. 56-57.*

egyházi és kulturális élet jeles személyiségeit.²² A helyi és regionális politikában nem tudták teljesen megkerülni a magyarokat. Erre utal, hogy bár az új szlovák megyék élére csak szlovák ispánok kerültek, a megyei bizottságokba magyar nemzetiségű személyek is meghívást kaptak. Pozsony és Komárom megye ideiglenes bizottságába került be például Kürthy Lajos báró, Zólyom és Túróc vármegye korábbi főispánja, Bartal Aurél volt Pozsony vármegye főispánja, vagy Szüllő Géza országgyűlési képviselő.²³ Talán ennek az is oka volt, hogy a csehek, bár elfogadták az 1920/126-os megyei közigazgatásról és járási hivatalokról szóló törvényt, politikai elitük ellenérzése miatt nem vezették be a megyerendszert.²⁴ A magyarság kiszorult az önkormányzati jogok gyakorlásából, mondhatni, a helyi politikából. A Csehszlovákia kikiáltásával létrejött nemzetgyűlésben csupán csehek és szlovákok voltak az első hónapokban. Ez annyit tett, hogy a csehszlovákiai magyarság, amely korábban a hagyományos magyarországi pártokban politizált, most nem csupán pártok, de parlamenti képviselő nélkül is maradt. A régi magyar politikai keretek széthullottak. Csehszlovákiában 1919. január 31-én fogadták el az 1919/75-ös törvényt, ami alapján megválsulhattak a cseh országrészben a helyhatósági választások. A szlovákiai részben csupán 1923-ban, a megyei választásokkal együtt zajlottak a helyhatósági választások, annak ellenére, hogy az országos választásokra már 1920 áprilisában sort kerítettek.²⁵ Magyar szavazatoknak köszönhetően a Német–Magyar Szociáldemokrata Párt listáján két magyar képviselő, az Országos Keresztényszocialista Párt és az Országos Magyar Kiszgazda, Földműves és Kisiparos Párt listáján hat magyar képviselő, míg a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt

---

22 Angyal Béla: *Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918–1921.*

Fórum Társadalomtudományi Szemle 2000/1. szám.

23 Simon Attila: *Az elfeledett aktivisták. Somorja, 2013. 24.*

24 Milan Zemko: *Pravidlá parlamentnej demokracie a obmedzenia v ich uplatňovaní v slovenskej spoločnosti 20. rokov 20. storočia.* In.: Jaroslava Rogul'ová a kol. *Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938.* SAV, Bratislava 2009. 12. 25 Uo. 12.

---

listáján két magyar képviselő került be a prágai parlamentbe. ²⁶

Ezek azok az idők, amikor megalkották az önálló állam alkotmányát, illetve a legfontosabb törvényeket: például ebben a másfél évben született a szociális törvény, amely tartalmazta a munkanélküliség elleni kötelező biztosítást; de ekkor tárgyalták az állami hivatalnokok és alkalmazottak átvételének törvényét is; illetve a földtörvényt, melynek folyományaként 325 852 hektárnyi területet foglaltak le, melyből 22 320 hektár került csupán magyar tulajdonba. Szintén ekkor vezették be a nyelvtörvényt, a választási törvényt és a szövetkezeti törvényt is. ²⁷

Az ideiglenes prágai Nemzetgyűlés 1920 februárjában, három fontos törvényt fogadott el: az új alkotmányt (121/1920. sz. törvény), a kisebbségek nyelvhasználatát szabályozó törvényt (122/1920. sz. törvény) és a nemzetgyűlési választások szabályairól szóló törvényt (123/1920. sz. törvény). ²⁸ Az 1920-as nemzetgyűlési választások előtt két lehetősége volt a magyarságnak. Vagy a teljes passzivitást választja, vagy rohamléptekben megszervezik a pártjaikat, hiszen valószínűsíthető volt, hogy a magyarság egységesen nem marad távol a választásoktól, hiszen a szociáldemokraták és a kommunisták egyre erősödtek a magyarság körében, különösen az ipari központokként működő városokban, Pozsonyban és Kassán. Pozsonyban Wittich Pál, míg Kassán Molnár Miklós volt a vezetőjük. ²⁹ A csehszlovák megszállás után a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szlovák tagozata a cseh szervezettel való egyesülést tűzte ki célul. Az 1918. december 25-i lipótszentmiklósi kongresszusukon 36 alapszervezetük képviseltette magát, és kimondták, hogy a továbbiakban a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt részeként akarnak tevékenykedni. Két nappal későbbi prágai értekezletükön deklarálták, hogy a magyarok és a

---

²⁶ Simon Attila: *A Csehszlovákiához került felvidéki magyarok (1918–1921)*. In.: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Szerkesztette: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László. Bp. 2008. 38.

²⁷ *Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938.*, szerk.: Borsody István, Méri Ratio, Somorja, 2002. 58–59.

²⁸ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja, 2002. 56.

²⁹ Simon Attila: *Elfeledett aktivisták*. Somorja, 2013. 23.

---

németek mellőzésével, nemzeti alapon egyesültek a csehekkel. Erre válaszul, a kívül rekedt magyar és német szociáldemokraták felvették a Magyar- és Német Szociáldemokrata Párt nevet.³⁰ A pozsonyi és a kassai magyar nemzetiségű szociáldemokraták közti szakadás eredményezte, hogy a pozsonyiak a magyar-német szociáldemokraták, míg a kassaiak a csehszlovák szociáldemokraták soraiban indultak a választásokon.³¹ Több olyan szervezet kezdte szárnyait bontogatni, amelyek keretei között nyíltan politizálni kezdhetett a társadalom. A szociáldemokraták mellett 1919-ben a magyarországi hagyományokat tovább örökítő keresztényszocialista mozgalom kezdett működni sikerrel, hiszen a Pozsonyi Keresztényszocialista Egyesület tagsága 700 és 1000 fő között mozgott. A pozsonyiak voltak, akik koordináló szerepet vállaltak az országban található 17 megújított keresztényszocialista helyi csoport között. Szembe helyezkedtek a baloldali osztályharc eszméjével, amivel az osztályok feletti világnézetet állították szembe. A keresztényszocialisták a keresztény-keresztyén világnézetet hirdették nem csupán a magyarság, hanem a szlovákiai németiség és szlovák-ság körében is. A kezdetekben jószerével nemzeti töltet nélkül, csupán a bolsevizmus és a szocializmus leküzdése ellen léptek fel. A párt 1919-ben Ungvárott kiadott programjában csupán egy rövid bekezdésben szerepelt a nemzetiségi kérdés.³² Az őslakos koncepciójuk nem tett különbséget magyar, német, szlovák vagy rutén között, hanem egységesen kívánta tömöríteni a cseh betolakodók és az internacionalisták ellen küzdőket.³³ Fő bázisuk Pozsonyban és Kassán volt elsősorban. A Keresztényszocialista Párt 1919 novemberében alakult meg Kassán. Országos Lapjuk a Népakarat lett, s ennek hasábjain 1920. február 8-án programot is hirdettek, amiben tulajdonképpen még szó sem volt a magyarság nemzeti, politikai, vagy nyelvi jogainak védelméről. Helyette szó volt a magántulajdon elvéről, a vallásszabadságról, a közegész-

---

30 Popély Gyula: *Ellenzélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 70.*

31 Simon Attila: *Elfeledett aktivisták. Somorja, 2013. 25.*

32 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Liliom Aurum, Somorja, 2002. 43.*

33 Popély Gyula: *Ellenzélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 71.*

---

ségügy javításáról, a munkavállalás feltételeinek szabályozásáról, szakszervezeti tevékenység szabadságáról, a háztartási alkalmazottak munkaviszonyáról, a közigazgatás korszerűsítéséről, a mezőgazdaság támogatásáról, valamint az adóreformról. Az Országos Keresztényszocialista Párt első kongresszusán -1920. március 23-án- már 179 helyi szervezet vett részt, ahol elnökké Lelley Jenőt választották. Itt döntötték el, hogy részt vesznek a parlamenti választásokon 1920 áprilisában. ³⁴ „Azonban az adott helyzettel számolva részt kell vennünk a választásokban már csak azért is, hogy a magyarság mindenütt kellő képviseléssel bírjon, hogy érdekeit mindenkor megvédje” – hangzott el Poór Gyula, szenci ügyvéd beszédében. ³⁵

A Nagyatádi-Szabó féle kisgazdapárt leágazása az újonnan létrejövő Csehszlovákiában a gazdaosztálynak tetsző, de etnikailag teljesen magyar mozgalom indításába kezdett. Komáromból és Rimaszombatból indult el a fejlődése. Komáromban a Nagyatádi-féle párt helyi szervezete 1920. február 17-én Országos Magyar Kisgazdapárt néven önállósult Füßy Kálmán és Mohácsy János vezérletével, Rimaszombatban pedig Szent-Iványi József és Tököly József szervezte a pártot. 1920-ban, a választások után az Országos Magyar Kisgazda és Földműves és Kisiparos Párt nevet vette fel Komáromban, az első kongresszusán, ahol Szent-Iványi Józsefet választották a párt elnökévé. Programjában a gazdatársadalom érdekeinek hatékony védelmével, a gazdák önszerveződésével, a szövetkezeti mozgalom függetlenségével foglalkozott, de hangsúlyozta a földreform igazságos végrehajtásának fontosságát is. ³⁶ Ők hozták létre 1921-ben a Szlovenszkói és Ruszinszkói Gazdák Szövetségét, amely hatalmas tömegbázissal bírt, gazdanapjukon nyolc-tízezer ember vett részt.

1920-ban szintén Komáromból indult a Magyar Nemzeti Párt is,

---

³⁴ Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez. Lilium Aurum, Somorja, 2004.* 88.

³⁵ Órálló, *Keresztyén társadalmi lap, I. évf. 13.szám, 1920. április 3.* 10.

³⁶ Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Lilium Aurum, Somorja, 2002.* 65.

amelynek a bejegyzését nem engedélyezték,³⁷ vagyis a párt február 22-re összehívott alakuló ülését a katonai karhatalom feloszlatta. A Magyar Nemzeti Párt így 1920. február 29-én alakult meg Gaál Gyula nyugalmazott polgármester, Ghyczy János és Kamarás József törvényszéki bíró vezetésével. Az alapításban elsősorban a forradalmak előtti politikai rendszer vezetői, volt főispánok, arisztokraták vettek részt. A helyszín utal a Pozsony, mint főváros és Komárom, mint a „legmagyarabb” város közti rivalizálásra is.³⁸ Szervezői a pártot a felvidéki magyarság egységes, osztályok és társadalmi rétegek felett álló politikai tömörülésként szándékoztak megszervezni.³⁹ „A párt megalakulása iránt igen nagy az érdeklődés a falvakban is és a megyei szervezet megalakulása is a küszöbön áll” – írja a Komáromi Lapok.⁴⁰ A céljuk az volt, hogy minden magyar embert egy egységes pártba tömörítsenek.

Szintén a Nagyatádi-Szabó-féle kisgazdák leágazásának tekinthető, hogy a nem magyar érdekeket érvényesítő, ám kiváló magyarországi kapcsolatokkal rendelkező Milan Hodža, a csehszlovák Agrárpárt szlovák vezetője, 1920-ban a földbirtokreform magyar hangjaként kívánt magyar pártot létrehozni. A Köztársasági Magyar Kisgazdák és Földművesek Szövetségét, Csánki Aladár lévai ügyvéd alapította 1923-ban. Ő a Károlyi-párttal, a függetlenségi Just-párttal, illetve a Jászi Oszkár-féle ideológiával szimpatizálókat kívánta megszólítani, de végül célcsoportja a falusi lakosság lett. A párt első kongresszusán, 1923. június 23-án – a többségében délnyugat-szlovákiai 118 község képviselőjében – 500 küldött jelent meg,⁴¹ a vezetés pedig ekkor átkerült Csomor István, farnadi gazda kezébe. A párt később legerősebb Gútán és környékén lett, ahol a földosztás reménye vitte a szervezetbe a parasztokat. 1923 végére a pártnak 1300 tagja lett. Az 1924. november 30-án Léván megtartott országos kongresszusukon Csánki teljesen kiszorult a vezetés-

---

37 *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister, 1998. 17.*

38 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés. Liliium Aurum, Somorja, 2002. 57.*

39 Popély Gyula: *Ellenszélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 73.*

40 *Komáromi Lapok, 1920. 9. szám 6.*

41 *Simon Attila: Elfeledett aktivisták. Somorja, 2013. 41.*

---

ből, a párt a Köztársasági Magyar Földműves Párt nevet vette fel, az elnök pedig Csomor István maradt.

Az 1920-as választások előtt csupán a két magyar jellegű párt, a Magyar- és Német Szociáldemokrata Párt (továbbiakban: MNSZDP), valamint az Országos Keresztényszocialista Párt (továbbiakban: OKP) sorai voltak rendezettek, azonban a választásokig az Országos Magyar Kiszgazda és Földművespárt (továbbiakban: OMKFP), illetve a Magyar Nemzeti Párt (továbbiakban: MNP) is várhatóan teljesíteni tudta a törvényszabta feltételeket. A választások előtti hetekben a konzervatív és keresztyén alapokon álló magyar politikai erők vezetői kísérletet tettek egy közös választói blokk megalapítására. Az 1920. március 22-i komáromi pártközi értekezleten kimondták a legszorosabb választási együttműködés szükségességét.⁴² Ezek a tárgyalások sajnos sikertelenül végződtek, s mivel a kiszgazda formációt is törvényesen bejegyezték, a két párt külön listával indult a választásokon. Az MNP bejegyzése nem valósult meg, így annak szavazói szabad kezet kaptak: a két párt közül választhattak.

Az OKP csupán két magyar kerületben indított jelölteket, a szlovák többségű kerületekben Hlinka Szlovák Néppártjának engedték át a terepet. Az OKP a képviselőházi választásokon 139 355 (Kassa: 64 682, Érsekújvár: 74 673) érvényes szavazatot szerzett, míg a Nemzetgyűlés Szenátusába 100 658 szavazatot kapott. Az OMKFP csak az érsekújvári választási körzetben indult, a képviselőházi választásokon 26 520 érvényes voksot gyűjtött be, míg a szenátusin – ahol a kassai és az érsekújvári körzet egyben volt – 40 302 szavazatot kapott. A MNSZDP csak az érsekújvári választási körzetben indult, és csupán a képviselőházi választásokon 108 546 érvényes szavazatot szerzett. Az 1920. áprilisi parlamenti választások során a két kisebbségi magyar párt, illetve az MNSZDP, valamint a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt jelöltjeiből tíz magyar képviselő és három szenátor (OKP: Koperniczky Ferenc, Schmidt Károly; OMKFP: Hangos István) jutott be

---

⁴² Popély Gyula: *Ellenszélben. Kalligram, Pozsony, 1995. 77.*

---

a prágai parlamentbe. ⁴³ Érdekes adat, hogy a legnagyobb magyar választókerületekben, az érsekújváriban és a kassaiban, a német-magyar szociáldemokratákra a választók 31,65%-a, míg a két magyar pártra 30,22%-a szavazott. A magyar választók baloldali elkötelezettsége derül ki az eredményekből, amit a háborút követő rossz szociális és gazdasági helyzettel lehet magyarázni.⁴⁴ Az 1921-es népszámlálás szerint az ország 5,57%-át (744 621) kitevő magyarságnak ⁴⁵ sikerült győztesként kijönnie a Trianon utáni első parlamenti választásokból. A két releváns magyar párt 1920. december 7-én alakította meg Ótátrafüreden a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságát. ⁴⁶ Itt a megjelentek felsorolták sérelmeiket, majd 17 pontban fogalmazták meg határozati javaslatukat, többek között azt is, hogy az eddig pártonkívüli magyarokkal fel kell venni a kapcsolatot, és őket is be kell kapcsolni a közös munkába. ⁴⁷

Az egyházak erős támaszai voltak az önszerveződés szinte minden formájának. Az egy évvel későbbi, azaz az 1921-es népszámlálási adatok szerint a csehszlovákiai magyar népesség 71,61%-a (422 282) római katolikus, 21,35%-a (126 484) református volt. ⁴⁸ A magyar katolikus alsóbb papság döntő többsége nem tudta elfogadni az impériumváltást, a szlovák alsópapok egy része is magyar érzelmű volt. A reformátusok három csehszlovákiai egyházkerülete meghatározó módon magyar jellegű volt. ⁴⁹

---

43 A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998. 18.

44 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja, 2002. 63.

45 Popély Gyula: *Népfogyatkozás*. Regio, Bp. 1991. 59.

46 Vigh Károly: *A szlovákiai magyarság sorsa*. Bereményi Könyvkiadó, Bp. 1992. 51.

47 Angyal Béla: *Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez*. Lilium Aurum, Somorja, 2004. 145.

48 A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998, I., szerk.: Tóth László, Ister 1998. 101.

49 Angyal Béla: *Érdekvédelem és önszerveződés*. Lilium Aurum, Somorja 2002. 42.

Adalékok Léva első világháború utáni történetéhez

Az első világháború vége katasztrofális helyzetben találta a lévaikat, a lakosság közel háromnegyede szorult a hatóságok támogatására. Az általános nyomor és a leterhelt kórházak baját tetézte a spanyolnátha járvány, ami nagy számban szedte az áldozatait. Csehszlovákiában gyorsan alakultak a helyi magyar nemzeti tanácsok, amelyek tevékenysége nem állt egyetértésben a 1918. október 30. után megalakuló helyi szlovák nemzeti tanácsok működésével. Budapestről érkező felhívásra 1918. november 1-jén Léván is megalakult a Nemzeti Tanács Holló Sándor vezetésével. A célja, hogy a közbiztonságra ügyeljenek, azaz védjék a polgári lakosságot.⁵⁰ Ez a Nemzeti Tanács kezdetben 49 tagú volt, de 1918. december 1-jén már 100 tagot számlált.⁵¹ Kezdeményezésükre Léván nemzeti gárdát állítottak fel, amelyet teherautókkal és egy lovas géppuskás osztaggal is felszereltek. Feladata az volt, hogy megvédje a nagybirtokokat, üzleteket, bankokat a fosztogatástól, és megakadályozza a csehszlovák hadsereg előrenyomulását a megszálláskor. A lévai őrség vezetője egy helyi rendőrkapitány, Dr. Horváth Gyula volt. A nemzetőröknél mintegy 500 férfi szolgált. 1918. november 16-án kikiáltották a Magyar Népköztársaságot, állásából felmentették az addigi főispánt Beniczky Ödönt és a helyébe Bartos Jánost, az aranyosmaróti kerület országgyűlési képviselőjét nevezték ki kormánybiztosnak.⁵²

1918. december 23-án a lévai helyőrség parancsnokának, Pálmay Ernő századosnak a vezetésével csoport alakult, amely kapcsolatot akart teremteni a dél-szlovákiai városokkal és védvonalat akart létrehozni a cseh csapatokkal szemben, azonban sem az erőszak, sem a propaganda nyomása nem tudta megakadályozni a csehszlovák csa-

---

⁵⁰ Strasser Elemér (szerk.): *Lévai lexikon*, Léva, 1934., 21.

⁵¹ Nikola Mihálová: *Politický vývoj v Leviciach v čase vzniku prvej Československej republiky*. In. *Acta Musei Tekovensis Levice*, 2013., IX. évf., 51.

⁵² Strasser Elemér (szerk.): *Lévai lexikon*, Léva, 1934., 21.

---

patok előrenyomulását. 1918 végét a lévai félelmek, különösen a magyarok félelmei jellemzik, leginkább a régi állami-politikai rendszerhez szorosan kötődő felsőbb osztály tartott a bizonytalan jövőtől. Az első csehszlovák tisztek már 1919. január 9-én megérkeztek Lévára, de még nem foglalták el a várost. Az utolsó magyar csapatok január 8-án éjjel, a magyar kormány utasításának eleget téve hagyták el a várost Pálmay Ernő százados parancsnoksága alatt. A városban, a városi közgyűlés megbízásából, Hoffmann Árpád járásbíró vezetésével megalakult a polgárőrség, amely a lévai lakosokból állt. 1919. január 15-én egy 30 fős csehszlovák katonai egység érkezett a vasútállomásra, de a polgárőrséggel kötött megállapodás értelmében nem mentek be a városba. A választóvonal a Kálnai út vége és a Weisz-malom előtti híd volt. A várost 1919. január 21-én egy 200 fős egység szállta meg. A polgárőrök a város főterén letették a fegyvert, majd a cseh csapatok vezetőit Bódogh Lajos polgármester és a képviselőtestület tagjai fogadták a városházán. A polgármester tiltakozott a magyar város megszállása ellen és azt nem volt hajlandó törvényesnek elismerni.⁵³

Léván radikális intézkedéseket vezettek be a csehek: a magyar nemzeti jelvények viselését csak ideiglenesen engedélyezték, a vörös szocialista jelvényt azonnal eltávolították. A fegyvereket január 22-én 18.00-ig kellett leadni. Ezt követően a csehszlovák csapatok elfoglalták a postahivatalt, az adóhivatalt és a járásbírószékhelyt, de a hivatalok működésében semmi sem változott. A magyar nemzeti színeket ábrázoló jelvényt is betiltották a városvezetők külön kérése ellenére. A lévai csehszlovák közigazgatás első intézkedései között szerepelt az aktív és tartalékos tisztek nyilvántartásának létrehozása. Bevezették a szesz italok fogyasztásának tilalmát is, a kocsmák és kávézók záróját 21.00-ban állapították meg. Január 24-n 22.00-tól pedig kijárási tilalmat rendeltek el. Bódogh Lajos a polgároktól bekérte a fegyvereket. Aki nem szolgált a csehszlovák hadseregben, annak tilos volt egyenruhát viselnie. Mindenkit, akit január 25.-e után egyenruhában értek, letar-

---

⁵³ Strasser Elemér (szerk.): *Lévai lexikon*, Léva, 1934., 22.

---

tóztattak. Piccione tábornok rendelete, amelyet a helyi sajtóban tettek közzé, szintén békére szólított fel a városban.

Január utolsó napjaiban a csehszlovák hadsereg hivatalosan is átvette a postát, eltávolította a magyar címert az épületről, és elbocsátotta a csak magyarul beszélő alkalmazottakat.⁵⁴ A városi rendőrök nem akartak hűségesküt tenni a csehszlovák államra, ezért elbocsátották a két századost és az alattuk szolgálókat, és a csehek átvették a szolgálatot. Az új hatóságok lassú kiépítésének fordulópontja Dr. Ravasz Viktor érkezése volt. A csehszlovák kormány a Lévai járás főszolgabírájává és kormánybiztosává nevezte ki. Ravasz 1919. február 11-én vette át a főszolgabírói hivatalt Harkányi Gyula magyar főszolgabírótól, akit a katonaság távolított el hivatalából. Ravasz kétnyelvű szövegeket adott ki a hadiállapotról, a fegyverletételről, a vendéglők zárójáról. Megszervezte a szlovák nyilvántartást a hivatalokban, és szlovák nyelvtanfolyamokat kezdett szervezni a tisztviselők számára. Azokat, akik ellenálltak neki, azonnal elbocsátotta. A többi tisztviselőt, a Csehszlovák Köztársasággal szembeni leplezetlen ellenszenvük ellenére, a csehszlovák tisztviselők hiánya miatt megtartotta. Ravasz javasolta a Lévai járás falvainak szlovák hivatalos elnevezését is, és gondoskodott a középületeken lévő szlovák feliratokról. 1919. március 15-én kokárdát viselő magyar diákok tüntettek Lévának az újonnan alakult Csehszlovákiához való csatolása ellen.⁵⁵ Már 1919. március 15-én a Lévai Tanítóképző Intézet átvételével megbízott Otakar Šimák professzor, mint a csehszlovák kormány képviselője, bemutatkozott Köveskúti Jenőnek, a lévai Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet igazgatójának és a tanári kar tagjainak. A tanári kar és a lakosok tiltakozása ellenére a Tanítóképző Intézet lett az első szlovák középiskola Léván. Március 16-án csehszlovák professzorok vették át az oktatást. 1919. március 24-én kezdődött a tanítás a lévai Csehszlovák Állami Tanítóképző Intézetben, bár

---

54 Nikola Mihálová: *Politický vývoj v Leviciach v čase vzniku prvej Československej republiky*. In. *Acta Musei Tekovensis Levice*, 2013., IX. évf., 54.

55 Nikola Mihálová: *Politický vývoj v Leviciach v čase vzniku prvej Československej republiky*. In. *Acta Musei Tekovensis Levice*, 2013., IX. évf., 55.

az intézetnek csak 10 szlovák tanulója volt. A tanítás megkezdése után néhány nappal a beiratkozott tanulók száma annyira megnőtt, hogy mind a négy osztályban megkezdődhetett a tanítás. Közben

a teljhatalmú miniszter március 21-én kiírta a népszámlálást, melynek eredménye azt mutatta, hogy a 10 865 lévai lakosból 7413 magyar, míg 3271 csehszlovák nemzetiségű. Az eredmény csalóka, hiszen a városban lakó férfiak nagy részét a városban katonáskodók adták.

A város vezetését 1919. március 26-án a csehszlovák kormány megbízottai vették át. Bódogh Lajos polgármester, Horváth Gyula rendőrkapitány és Klain Ödön főjegyző helyett Ondrej Zost'ákat polgármesternek, Pavel Lehockýt rendőrkapitánynak, Ernest Rieckit pedig főjegyzőnek nevezte ki az új hatalom. A 12 tagú új városi képviselő-testületet szintén kinevezéssel ültették hatalomba.

1919. május 30-án éjjel az ipolyhídvégi áttöréssel magyar hadsereg megkezdte offenzíváját Csehszlovákia ellen, a vörös hadsereg csapatai 1919. június 1-én vonultak be Lévára Pálmay parancsnoksága alatt. Léva környéke a Magyar Tanácsköztársaság fennhatósága alá került. A lakosság jelentős része üdvözölte ezt az újonnan kialakult helyzetet, megerősítve ezzel azokat a nyilatkozatokat, amelyek szerint a csehszlovák csapatok megszállása csak ideiglenes. Közben a csehszlovák légiereő folyamatosan bombázta a várost, a lakosság a pincékbe kényszerült. Léván a magyar katonaság a lakosság jelentős támogatásával bírt. A város újra Bars megye székhelye lett. A cseh tisztviselők elhagyták a várost. Lehocký rendőrkapitányt és Riecký főjegyzőt internálták. A lévai Csehszlovák Tanárképző Intézet teljes

---

tanári karát letartóztatták, sokakat közülük bebörtönöztek és csak július utolsó napjaiban váltak szabaddá, miután magyar foglyokra cserélték őket. A magyar hadsereg által kiürített városba július 3-án vonult be Castella francia alezredes, ezután kezdetét vette az új államrend megszervezése. A csehszlovák államapparátus képviselői már július elején visszatértek hivatalukba. A városi polgármesteri tisztséget 1919 és 1922 között Ondrej Zosťák töltötte be. Július végén visszatért a városba Pavol Lehocký rendőrkapitány és Ernest Riecký városi főjegyző is. A lakosok fokozatosan megpróbálták a város életét a régi kerékvágásba visszaterelni. Vavr Šrobár, Szlovákia teljhatalmú minisztere 1919. július 20-án látogatott Lévára, akinek küldöttségét Szakács Viktor plébános vezette. A városházán Šrobár magyar nyelvű beszédben ígérte meg, hogy a Csehszlovák Köztársaságban egyetlen kisebbséget sem fognak elnyomni, és a kisebbségi jogokat törvény szavatolja majd. A lévaiak ezután memorandumot írtak a miniszterelnöknek, amelyben követelték, hogy az összes iskolában a magyar legyen az oktatás nyelve. Ezt azzal támasztották alá, hogy a városban 1918-ban 409 tanuló iratkozott be a gimnáziumba, akik közül 399-en a magyar nyelvet, 5-en a szlovákot és 5-en a németet jelölték meg anyanyelvként. Az 1918/19-es tanévben az irgalmas nővérek által működtetett óvodába 208 magyar és mindössze 3 szlovák gyermek járt. A leány elemi iskolába 377 magyar, 14 szlovák és 4 német tanuló járt. A római katolikus fiúiskolának 381 tanulója volt, ebből 367 magyar, 13 szlovák és 1 német.⁵⁶ A református népiskolában minden tanuló magyar nemzetiségű volt. Az új tanév szeptember közepén kezdődött, de néhány lévai iskola zárva maradt. A gimnáziumot, a református népiskolát és óvodát, valamint a zsidó népiskolát továbbra is a hadsereg foglalta el.

A Trianoni Békediktátum véglegesen kijelölte a határokat és meghatározta az új csehszlovák állam területét. Az országrészben, így Léván is, a csehszlovák lett a hivatalos nyelv. Az új hivatalos nyelvet folyékonyan beszélő tisztviselők és tanárok hiánya nagy bevándorlási

---

⁵⁶ Nikola Mihálová: *Politický vývoj v Leviciach v čase vzniku prvej Československej republiky*. In: *Acta Musei Tekovensis Levice*, 2013., IX. évf., 56.

---

hullámot okozott. Az oktatási rendszert és az államigazgatást fokozatosan magyartalanították a csehek aktív közreműködésével. A cseh nemzetiségű új városlakók hamarosan a helyi egyesületek aktív tagjaivá váltak, és nekik köszönhetően a két világháború közötti időszakban a lévai társadalmi élet is fejlődött. Az első Csehszlovák Köztársaság idején a helyi lakosok szlovák öntudata jelentősen megerősödött, és a város társadalmi viszonyai és általános jellege fokozatosan megváltozott. Erről tanúskodik az 1930-as utolsó, háború előtti népszámlálás, amely szerint a város 12 576 lakosából 5 956 szlovák vagy cseh nemzetiségű, 4 974 pedig magyar nemzetiségű volt. Az első Csehszlovák Köztársaság húsz éve alatt Léva kétnyelvű maradt, de a mesterseges betelepítéseknek betudhatóan elveszítette magyar többségét. Az 1922-es 275. számú törvénnyel Léva városi státusában változás állt be, illetve a korábbi megyerendszer megszűnésével a korábbi Bars vármegye eltűnt és területét Zólyom és Nyitra megyékhez csatolták.

A felvidéki református egyház önszerveződésének kezdetei Trianon után

A Csehszlovák Köztársasághoz mintegy negyedmillió református magyar tartozott, akik a két világháború között a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházban élték a maguk egyházi életét. Nagyon lassan indult meg a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyház szervezkedése. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a felvidéki református egyház mindig az egyetemes magyar egyház része volt, így egy váratlan helyzetben találták magukat Trianon után, ami nem csupán az új államiságot jelentette, hanem az egyházszervezet elvesztését is. Az új államban az egyház képviselői memorandumokat fogalmaztak meg, de az állam részéről mindezek süket fülekre találtak. A felvidéki református egyház szervezettségét meg kellett teremteni – a hagyományos bázisait is elveszítette azzal,

---

hogy a közösségtől egy határ vágta el az első világháború után a lelkész- és tanítóképző intézeteket. A református fellegráknak számító Pápa, Debrecen, Sárospatak és Budapest nem csupán megközelíthetlenné váltak, emellett az ezekben a városokban kiadott végzettséget igazoló okleveleket nem fogadták el a csehszlovák hatóságok. Ezen felül a Magyarországon végzett tanítók esetében ugyanúgy megkövetelték az alapszintű „csehszlovák” nyelvtudást, mint a Csehszlovákiában végzettektől, illetve azoktól, akik itthon maradtak állásban. Az új állam megkövetelte mind a lelkészek, mind pedig a tanítók esetében, hogy hűségesküt tegyenek és mutassák fel a csehszlovák állampolgárságukat. A felvidéki reformátusság egy olyan időben alakította ki teljes intézményrendszerét, amikor a magyarság egy ellenséges társadalmi közegbe kényszerült. Két térfélen kellett megvívnia a harcát a közönségnek, hiszen a baloldali nacionalista és antiklerikális politika élte a virágkorát a második világháború után Csehszlovákiában.

A csehszlovák állam már 1919 szeptemberében hivatalosan felvette a kapcsolatot a református egyházzal. Štefan Štunda minisztériumi titkár, később kormánytanácsos, szeptember 8-án Kassán felkereste Révész Kálmánt a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspökét a szlovenszkói teljhatalmú miniszter, Vavro Šrobár megbízásából. Elmondta, hogy a csehszlovák állam elismeri a református egyház autonómiáját, az egyház hivatalban lévő vezetőit, az egyház magyar nyelvű mivoltát, és kész továbbra is folyósítani a korábban Magyarországtól kapott állami segélyeket, de Csehszlovákia feltétlenül elvárja, hogy a megszállt területek reformátussága önálló egyházzá szerveződjék, vagyis hozzák létre a szlovenszkói református egyházat. Ezen kívül feltételül szabta, hogy a lelkészek tegyenek hűségesküt a csehszlovák államnak.⁵⁷

Az első lépést a szerveződéshez a Tiszáninneri Református Egyházkerület 1920. július 1-én Kassán és a Dunáninneri Református Egyházkerület 1920. július 16-án Komáromban tartott közgyűlésén tet-

---

57 Lévai Attila – Somogyi Alfréd: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938. – 1., Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom, 2015. 22.

---

te meg, amikor mindkét kerület püspök- és főgondnok-helyetteseket bízott meg az egyházi törvényben leírt püspöki és főgondnoki jogok es kötelességek gyakorlásával.

Másodiknak a dunáninnyi egyházkerület választotta meg püspökét és főgondnokát Balogh Elemér pozsonyi lelkész és Szilassy Béla losonci földbirtokos személyében. Itt megválasztották az összes kerületi tisztviselőt. Az ünnepélyes beiktatásra Pozsonyban került sor, a dunáninnyi egyházkerület 1921. június 22-én tartott közgyűlésén, amelyre meghívást kaptak a tiszáninnyi egyházkerület vezetői Czinke István püspökkel egyetemben, aki a beiktatás szertartását végezte.⁵⁸ A tiszáninnyi egyházkerület az 1920. december 21-én tartott gyűlésén megválasztotta ugyan püspökét, főgondnokát és tisztikarát, de a presbitériumok szavazatait figyelmen kívül hagyták. Püspökké Czinke István rimaszombati lelkészt, főgondnokká Lukács Gézát a gömöri egyházmegye gondnokát választották meg. Az ünnepélyes beiktatásra Rimaszombatban került sor a tiszáninnyi egyházkerület 1921. október 30-i közgyűlésén.⁵⁹ A beiktatás ünnepélyes szertartását — melyen a kormány is képviseltette magát — Balogh Elemér püspök végezte.

1923-ban elindult a Kárpátalja területén levő beregi és máramaros-ugocsbai egyházmegyék kerületté tömörülése, amelyek a Kárpátalja területére eső 12 ungi egyházközség csatlakozásával együtt alkották a Kárpátaljai Református Egyházkerületet. Ennek püspökévé 1923. június 7-én Munkácson tartott első ünnepélyes kerületi közgyűlésén Bertók Béla munkácsi espereslelkészt, főgondnokává György Endrét választották meg.⁶⁰ Így a felvidéki területeken három új református egyházkerület jött létre.

Az 1923. június 17-én Léván tartott törvényhozó zsinaton már megjelentek a kárpátaljai egyházkerület hivatalos és választott képviselői

---

⁵⁸ *Lévai – Simon – Somogyi – Szarka – Tömösközi: Első húsz év. A Szlovákiai Református Keresztény Egyház 1918–1938 között. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2019. 52.*

⁵⁹ *Csomár Zoltán: Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztény egyház húszéves története (1918-1938). Ungvár, 1940., 18.p.*

⁶⁰ *Uo.: 19. p.*

---

is, így törvényesen bekapcsolódtak az anyaországtól elszakított csehszlovákiai magyar református egyház egyetemes szervezetébe. Így alakult meg a felvidéki dunáninneni, tiszáninneni és kárpátaljai kerületeknek magasabb egyházi szervezetbe tömörüléséből a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház.

Az egyházak közül a katolikus egyház, ami jórészt lojális maradt a régi magyar államhoz, tulajdonképpen azzal, hogy az egyházi javak ajándékba, az új államban hozzájuk kerültek, így a szlovák katolikus klérus – úgymond – csendben maradt. Az ott szolgáló papság magyar vezetőit kidobták az országból, így talán szerencsétlenebbül jártak, mint a református papság. A református egyház, mint azt fentebb olvashattuk, magyar egyházként megtett mindent, hogy elismerjék az országban. Önállósult a magyarországi egyháztól, lelkészei nagy része letette az állampolgársági- és hűségesküt, illetve a húszas években folyamatosan konzultált az állam szerveivel az egyház alkotmányának elfogadtatása ügyében. Az államnak viszont görcsösen éreztetnie kellett, hogy a végső döntés a hivatalnokok, a csehszlovákok kezében van, így az állampolgárság megadásának megtagadása és a nemzeti szimbólumok használata olykor egzisztenciális veszélyt jelentett a református lelkészekre és tanítókra egyaránt a két világháború közötti időszakban.

Birtha József

A lévai egyházépítő

Birtha József a Szabolcs megyei Ór községben született 1877-ben. A nyíregyházi református főgimnázium elvégzése után – ahol érettségi vizsgát elégséges eredménnyel tett – Debrecenben tanult teológiát, majd ösztöndíjasként két évet Hollandiában és egy évet Németországban töltött. A Tiszántúli Református Egyházkerület Középszabolcsi Egyházmezejében iktatott törzskönyvi lapja szerint 1894 és 1898 között Debrecenben, 1898 és 1899 között Utrechtben, 1899 és 1900 között Berlinben, 1899 és 1900 között Heidelbergben tanult. Kiválóan beszélt hollandul és németül. Azt tudjuk, hogy már Debrecenben negyedéves teológusként aktív életet élt, hiszen a hittanszaki önképzőkör főjegyzőjévé és a teológiai segélyegylet választmányi tagjává választották 1898. október 4-én.⁶¹ Tanulmányai végeztével a kolozsvári református főgimnáziumban tanított két évig, 1900-tól 1902-ig. Közben a Nyírvidék című lap munkatársa volt, ahol 1902. október 26-án arról írtak, hogy egy amerikai magyar református gyülekezet meghívta lelkésznek – ennek a meghívásnak eleget is tett.⁶² November végén már a Szatmár is arról közölt rövid hírt, hogy az east-toledói gyülekezet lelkészévé választott Birtha vallástanár útnak indul új hazája felé.⁶³ Az Amerikai Magyar Reformátusok Lapja 1902-ben azt írta, hogy Birtha József levélben fogadta el a toledói magyar református egyház lelkipásztorságát.⁶⁴ Ugyanezen lap hasábjain jelent meg 1903-ban, hogy a magyar református egyház nem akar segíteni idegenbe szakadt test-

61 *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1898. X. 23., XLI. évf. 43. sz., 687.

62 *Nyírvidék*, 1902. X. 26., XXIII. évf. 43. sz., 4.

63 *Szatmár*, 1902. XI. 11., XXVIII. évf. 47. sz., 2.

64 *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 1902. XI. 13., 3. évf., 46. sz., 3.

---

véreire és ebben a cikkben hozta fel Kalassay Sándor példának Birtha ügyét, aki egy éven át hitegette az őt meghívó gyülekezetet, majd nem ment ki Amerikába szolgálni, úgy, hogy erről hivatalosan nem is tájékoztatott senkit.⁶⁵ Mindeközben pedig szülőfalujában, Örön volt segédlelkész. Ezután hívták meg Lévára, ahol Akúcs Lajos bajkai lelkésszel szemben választotta meg a gyülekezet lelkésznek. Léván a szolgálatot 1903. augusztus 1-jén kezdte meg (1905-ben Pápán szentelték fel), ahová feleségével, Komoróczy Margittal együtt költözött, akivel 1904 januárjában házasodtak össze. Házasságukból három gyermekük született. A lelkész beiktatása 1903. augusztus 30-án nagy ünnepet jelentett a gyülekezetnek, hiszen azon megjelent Antal Gábor református püspök és Juhász Pál esperes is.⁶⁶

Ha végigkövetjük egyházépítő és nemzetmegtartó munkásságát, egy olyan egyházi képe rajzolódik elénk, aki nem csupán szűkebb pátriájában, hanem az egész Kárpát-medencében végzett maradandó, nemzetet erősítő tevékenységet. Kiváló diplomáciai érzékkel használta a sajtót, feletteseit többször vendégül látta, az újításait nagyszerűen tudta propagálni. Bár a konfliktusokat sosem kerülte – ahogy ez majd a sorainkból is kitűnik –, és kortársai is éles tollú, de őszinte férfinak tartották, elvitathatatlan, hogy a lévai református gyülekezet az ő szolgálata alatt olyan fejlődésnek indult, ami száz év múltán is érezteti hatását. Mindezen túl rendkívül fontos az is, amit élete során a felvidéki magyarság szolgálatában tett.

A lévai gyülekezet élén töltött tizenhét esztendőben Birtha folyamatosan építkezett: otthléte első hónapjaiban új templomi berendezést, úrasztali készleteket önkéntes adományokból szereztek be. Sort kerített a lelkészlak átalakítására - ekkor alakították ki a parókián egyebek mellett a fürdőszobát is. Az egyház szőlőjében, amit azokban az időkben a lelkész kezelt, felújították a nyári lakást.⁶⁷ Szolgálatának első évében, az októberi presbiteri gyűlésen hosszás beszédet címzett a

---

65 *Amerikai Magyar Hírlap*, 1903. IV.23., IV. évf., 17. sz., 1.

66 *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1903. szeptember 6.

67 *Dunántúli Protestáns Lap*, 1906. I. 7., XVI. évf. 1. sz., 4.

---

hölgyeknek: „a lévai református egyház nőtagjai egyesüljenek a szeretet munkájában“⁶⁸ – mondta. A szegények és az árvák támogatására megalapította a Bethlen Katalin Református Nőegyletet, amely már 1904 januárjában Protestáns Estet szervezett – ott a szintén újonnan alakult református daloskör énekelte a XXXVIII. zsoltárt.⁶⁹ A nőegylet nevééről a presbitérium az 1903. november 8-i gyűlésén döntött.⁷⁰ 1912-re már a 8–12 éves gyermekek részére minden hétvégén vasárnapi iskolát tartottak, melynek célja a gyermekek hitbéli nevelése volt. A 12–20 éves fiúkat és lányokat az ifjúsági-, illetve leányegyesületbe tömörítették.⁷¹ A nőegylet 1912-től kezdte el rendszeresíteni a találkozókat, csütörtökönként este összejöttek az iskolánál levő varróteremben. Ezeken az összejöveteleken az éneklés, a bibliamagyarázás, a szavalás és a felolvasás mellett a szegény iskolás gyermekek számára varrtak.⁷² 1914 februárjától minden hét keddjén kenyeret osztottak a szegényeknek. Az első világégés ideje alatt rendkívül sokat és hatékonyan dolgozott a nőegylet. A háború kezdetén gyűjtést indítottak a hadbavonultak családjainak segélyezésére Léván, emellett heti három-négy alkalommal tartottak összejöveteleket, ahol a katonák téli felszereléséhez szükséges dolgokat – hósapkát, térd-, csukló- és hasmelegítőket, alsó- és felső ingeket készítettek. Tíz csomagot küldtek a hadsegélyző hivatalnak 1000-1500 korona értékben. Később a vak katonák javára végeztek gyűjtést, amely több mint 500 koronát hozott a konyhára. A Bethlen Katalin Nőegylet tagjai a sebesültek gondozásából is kivették a részüket szakképzett ápolóik – Birtha Józsefné, Csekey Aranka tanítónő, Dus Ilona óvónő – révén. 1914 és 1915 karácsonyán sebesült katonák számára szerveztek szeretetvendégséget. 1914-ben 600, 1915-ben pedig 130 sebesültet vendégeltek és ajándékoztak meg, 1915-ben pedig mintegy 130 katona részesült a gondviselésükben.⁷³

---

68 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1903. október 11.

69 Dunántúli Protestáns Lap, 1904. I. 10., XV. évf. 2. sz., 30.

70 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1903. november 8.

71 Dunántúli Protestáns Lap, 1912. XI. 3., XXIII. évf. 44. sz., 384.

72 Lévai Órálló, 1912. X. 10., VI. évf. 41. sz., 3.

73 Dunántúli Protestáns Lap, 1916. III. 19., XXVII. évf., 12. sz., 95.

Az 1904-es évben Birtha hozzálátott a lévai református iskola feltámasztásához, hiszen elmondása szerint ez az akkori állapotában nem volt tovább működtethető: a tanfelügyelet és a közegészségügyi hatóság több alkalommal is figyelmeztette a fenntartót a visszásságokra, majd 1904 májusában már a püspökhöz is panasszal fordult.⁷⁴ Ezen túl az is közrejátszott a helyzet alakulásában, hogy Birtha már egy év elteltével látta a felekezeti ellentéteket, ami ahhoz vezethetett volna, hogy a lévai református elemi iskola megszűnik. Ennek az eredménye az lett volna, hogy az állami, vagy a katolikus iskolába került át a közel kétszáz diák. A katolikusoknak ekkor Léván már árvaházuk, óvodájuk, iskolájuk, gimnáziumuk és felső leányiskolájuk is volt. A tényszerűség kedvéért érdemes megemlíteni azt is, hogy a lévai városi tanács a városban felállítandó gazdasági ismétlőiskolának a vezetését a helyi egyháznak ajánlotta fel, mivel az iskolakötelesek nagy részét a református gazdák gyermekei képezték. Kutassy Dénes főtanító személyében igazgatót is javasolt az egyház, akinek a tiszteletdíját a város állta.⁷⁵ A református oktatás megerősítése céljából elhatározták, hogy mivel „megbízható helyről jött értesülés szerint „a lévai tanítóképezde eladó”⁷⁶ megvásárolták a régi tanítóképző épületét. Tették ezt abban az időben, amikor a lévai evangélikus egyház arra szólította fel a reformátusságot, hogy a felekezeti iskolákat engedjék állami-, vagy községi használatba. Természetesen ezt a presbitérium egyhangúlag elutasította és folytatta az iskolaalapító munkáját.⁷⁷ E cél elérése érdekében 1904. március 25-én küldöttségbe mentek a kultuszminiszterhez, a miniszterelnökhöz és a dunántúli egyházkerület főgondnokához, Tisza Istvánhoz. Az állami tanítóképző épülete 70 ezer koronáért volt eladó, amihez Birtha 50 ezer koronát kért az egyházmegyétől, hiszen, amint ezt a májusi presbitériumi gyűlésen kinyilatkozta tudomása volt arról, hogy az állam engedne az

---

74 A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1904. május 8.

75 A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1903. november 8.

76 A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1904. április 28.

77 A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1904. február 16.

árból, amennyiben az épületet oktatási és kulturális célokra vásárolnák meg.⁷⁸ Természetesen a lévai gyülekezetnek már kész terve is volt az iskola további működtetésére, amennyiben az épületet megszerzik, amit a tiszteletes a Dunántúli Református Lapban meg is osztott az olvasókkal. Négy tantermet és négy lakást kívántak kialakítani, hiszen az épületben négy tanító oktatott volna a három osztályban és a nőegylet segítségével felállított óvodában. Maradt volna ezen felül egy nagytermék, amelyet az egyházi összejövetelekhez tudtak volna használni, és egy bérlakás is, amit a segédlelkész, illetve a hitoktató használhatott volna. A megvalósítás költségeiről szólva az egyháztól az épület megvásárlására reméltek (a 48. XX. törvénycikk alapján) 50 ezer koronát, míg a felújításokra és átalakításra az egyházi adóból és adakozásból voltak készek előteremteni 25 ezer koronát. Az intézmény fenntartásához szükséges évi 3000 koronát a helyiségek bérbeadásából nyernék.⁷⁹ Később a kormányhoz fordultak segítségért, hogy az 50 ezer korona vételárat az állam felé 30 évig kamatmentesen törleszthessék.⁸⁰ Itt Birtha legnagyobb segítségére Tóth János államtitkár és Madarász József országgyűlési képviselők voltak, akiknek valószínű közbenjárása mellett a belügyminiszter jóváhagyta a tanítóképző épületének 50 ezer koronáért való megvételét.⁸¹ 1907-ben megvették az épületet, de az ára meghaladta a 100 ezer koronát, hiszen a felújítási munkálatok a templom renoválását és a berendezést is magukba foglalták.⁸²

Közben az új református elemi iskola építésének kérdése is égetővé vált. 1906-ban többszöri tárgyalás után döntött arról a presbitérium, hogy Dr. Karafiáth Kossuth utcai telkét veszik meg elemi iskola építése céljából, hiszen az ahhoz a városrészhez is közel esik, ahol a reformátusok többsége élt. Kikötötte a presbitérium, hogy az iskola álljon 4 teremből és legalább egy tanítói lakás legyen benne. A tervek

---

⁷⁸ *A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1904. május 8.*

⁷⁹ *Dunántúli Protestáns Lap, 1904. V. 15., XV. évf. 20. sz., 339.*

⁸⁰ *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1904. október 23.*

⁸¹ *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1907. március 21.*

⁸² *Dunántúli Protestáns Lap, 1907. VIII. 25., XVII. évf. 34. sz., 606.*

előkészítésével Czibulka Rezső mérnököt bízták meg.⁸³ 1907-ben 131 diák tanult a református elemi iskolában. 1912-ben sikerült BIRTHÁÉKNAK kialakítaniuk a harmadik tanítói állást, majd óvodát alapítottak, egy óvónőt és egy dadust is alkalmaztak. Miután a lévai iskolaépítés ügyét az egyházmegyei közgyűlés is jóváhagyta, BIRTHA kapcsolatainak köszönhetően audienciára indultak a miniszterhez, akihez ANTAL GÁBOR püspök levelét vitték.⁸⁴ Az iskola építéséről a mérnöki tervek elkészülte után a budapesti BORSODY és társa céggel kezdtek tárgyalásokat.

A felújítás után a lévai református egyház – 1908. szeptember 20-án – templomot avatott. Ebben is nagy szerepe volt BIRTHÁNAK, aki beszédében elmondta, hogy a 12500 korona építési költségből már csak 5300 koronát nem teremtettek elő, de az országos gyűjtésből ezt is pótolják majd. A templomavatást két újszülött keresztelőjével tették ünnepélyesebbé.⁸⁵ A Himnuszt TÓTH ISTVÁN kántortanító játszotta el orgonán, akit tíz évvel később ugyanezért meghurcoltak a csehszlovák hatóságok. Árnycsokot csak az vetett az ünnepségre - ahogy azt a lelkész presbiteri gyűlésen elhangzott szavaiból tudjuk -, hogy a katolikus egyház nem tisztelte meg az ünnepséget a meghívás ellenére sem.⁸⁶ Az orgona cseréjére is a lelkész jóvoltából került sor 1910. július 5-én, amikor PATAY KÁROLY esperes mondott felavató imádságot. Az új orgona 6000 koronájába került a gyülekezetnek,⁸⁷ amiből 5000 koronát adakozásból gyűjtöttek össze.⁸⁸ Az új orgonát ORSZÁG SÁNDOR műhelyében készítették, a régit pedig a nemesbükki gyülekezetnek adták el 800 koronáért. Ország egyébként az eredeti ajánlatában 5500 koronáért kínálta az orgonát és így maradt versenyben a két másik orgonakészítővel szemben az 1910. januári presbiteri döntésnél.⁸⁹ Az „orgonaalapba” folyamatosan érkeztek az adományok, a Bethlen Katalin Nőegylet

---

83 A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1906. június 10.

84 A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1906. szeptember 9.

85 Dunántúli Protestáns Lap, 1908. X. 11., XIX. évf. 41. sz., 715.

86 A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1909. január 27.

87 Lévai Óralló, 1909. XII. 29., III. évf. 52. sz., 4.

88 Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1910. VII. 31., LIII. évf. 31. sz., 490.

89 A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1910. január 15.

---

vallásos estéinek némelyikén, mint például az 1908. júniusin, ahol a sorsjegyek eladásából 200 koronát tudtak adományozni erre a célra.⁹⁰

Ugyanebben az évben a zsinat Birtha két indítványát is elfogadta, ami az egyház erősítését és a nemzet gyarapodását is szolgálta. Az egyik a reformáció emléknapjának kötelező megünneplését szorgalmazta: *„Mondom, sok ilyen bántó dolog hirdeti nekünk, hogy nincs felekezeti, egyenjogúság, vallásegyenlőség. De, ha valami, úgy legjobban sértheti prot. önérzetünket az, hogy az állami tanintézetekben 12 szent emlékére szünnapot rendel az állam, ezt megtartatja tanárokkal, tanulókkal egyaránt és az egyetlenegy prot. ünnepen csak a prot. tanulók szabadok, a tanárok pedig tanítani kénytelenek, s nem áldozhatnak vallás-erkölcsi szükségleteiknek. Hol itt az egyenlőség?! Boldog asszony stb. ünnepek piros betűvel vannak jelezve, par excellence r. kath. ünnepek, kötelezi az állam intézeteit szünnappal megülni. Az egyetlenegy prot. ünnepen dolgozni kell.”*⁹¹ A második indítványa, amit különösen fontosnak tartott, az „egy gyermek rendszer” felszámolása érdekében született, és a zsinat azt is elfogadta. Eszerint a Barsi Református Egyházmegye felolvasásokat fog tartani, amelyek célja a hívek vallás-erkölcsi nevelése, valamint a csupán egy gyermek vállalásától való óvása. Meglátása szerint a nemzetet és az egyházat is elpusztítja ez a tendencia, ami természetes módon vezet majd a református iskolák és a templomok kiürüléséhez is.⁹² E témában már 1905-ben kiadvánnyal rukkolt elő Birtha szerkesztésében a Barsi Református Egyházmegye, ami a felolvasóestek anyagát tartalmazta. A mozgalmat a hollandiai alkoholelles mozgalom mintájára szervezték, amivel több százalékkal sikerült visszaszorítani az alkohollal élők számát a Németalföldön. A mozgalomban részt vevő lelkészek arra kérték társaikat, hogy az ingyenes füzetek terjesztésében segítsenek nekik. *„A dunántúli egyházközségek lakóinak száma 50 év alatt fogyott! Szaporodást egy egyházközség sem tud felmutatni, ahol e rákfene pusztí-*

---

90 Lévai Órálló, 1908. VI. 18., I. évf. 26. sz., 223.

91 Dunántúli Protestáns Lap, 1904. XI. 20., XV. évf. 47. sz. 797.

92 Dunántúli Protestáns Lap, 1904. XI. 20., XV. évf. 47. sz. 797.

---

tólag fellépett. Mi lelkészek, tanítók, egyházak vezetői, gondozói, kiket őrállók gyanánt hívott el az Úr a gyülekezetekbe, nem nézhetjük tétlenül e pusztításokat, nem nézhetjük hazánk, egyházunk pusztulását. A felelősség minket terhel gyülekezetünk erkölcsi és anyagi romlásáért. Tennünk kell valamit, ha azt nem akarjuk, hogy elsorvadjunk, tönkre menjünk. Lelkünk nemesebb ösztönétől indítatva, felelősségünk tudatában, látva e tiszta magyar faj pusztulását, a barsi ev. ref. egyházmegye lelkési értekezlete elhatározta, hogy e bajon segítő, vándor felolvasásokat tart minden olyan egyházközségben, hol ez a betegség pusztítja egyházunk testét. A felolvasásokat kinyomatja és időnként a nép kezei közé juttatja ingyen” – írja Birtha.⁹³ 1906-ban egy Morvay Ferencnek írott válaszából tudjuk meg, hogy sikerült számokkal alátámasztható eredményeket is elérnie, hiszen Léván 1903-ban 26 gyermeket keresztelt, 1904-ben 32-t, 1905. december 21-ig pedig 38 keresztelés történt. Lévai elődje ezzel szemben az 1903 előtti tíz évben átlagosan 25-30 gyermeket keresztelt. E témában 8000 füzetet nyomtatott ki, amelyek jó részét szét is osztották az egyházmegyében.

⁹⁴ Ehhez a témához kapcsolódva, felesége tolmácsolásában a Bethlen Katalin Református Nőegylet vallásos estjein gyakran diskuráltak a nőkkel szembeni evangéliumi elvárásokról: „Él ez az élő hit az Önök lelkében?! Mutassák meg cselekedetekben! Hiszen van tér elég arra, hogy hitünket cselekedetünkben megmutathatjuk. Itt a nőegylet által feltüntetett nemes célok egész sorozata. Mindenki válasszon ki maga részére egy célt. Dolgozzék annak érdekében. S ha más egyebet nem tehet, jöjjön el mindig pontosan a választmányi ülésbe, ott jó tanács-csal, tanítással egymást szépre, jóra, nemesre nevelhetjük. Aki pedig érez magában erőt, tömörüljünk össze s a vasárnapi iskolában neveljük a kicsinyeket. Az utat, a módot majd jelzi a jó Isten segítségével a mi lelkipásztorunk aki, — láthatja mindenki, — nem kiméli sem fáradságot, sem időt, csakhogy minket jóra nevelhessen. Tanítsuk kicsinyeinket a vasárnapi iskolákban, úgy mint azt Budapesten azok az uri nők

---

⁹³ Dunántúli Protestáns Lap, 1905. II. 5., XVI. évf. VI. sz., 104.

⁹⁴ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 1906. I. 14., XLIX. évf. 3. sz., 38.

---

teszik, kik voltak nálunk is. Igaz keresztyénné, Krisztus gyermekeivé kell őket nevelnünk. Imé itt az első feladat! Aztán alkossunk keresztyén szövetségeket. Ez által megóvjuk fiatal leányainkat, ifjainkat a büntől, haszontalan, csélcsap élettől. Neveljük őket arra, hogy diakonisszák legyenek. Óh milyen felséges, magasztos pálya ez egy nőre nézve! Akik erre vállalkoznak, jelét adják annak, hogy készek szolgálni az Urnak. Készek szolgálni az iskolában, a fiatal lányok szövetségében, a betegek ágyánál, a hívők testi, lelki bajainál. Aztán az a szűk családi kör! Tegyük ezt minden nap imaházzá. Ne legyen olyan nap, hogy benne fel ne hangozzék a zsoltár, a dicséret szava. Hadd szóljon az ajkakon Isten igéje, az Ur Jézus imádsága. Férjemtől hallottam és ma már magam is tapasztaltam, a házi isteniszteletek hatását a hollandus reformátusoknál. Az ebédet vagy vacsorát mindig biblia olvasással végzik. Minő jótékony hatása van ennek. — Tegyétek meg ezt önök is otthon! Imé, keresztyén nőtestvérek, ezeket kívánja az Ur, az evangéliom a nőktől” – idézi az elhangzottakat a Dunántúli Protestáns Lap.⁹⁵

Birtha egyébként több helyütt foglalkozott a nők szerepével a református egyházon belül, mindannyiszor azt hangsúlyozva, hogy az egyház nem nélkülözheti a női erőt. Sok vallásos estén olvasott fel és beszélt női hallgatóság előtt a vallástalanságról, az áldozatkészség hiányáról.

Birtha 1907 derekán a lévai szolgálat mellett hozzálátott a selmecebányai misszió felépítéséhez. A városban és szűk környezetében ebben az időben 100-120 református élt a gimnáziumba járó 47 református tanulóval és a főiskolán tanuló 25 diákkal együtt. Szívügyének tekintette a diákság vallásos nevelésének megszervezését. A gyülekezet vezetését magára is vállalta, mert sikerült hitoktatót szerezniük Lévára, így tehermentesült az oktatás alól. A hitoktatást is végző Birtha lelkeszi fizetését azonban nem egészítették ki. Ez még 1918-ban is rezonált, hiszen – mikor a lévai segédlelkészt besorozták – Birtha az egyéb tevékenységen kívül heti 25 órában hittant is tanított, ami annyira megviselte túlhajszolt szervezetét, hogy az orvosok a nyári hónapokban

---

⁹⁵ Dunántúli Protestáns Lap, 1905. XII. 3., XVI. évf. 49. sz., 835.

---

gyógykezelésre és pihenésre utalták. ⁹⁶ Első alkalommal 1907. május 25-én járt Selmecebányán, ahol az evangélikus líceum nagytermében tartott istentiszteletet. Erről így írt a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain: „Örökre emlékezetes jelenet lesz ez rám, de a jelenlevőkre is. Mily szívesen volt jelen mindenki ezen az isteni tiszteleten! A meghatottság könnyei kevés szemből maradtak el. Mily felemelő, boldogító volt egyik-másik énekünknek gyülekezetben való eléneklése; mily lekötelező volt reám nézve a megjelentek szeretete, köszönete és szeretetteljes kérése, hogy máskor is látogassam meg őket.” ⁹⁷

A korábbiakhoz hasonlatosan az egyház belső köreiben is konfliktusok voltak, amiről az 1910 január végi presbiteri ülésen beszélt Birtha. Úgy látta, hogy a Barsban a lévai református egyházzal megjelent lejárati íráshoz az egyház embere szolgáltatta az információs háttérrel. ⁹⁸ Hasonló hangvételű írást közölt később a Lévai Hírlap is. Erről azon a presbiteri gyűlésen beszélt a lelkész, amiről kiküldte Kiss Gyula és Tóth István tanítókat. Távollétében Tóthot meg is vádolta azzal, hogy ő szivárogtatta ki a belső anyagokat a hírlapíróknak. ⁹⁹ Tóth István ellen fegyelmi eljárást indított az egyház, aminek vége az lett, hogy a felek kölcsönösen elnézést kértek egymástól. A tanító irányába azonban Birtha ellenszenve nem lankadt.

Birtha a közéletben is határozott helyet követelt a lévai reformátuságnak. Ennek egyik bizonyossága a Protestáns Otthon volt, amit válaszul a Katolikus Kör létrehozására alapítottak 1912. március 18-án. Ebben a reakcióban is jól tetten érhető a lévai katolikusság és a reformátuság politikai szembenállása, ami sok súrlódáshoz vezetett. Itt jelezzük, hogy Birtha munkásságának katolikussággal kapcsolatos vonulata nem nélkülözött félreérthető elemeket. Az angol bibliaterjesztő társulat száz éves jubileumára írott Egyházi beszéd a „bibliai vasárnapra” című kiadványában például Birtha Tokody István szerint a „római katolikus egy-

---

⁹⁶ Dunántúli Protestáns Lap, 1918. IX. 29., XXIX. évf. 39. sz., 1.

⁹⁷ Dunántúli Protestáns Lap, 1907. VI. 9., XVII. évf. 23. sz., 410.

⁹⁸ A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1910. január 30.

⁹⁹ A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1907. március 10.

---

ház intézkedéseit tárgyalja csodálatos elfogultsággal, s ebből fakadó igazságtalansággal és együgyűséggel“. Az írásból az is kiderült, hogy az evangélikus és református testvéregyházak közös ünnepe sem volt konfliktustól mentes, hiszen Birtha azt akarta Bándy Endre evangélikus lelkésztől, hogy vasárnapra zárja be a templomát és csak a református templomban hirdessenek Igét. Ennek kapcsán vallotta egy sajtóperben tanúként Bándy, hogy „Birtha úrral, modoránál fogva jóízű úriember nem érintkezhetik.”¹⁰⁰ A Protestáns Otthon egyébként a nyitottan gondolkodó, demokratikus elveket valló, becsületes és tisztességes polgárok gyűjtőhelye volt. Az új mozgalomnak néhány hét leforgása alatt mintegy száz helybeli és környező településeken élő tagja lett. A Protestáns Otthon közösségi helyiségében könyvtár, olvasószoba és billiárd várta a tagokat.¹⁰¹ A létesítményt 1912. december 8-án adták át szolgálatának, majd heti rendszerességgel tartottak előadásokat a közösséget érintő kérdésekről.¹⁰² A szervezet alapszabályát azonban fél év múltán sem hagyták jóvá a minisztériumokban, mint kiderült, az evangélikus püspök asztalán feküdt a dokumentum, aki a névben szereplő „protestáns” kifejezés reformátusra való változtatása mellett kardoskodott.¹⁰³ A gyülekezetnek 1911-ben sikerült megvásárolnia a régi képezde épületét, azt felújítani és egy új szárnyal bővíteni. Itt kapott helyet a Protestáns Otthon is. Ebben az épületben alakították ki a lelkesi hivatalt és a gondnoki szobát, itt voltak a tanítói, tanítónői és óvónői lakások, valamint a segédlelkészi szoba is. Az emeleten volt egy nagy díszterem, amelyben rendezvényeket, gyűléseket tartottak. Az új épületszárnyban három iskolai tantermet és óvodai részleget alakítottak ki, pihenőszobával. Az épületben volt még egy varrószooba is a nőegylet tagjainak – még a harangozónak is külön lakás járt.

A Protestáns Otthon alapszabályát végül 1913. október 20-án hagyta jóvá a minisztérium. A mozgalom november 22-én tartotta rendes

---

100 *Lévai Hírlap*, 1910. IV. 16., II. évf. 16. sz., 3.

101 *Dunántúli Protestáns Lap*, 1912. IV. 21., XXIII. évf. 16. sz., 139.

102 *Lévai Őrálló*, 1914. I. 8., VIII. évf. 6. sz., 3.

103 *Dunántúli Protestáns Lap*, 1913. II. 8., XXIV. évf. 8. sz., 60.

---

közgyűlését, ahol az elnök, Birtha József bejelentette, hogy a könyvtárszerzés ügyében is tett lépéseket, és a Könyvtárak és Múzeumok Országos Tanácsa adományozást ajánlott fel. A grémium vezetését is választott: elnök – Birtha József, igazgató – dr. Kersék János, aligazgató – Szabó Sándor, jegyző és titkár – K. Rácz János, gazda – id. Váczy János, pénztáros – Tatár István, könyvtáros – ifj. Galambos István, ügyész – dr. Tóth Sándor.¹⁰⁴

A korábban említett tanítóképző épületében kapott helyet a lévai református óvoda is, a tervzet szerint az óvónők és a dada lakásával együtt – igaz, dadát nehezen talált a lelkész: több héten keresztül kerestek a helyi lapokban 16 és 30 év közötti hajadont vagy akár egy leánygyermekes özvegyet. 1912. március 14-én a városi előljáróság vizsgálóbizottsága alkalmasnak találta az épületet és a helyiségeket az oktatásra, így a református egyház felvételt hirdethetett az 1912/13-as tanévre bármilyen vallású, hároméves gyermek számára.¹⁰⁵ Szeptemberben hatvan kisgyerekekkel indult útjára Léva második óvodája az új épületben, Dús Ilona óvónő felügyelete alatt.¹⁰⁶ Természetesen az óvoda megnyitását is megelőzték a katolikus-református villongások, aminek kézzelfogható jele volt, hogy a református egyház támogató kérésére a városi képviselők a katolikus óvodának juttatott 2000 koronás támogatással szemben a református óvodának csupán 400 koronát hagytak jóvá. A városi tanácsban hiba csúszott a szavazásban és nem szavazták meg a támogatást. A szavazat számolásánál ugyanis nem számoltak be egy támogató szavazatot.¹⁰⁷ A döntést ezért Birtha József megfellebbezte, így az ügy a legfelsőbb törvényhatóságokig eljutott. Az első óvodai ünnepélyre és vizsgára december 22-én került sor, ahol a lelkész beszéde után az óvodások a szülők és nagyszámú hallgatóság előtt előadták az elmúlt hónapokban tanultakat. Az ünnepek után az oktatás csak február 25-én vette

---

¹⁰⁴ *Dunántúli Protestáns Lap*, 1913. XII. 7., XXIV. évf. 49. sz., 413.

¹⁰⁵ *Lévai Őrálló*, 1912. VIII. 22. VI. évf. 34. sz., 4.

¹⁰⁶ *Lévai Őrálló*, 1912. IX. 12., VI. évf. 37. sz., 3.

¹⁰⁷ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1911. július 23.

---

kezdetét, de később az összes nyári hónapban folyt. ¹⁰⁸

A Kálvin Udvar építése Birtha egy újabb nagy vállalkozása volt. A munkálatokat jóváhagyta a Barsi Református Egyházmegye 1907. július 6-án tartott ülésén. A presbitérium Birtha betérjesztése után a Borsody Sándor és Társa nevű budapesti céget bízta meg azzal, hogy a volt iskola telkén, felhúzza a létesítményt. ¹⁰⁹ Az egyházkerület közgyűlése Pápán 1907. szeptember 29-én is jóváhagyta az építkezési szerződést ¹¹⁰, ami valószínűleg szintén Birtha és Antal püspök kiváló kapcsolatának köszönhető. Az 1908. október 31-i alapkőletételi ünnepségen, a városháza felőli ajtó alatti pince alapjában elhelyezett okmányban azonban már nincs említve a Borsody és Társa cég. Valószínűleg ez annak az esperes által felsőbb utasításra összehívott presbiteri ülésnek a hozadéka, ahol maga Patay Károly esperes tolmácsolta gróf Tisza István egyházkerületi főgondnok korholó levelét. Ebben a főgondnok kifejtette, hogy aggályai vannak az építéssel kapcsolatban, illetve a 170 ezer koronányi kölcsön felvételének a jóváhagyásából való kihagyását sem érti. ¹¹¹ BIRTHÁT sokan támadták ezért Léván (annak ellenére, hogy az egyház közgyűlésének 120-140 tagja szavazott róla), többek között valószínűleg két presbiterrel, Szemerédy Lajossal és Ördög Lajossal való nyílt konfliktusának az oka is ez lehetett. ¹¹² Az idő azonban ebben is őt igazolta, annak ellenére, hogy az építéssel járó terhek fedezésére 1909-ben még csak 8700 koronás évi bevétele volt a gyülekezetnek, és a Kálvin Udvarból befolyó összeg sem volt elegendő az adósság gyors törlesztésére. Az iskola épülete állt 1908-ig a Kálvin Udvar helyén, ekkor lebontották, és itt épült fel a gyülekezet bérháza. Az ünnepélyes átadásra 1912. május 8-án, Antal Gábor püspök és Tisza István főgondnok jelenlétében került sor, mikor is 1889 után ismét Léván tartot-

---

¹⁰⁸ *Lévai Őrálló*, 1912. XII. 25., VI. évf. 52. sz., 3.

¹⁰⁹ *A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve*, 1907. március 27.

¹¹⁰ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1907. október 4.

¹¹¹ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1908. augusztus 24.

¹¹² *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1908. február 23.

ták a Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlését. A Lévai Őrálló beszámolója szerint: „A templomból a Kálvin udvarba vonult a gyülekezet. Itt a Himnus eléneklésével kezdődött az ünnepély. Majd Antal Gábor püspök tartott eszmékben gazdag beszédet. Fejtegette, hogy okos, észszerű gazdálkodással miképp emelkedett többről-többre az anyagiakban szegény Kálvinista egyház.” Ezután az iskola épületének felszentelése következett, ahol gróf Tisza István is szólásra emelkedett, és a lévai egyház munkáját méltatta.¹¹³ Később, a nehéz politikai és gazdasági helyzet miatt 1922-ben arra az elhatározásra jutott az egyházközség, hogy eladja impozáns bérházát. A közgyűlésen az eladás mellett negyvenegyen, a megtartás mellett csupán hárman szavaztak. Az épület mégis megmaradt.

Birtháék 1905-ben önálló temetkezési egyletet is létrehoztak saját gyász kocsi-val, amely 1909 végén a Kálvin Udvarba települt. A kocsivétel indoka az volt, hogy a katolikusok felekezeti jelvényekkel látták el a közös temetkezési vállalat gyász kocsiját, célként pedig azt tüntet-

---

¹¹³ Lévai Őrálló, 1912. V. 16., VI. évf. 19-20. sz., 4.

ték fel, hogy minden társadalmi osztály számára elérhetővé tegyék a tisztességes temetkezést. Érdekes azonban, hogy az első felhívásra nem sikerült létrehozni érdeklődés hiányában a Protestáns Temetkezési Egyesületet, aminek a tagdijaiból kívánták fedezni a gyászkocsi árát. Végül egy pince eladásából finanszírozták a gyászkocsi megvételét.¹¹⁴

A lelkész 1911 és 1919 között működtette a Hermes nyomdát, ami nem csupán a Lévai Órálló számait nyomta, hanem a vallásos füzeteket is. Mindezeket egybevetve Birtha szolgálati ideje alatt gazdagodott a lévai református gyülekezet, hiszen a templom megújult vízvezetékkel, villanyvilágítással gyarapodott. Megépült a Kálvin Udvar, valamint az iskola teljes felszereléssel és szolgálati lakásokkal várta a tanulni-, illetve a tanítani vágyókat. Három tanítói, egy óvónői és egy segédlelkési állást szervezett, rendezte a temetőt és a temetkezés ügymenetét is rendszerbe iktatta. Harangalapot létesített, orgonát cserélt és több kiváló egyesületet szervezett. Nem szabad elhallgatni viszont, hogy az utána érkező lelkészek nagy gondokkal szembesültek. Kálnay Károly

---

¹¹⁴ A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1907. március 27.

---

lévai helyettes lelkész 1920 szeptemberében, a püspöknek írott levelében olvashatunk arról, hogy az egyház a kiadásait fedezni nem tudja, így 100 százalékos egyházi pótló kivetésének engedélyezését kéri. A Kálvin Udvar szintén deficitet termelt, hiszen a rezsiköltségek nem voltak egyenes arányban a bevételekkel. A Kálvin Udvar kapcsán megjegyzi: *„Nem akarok panaszkodni, de pirulva kell fájlalnunk egyet, s mást... röstellek más felekezetet jogtudó emberéhez fordulni.”*¹¹⁵ Antal Gyula lévai lelkész, ahogy a Barsi Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvében utalást olvashatunk erre, szintén „nehéz viszonyokat” örökölt Birtha után.

Közíró és lapigazgató

Birtha József huszonéves korában már a Nyírvidék című lap munkatársa volt, ezután a Dunántúli Református Lapban publikált folyamatosan. Itt szembeötlő az önmagával és pártoltjaival szembeni elfogultsága. Lévai lelkészként rendszeresen írt gyülekezete helyzetéről, az egyházmegyei közgyűlések beszámolóiban egyes szám harmadik személyben említi önmagát. Ugyanezekben a beszámolóban mindenféle gátlás nélkül a saját és gyülekezete ügyeit emeli ki. 1904-ben, a Dunántúli Protestáns Lap hasábjain éles hangon kéri számon rajta ezt a gyakorlatát Patay Miklós.¹¹⁶

Közíróként szót emelt a zsinat 1904. novemberi határozata ellen, amiben a lelkészeknek és tanítóknak egyházi adó megfizetését rendelték el. Felhívta a zsinati atyák figyelmét arra, hogy a törvény üzenete ezzel a falusi tanítók és lelkészek lealacsonyítása. Úgy vélte, a törvény a papot kivetkőzteti papi mivoltából, és egy közönséges adóalanynak minősíti: *„Mi is megadjuk az adót, ha a zsinat így kívánja;*

---

¹¹⁵ A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban DREL). Fond: I.2., 1920-28, 1. doboz, Kálnay levele a püspöknek

¹¹⁶ Dunántúli Protestáns Lap, 1904. VII. 17., XV. évf. 29. sz. 494.

---

de a botránkozás így sem fog elmaradni, minden józan gondolkozású egyház presbitériuma vádolni fogja a zsinatot célt tévesztett határozatáért. Bizony halva-született idea volt ez, Zsinati atyák, óvjanak meg tőle bennünket, ne kerüljön ez botránkozás köve gyanánt Egyházi Törvénykönyvünkbe!” – fejezi be elmékedését Birtha, ¹¹⁷ aki foglalkozott a református papság szertelen ruhaviseletével is. Írása szerint nem méltó, hogy sokféle színű, illetve nagyságú ruhát, különböző színű ingeket, valamint más-más méretű és alakú süvegeket viselnek. Ez szerinte a protestáns papi tekintély rovására megy, ezért papi egyenruha megalkotására buzdítja az egyházat, hogy minden kálvinista pap „elfogadott minta szerint” egy szabócégnél csináltathassa a hivatalos ruháját. ¹¹⁸

Közírói munkásságának tetemes részét az egy gyermek vállalása elleni harcnak szentelte, mint arra már korábban kitértünk. 1907-ben arra hívta fel a figyelmet a Lévai Óráló nyitószámában, hogy az ország népesedésének két hatalmas ellensége van: a kivándorlás és az „egy gyermek rendszer”. Az 1900 óta eltelt hét év alatt több mint másfél millió embert veszített el Magyarország amellet, hogy évente 72 ezer születéssel volt kevesebb 1907-ben, mint a századfordulón. ¹¹⁹ Birtha arra is felhívta a figyelmet, hogy a leginkább fogyó városok többsége a Felvidéken van. Ebben a témában lévai szolgálata alatt több tanulmányt jelentetett meg füzetekben, melyeket több száz példányban terjesztett, illetve árusított a gyülekezetben és az ország más pontjain is. 1914 decemberében jelentette meg a Beszéd az „Egyke” ellen című füzetét saját szerkesztésében. Ebben két veszélyt lát a kor társadalmára nézve: a háborút és az egyke-rendszert: „Én azt gondoltam, hogy a mai nehéz gazdasági viszonyok, a munkáskéz hiánya öntudatra ébreszti népünket, belátják, hogy az egykerendszer bűnével önmagán ejti népünk a legnagyobb sebet elsősorban.” ¹²⁰ – írja Birtha.

1915 májusában a Barsi Református Egyházmegye lelkészegye-

---

117 Dunántúli Protestáns Lap, 1905. IV. 16., XVI. évf. 16. sz. 283.

118 Dunántúli Protestáns Lap, 1906.IX. 9., 17. évfolyam 36.szám. 617.

119 Lévai Óráló, I. évfolyam.1907.XII.19. 1. szám 8.

120 Lévai Óráló, VIII. évfolyam.1914. IX.16. 38. szám 1.

sülete népies kiadványainak 8. füzeteként megjelent a Háborús beszédek és imák című, 26 lapos kiadvány, amelynek tiszta jövedelmét a háborúban megvakult katonák javára fordították. Ugyanezen év augusztusában jelentette meg Birtha az Őrangyal című imakönyvet, amiben egy heti reggeli és esti ima, ütközet előtti ima, halálos veszedelem óráiban mondandó ima, sebesült-beteg katona imája, győzelem utáni ima és ezen felül még több tucat ima található a harcoló katonák és családjaik számára. Erről az imakönyvről így ír dr. Silberfeld Jakab békéscsabai főrabbi: *„Sohasem voltam barátja minden liberalizmusom mellett sem annak a dicséretnek, mely az imádságos könyvekről így szól: »olyan szép, hogy bármilyen vallású ember elmondhatja«. Hiszen az imádságnak egyik célja, hogy emelje a hívőben a vallásos tudatot, és kidomborítsa - persze más vallásúak sérelme nélkül - a saját vallásának előnyeit és tisztultabb világnézetét. De most speciel háborús imakönyvről lévén szó, napjainkban igazán egyenlők lévén a fájdalomban, reménykedésben, ezen imakönyv egyik erénye gyanánt azt is fel kell említenem, hogy mentes minden vallási dogmatizmustól és felekezetiességtől.”*¹²¹

Semmiképpen sem szabad szó nélkül elmennünk Birtha hírlapírói konfliktusai mellett, amelyek sok esetben sajtópereket zúdítottak a nyakába, és nem csupán ellene, hanem a református közösség ellen is hergelték Léva lakosságát. Ennek a felekezeti konfliktusnak az első kézzelfogható példája, amikor a lévai egyház presbiteri gyűlésén 1906-ban Birtha arról számolt be, hogy a városi fenntartású főgimnáziumból kitiltották a nem katolikus felekezetű hitoktatókat, azaz azok nem tarthattak a gimnázium épületében hitoktatást. Az ominózus hitoktató történetesen Birtha József volt.¹²² A sajtópereknek tulajdonképpen mindegyikéről több lapszámon keresztül, részletesen beszámol a Lévai Őrálló, ami Birtha saját lapja volt. Az Őrálló hasábjain ő és kollégái rendszeresen rámutattak a városi és a megyei visszásságokra, ami

---

¹²¹ Dunántúli Protestáns Lap, 1915. VII. 25., XXVI. évf. 30. sz. 241.

¹²² A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1906. szeptember 9.

---

olykor a tettelegességig fajuló konfliktusokhoz is vezetett. A legnagyobb szálda BIRTHA szemében Holló Sándor volt, aki egy személyben a Bars című lap kiadója és annak a pártnak – az ún. megyepártnak – a vezéralakja volt, aely Bars vármegye központját mindenképpen Léván látta volna szívesen. Ez a viszály a városi képviselő-testületben is hangot kapott 1908 márciusában, amikor 25 képviselő-testületi tag indítványozta, hogy hozzanak elmarasztaló határozatot a Lévai Őrálló című helyi lapban megjelent, a megyepárt elnökét, Holló Sándor képviselő-testületi tagot sértő cikk kapcsán.¹²³ 1909. február 24-én a Holló Sándor és BIRTHA József közti ügyben már a pozsonyi királyi törvényszéknek kellett rendet tennie. Holló sajtópert indított a Lévai Őrálló felelős szerkesztője ellen. Tulajdonképpen a lap beszámolója szerint a perben mindkét fél azt kívánta bizonyításra juttatni, hogy egyik a másikat üldözte, és a lapjaik hasábjain megjelent írások miatt ő kárt szenvedett. Több tucat tanút hívott be mindkét fél a tárgyalásra. Mind a Bars, mind a Lévai Őrálló hosszasan foglalkozott a perrel, ami mögött BIRTHA felekezeti kérdést is látott, hiszen – ahogy írja – a lévai polgárok adójából épített városi gimnáziumból kitiltották őt, és nem tarthat vallásoktatást a hatvan református diáknak. Itt azon sérelmének is hangot ad, hogy a város kifogásolja egy református iskola indítását. Kifogásolta, hogy a lévai temetkezési vállalat katolikus jelképeket használt, amiket ő eltiltott a református temetésekéről, sőt azt is az őt felekezetek közti ellentét szításával vádlók szemére hányta, hogy a református templom felszenteléséről tüntetőleg távol maradt a katolikuság, míg ők a katolikusok ünnepén megjelentek.¹²⁴ Ugyanezen év február 27-én Tokody István (akit dr. Kmoskó Béla védett) indított sajtópert BIRTHA ellen, ahol felmentették a felelős szerkesztőt a vádak alól. A vádaskodás oka az volt, hogy Tokodyék egy Holló melletti fáklyás felvonulást szerveztek Léván, ami BIRTHA lakása előtt végződött. Az összegyűlt tömeg bedobálta a lelkész ablakait, és elégette a Lévai Őrálló számait az utcán. Ezekkel együtt Hollóék tábora és BIRTHA között őt sajtóper zajlott az évek során.

---

¹²³ *Lévai Őrálló, 1908. III. 19., I. évf. 13. sz., 113.*

¹²⁴ *Lévai Őrálló, 1909. III. 10., III. évf. 10. sz. 1.*

Meglátásunk szerint ez a konfliktus is hozzájárult a lévai lelkész későbbi, hatóságok általi eltávolításához. Tokody ellenében a református egyház közössége nyilatkozatban állt ki Birtha mellett, kijelentve, hogy sajnálják, hogy a katolikus egyház nem tartotta vissza a lelkészük elleni támadásoktól Tokodyt, továbbá kijelentik, hogy „...ezért mindazon támadásokat, melyek az egyház lelkészét bárki részéről is érték, s netán a jövőben érni fogják, elítéli és a leghatározotabban visszautasítja...”

¹²⁵ De 1911-ben is sajtóperbe keveredett, ekkor Frankó Ferenc nyomdavezető ellen, amit Birtha elvesztett. ¹²⁶

Ezen a ponton illik emléket állítanunk Birtha József legjelentősebb közéleti ellenfelének, Holló Sándornak is, akivel rivalizálásuk tulajdonképpen a lelkész teljes lévai szolgálati ideje alatt folyt. Holló szintén távolról, a Kiskunságból került a városba, mint a tanítóképző tanára.

¹²⁷ 1880-ban megalapította a Bars című lapot, amivel tulajdonképpen a Bars megyei hírlapírást indította el. Emellett létrehozta a Nyitrai nyomdát, ami a lap kiadását is átvette. A Barsot a Tanácsköztársaság ideje alatt betiltották, és csak a csehszlovák időkben szerveződött újra.

¹²⁸ Holló társadalmi súlyát akkor látjuk igazán, amikor tudjuk, hogy a Felvidéki Magyar Írók és Hírlapírók Szövetségének alelnöke, a Lévai Takarékos és Hitelintézet igazgatótanácsának tagja és részvényese, ¹²⁹ a Szlovenszkói és Ruszinszkói Pénzintézetek Szövetsége igazgatótanácsának tagja, a városi és megyei közgyűlés tagja volt, és végül, de nem utolsósorban: bátyja az ismert magyar függetlenségi párti politikusnak, Holló Lajosnak. A közéletben mindezek mellett talán a legnagyobb elismerést azzal vívta ki, hogy 1906-ban megalapította a megyei pártot, ami a megyeszékhely Lévára való áthelyezéséért harcolt. A megyeszékhely Aranyosmaróton megtartott törvényhatósági gyűlésen sikerült is megszavaztatnia 1907-ben a Lévára való áthelyezést, de

---

¹²⁵ *A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1910. március 13.*

¹²⁶ *Lévai Hírlap, 1912. I. 20., IV. évf., 3. sz., 3.*

¹²⁷ *Prágai Magyar Hírlap, 1927. V. 29., VI. évf. 123. sz., 9.*

¹²⁸ *A Hét, 1966. VI. 19., XI. évf. 25. sz., 9.*

¹²⁹ *Battonyai Ödön (szerk.): Cézések kézikönyve. Budapest, 1887. 315.*

---

a kormányváltás miatt dugába dőlt a győzelem. Holló a háború után, 1918. november 1-jén az őszirózsás forradalom hírére megalapította és elnökölte a Lévai Nemzeti Tanácsot, ami a közrendet volt hivatott fenntartani a városban.¹³⁰ Az államfordulat és az 1920-as lévai szociáldemokrata győzelem után visszavonult a közéletből, majd csak a lévai magyar főgimnázium ügye mellett szervezett mozgalmat a halála előtt néhány évvel. Ebből a rövid vázlatból kitűnik, hogy a Bars és a Lévai Őrálló hasábjain zajló csatározás, a sajtóperek, a Kálvin Udvar hitelügyintézése körüli, illetve az önkormányzati támogatások odaítélésében zajló viták, valamint a katolikus és református közéleti ellentétek hátterében kettejük személyes konfliktusa állhatott, ami valószínűleg csak pusztán személyes ellenszenvből fakadt. Ez a harc csak akkor ért véget, amikor mindketten eltűntek a lévai közéletből.

Birtha már 1918. november 20-án csoportot szervezett Fekete Józseffel, akivel egy új Magyarországért akartak küzdeni.¹³¹ Ezután sok lévaival együtt részt vett egy december végi szerveződésben, ami Pálmay Jenő vezetése alatt működött, és tulajdonképpen a cseh fosztogató bandák elleni összefogást és harcot tervezte. Az év végén Birtha a reformátusság kiszáradt pártjának – valószínűleg a szintén református Nagyatádi Szabó István Országos Kiszáradt- és Földműves Pártjáról van szó – a vezetője lett, válaszul a Károlyi-párti Hollóék és a Szakács Viktor katolikus pap által vezetett Keresztényszocialista Néppárt lévai szervezetének megalakulására.¹³²

Nem szabad megfeledkeznünk azonban egy másik lévai lapról sem, amivel szintén konfliktusba állt Birtha, a Lévai Hírlapról. Itt, a korábban már idézett Tokody István sorozatban írt Birtha kérdéseket felvető cselekedeteiről. A református lelkes ezekben az írásokban majdnem egy korunkbeli médiaszemélyiséghez méltó pofonokat ka-

---

¹³⁰ Strasser Elemér (szerk.): *Lévai Lexikon*. Léva, 1934. 21.

¹³¹ Peter Tesák: *Prevratové roky 1918-1919 v Leviciach*, In. *Zpravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, 1970. 6. sz., 4.

¹³² Peter Tesák: *Prevratové roky 1918-1919 v Leviciach*, In. *Zpravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, 1970. 6. sz., 4.

---

pott. Innen szerezhetünk tudomást arról, hogy 1910-ben Birthát Léva rendőrkapitánya egy napi elzárásra változtatható, 20 koronás büntetésre ítélte egy a közegészségügybe ütköző tettéért első fokon. De még azt is kinyomozták, hogy Budapesten a VI. kerületben szóváltásba került egy bérkocsissal, amiből rendőrségi ügy lett.¹³³ Tulajdonképpen ennek a lapnak sincs olyan száma, amiben nem szentelnének figyelmet Birtha munkásságának, hibáinak. A Tokody-Birtha közötti viszályt sokan vallásos eredetének, de talán a nagyközönség inkább személyes jellegűnek vélhette. Mint lentebb látjuk, mégis a magyar ügy mellett volt, hogy egymás mellé állította őket a sors.

Birtha József 1919-es kálváriája a magyarországi hírek szerint azal vette kezdetét, amikor január közepén egy szakasz csehszlovák legionárius érkezett a lévai pályaudvarra. Ekkor a településen a városi polgárőrség volt az úr egészen január 21-ig. Megjegyzendő, hogy még a környező falvakban is segédkeztek, amikor a fosztogatásokat kellett megfékezni, amíg egy nagyobb csapat csehszlovák katona előtt le nem tették a fegyvert. A városvezetés tiltakozott a magyar Léva megszállása ellen. Elvárásaikat Tokody István tanácsnok tolmácsolta, Birtha pedig tanácsnokként és református lelkészként arra kérte a megszállók parancsnokát, hogy ne bántsák a magyar jelképeket.¹³⁴ Ettől a pillanattól kezdve kezdődtek a lakás-rekvirálások, a csehszlovák hatóságok pedig leváltották a teljes városvezetést. Május végén azonban megérkezett a magyar hadsereg, és Léván bevezették a Tanácsköztársaság intézkedéseit. A város környéki harcoknak sok volt a halottja, az összecsapásoknak csak a francia Castella alezredes csapatainak bevonulása vetett véget július elején. Birtha végig a magyar csapatok mellett szervezkedett, és valószínűleg ezért – illetve a körülötte kialakult magyar politikai és gazdasági légüres tér miatt – a csehszlovák hatóságok elfogató parancsot adtak ki ellene. 1919. január 26-án a saját házába internálták, de pár nappal később már szabad kijárást engedélyeztek neki Léva területén. Az 1919 elején alakult új lévai városvezetés tizenöt tag-

---

¹³³ *Lévai Hírlap*, 1910. X. 1., II. évf. 40. sz., 2.

¹³⁴ *Strasser Elemér (szerk.): Lévai Lexikon. Léva, 1934. 22.*

jából nyolc az elmúlt hetekben érkezett a városba: tagja volt Szakács Viktor katolikus pap, helyi üzlettulajdonosok és vállalkozók, illetve az egyébként korábban a Magyar Tanácsköztársaság mellett álló városi proletariátus képviselői.¹³⁵ Birtha József elfogására a bazini születésű dr. Ravasz Viktor adott parancsot, aki a csehszlovák kormány megbízottjaként 1919. február 11-én vette át a megyei hatalmat.¹³⁶ Ravasz azért tette felelőssé Birthát, hogy a polgárság körében a csehszlovák hatóságok ellen agitált. Először Brünnbe akarta toloncolni, végül a polgárok felháborodása miatt a házi őrizet mellett döntött. Birtha bűne a sajtóhírek szerint az volt, hogy a templomban megeskette gyülekezete tagjait, hogy nemzetükhöz minden körülmények között hívek maradnak.¹³⁷ Az esperesnek írott levelében azonban Ravasz azt is felróta Birthának, hogy a városból távozó magyar vasutasoknak Csehszlovákiában nem használatos bankókat osztogatott. Birtha József az üldöztetés hatására menekült el lévai házi őrizetéből – az elfogatóparancs elől, amit két nyelven fogalmaztak meg, és 1919. június 1-jén írt alá Lehocky városi rendőrkapitány –, azt gondolva, hogy az élete is veszélybe került. A lévai lelkész ügyében eljáró Patay Károly esperes a főgondnokával és az evangélikus esperessel járt a rendőrparancsnoknál, aki azt mondta, hogy ki van adva a parancs: a szökésben levő Birthát, ahol elfogják, ott agyon is löhetik.¹³⁸ Korábbi magyar politikai ellenlábasai közül sokan és református harcostársai is a városban maradtak. Budapesti nemzetgyűlési képviselőként később így vallott erről az időszakról egy országgyűlési felszólalásában: *„Akkor, amikor 1918-ban bekövetkezett Magyarországon a nagy felfordulás, én mindjárt láttam, hogy nagy veszedelem fenyegeti a Felvidéket, a cseh beözönlés meg fog kezdődni. Felhívtam a Felvidék lakosságát a fegyverkezésre. Beállottam abba a nemzetvédelmi munkába, amelyet Érsekújváron szerveztünk s az*

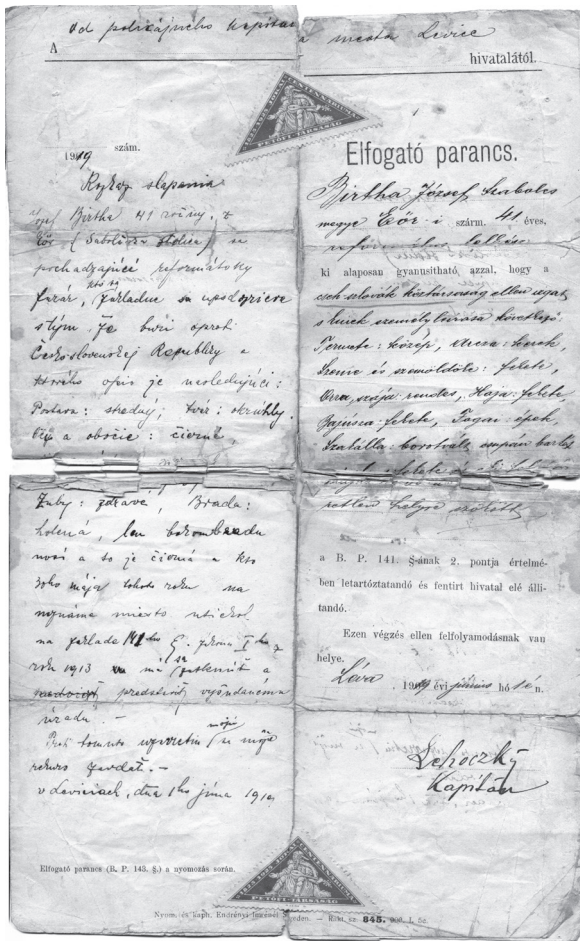
¹³⁵ Peter Tesák: *Prevratové roky 1918-1919 v Leviciach*, In. *Zpravodaj Tekovského múzea v Leviciach*, 1970. 6. sz., 6.

¹³⁶ Nikola Mihálová: *Politický vyvoj v Leviciach v case vzniku prvej Československej republiky*, *Zborník Tekovského múzeu v Leviciach* 2013., 9. sz., 54.

¹³⁷ *Dunántúli Protestáns Lap* 1919. II. 15., XXX. évf. 7. sz., 54.

¹³⁸ DREL. Fond: I.2., 1923, 5. doboz, Patay levele a püspöknek

én hivatásom az volt, hogy a Garam mentén ellenállásra szervezem a magyar népet. Mi megtettük kötelességünket, teljesítettük a kötelességünket. Sajnos, hogy akkor a Károlyi-kormány árulása folytán nem juthattunk lőszerhez, munícióhoz és nem kezdhettük meg az ellenállást. Mintegy 40 000 ember gyűlt össze Érsekújvár környékén, akik három napon keresztül tarisznyából étkezve várták, hogy fegyverbe álljanak és a betóduló csehek kiüldözzék az országból. Károlyiék visszartartották Vácon a szá-

munkra elindított muníciót, felszerelést, s így kénytelenek voltunk az összesereglett néptömegeket széjjelbocsátani és fájdalmasan néztük azt, hogy mint tolakodik be az ország testébe mind beljebb és beljebb a cseh népáramlat. Akkor már tehetetlenül vergődtünk, gyülekezetemhez fordultam és igyekeztem őket megerősíteni magyarságukban, magyar meggyőződésükben. A templomban intéztem hozzájuk szót és megeskettem őket, hogy soha a cseheknek hűséges alattvalói nem lesznek. Ez okozta a végzetemet. Amikor a csehek bejöttek Lévára, rögtön elfogtak és internáltak. Sikerült megmenekülnöm a kezükből,

de később a családomat üldözték el és azoknak csináltak nagyon sok kellemetlenséget.”¹³⁹ Az első, lévai egyháznak írt levelét az 1919. október 12-i presbitéri gyűlésen olvasta fel Várady Ferenc,¹⁴⁰ majd Pap József helyettes lelkész kérésének csak a következő év márciusában van nyoma a jegyzőkönyvekben, miszerint kéri a presbitériumot, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a kiutasított lelkész békében hazajöhessen.¹⁴¹ Kálnay Károly helyettes lelkész egy hónap múlva hozakodott elő azzal, hogy Birtha számára amnesztiát kell kérni, hiszen, ahogy mondta: „A lévai református egyház erős lelkű munkás papja, felvirágoztatója. Érdemeit nem a gyülekezet, hanem alkotásai dicsérik. Amit ő teremtett Léván pár év alatt, más 10 embernek elég volna egy emberöltő. Hiányát nagyon érzi, nagyon megsínyli gyülekezetünk.” Ekkor fogalmaz meg a presbitérium a miniszter felé egy amnesztia kérvényt, amiben leírják, hogy a békekötés előtt, így nem állampolgári kötelességeivel ellentétesen – politikailag „némileg exponálta magát” –, de nem a Csehszlovák Köztársaság, hanem annak egyes alkalmazot- taival szemben lépett fel.¹⁴² A felesége elleni kiutasító végzést 1919. október 30-án írta a városi rendőrkapitány, amiben november 7-ig szólította fel az asszonyt a város elhagyására. Az indokok között azt írja, hogy Birtha a feleségével összekötetésben van és rajta keresztül szítja a feszültséget.

Több, mint egy év múlva szavaztak csak a lévai presbiterek a „gyülekezet közhangulatára való tekintettel” arról, hogy 1921. december végénél tovább ne halassa a gyülekezet a lelkészi állás betöltését. Arról is döntöttek, hogy levelet küldenek Birthának, hogy hajlandó-e 1921 végéig elfoglalni újra a lelkészi állását. Amennyiben ezt nem teszi, a presbitérium kéri az egyházmegyét, hogy ez esetben tegye meg az általa szükségesnek és jónak látott intézkedést.¹⁴³ A lelkész válaszleveléről

---

139 Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet, 1921. március 21. – 1921. május 12. A Nemzetgyűlés 169. ülése 1921. évi március hó 19-én, szombaton. 118.

140 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1919. október 12.

141 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1920. március 14.

142 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1920. április 20.

143 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1921. október 23.

nem találunk nyomokat, viszont arról a folyamatos levelezésről igen, amiben a lévai egyház volt lelkészét elszámolásra szólítja fel. Erre mindig azt a választ kapta, hogy az iratai Léván maradtak.¹⁴⁴ A Birtha által a lévai egyház pénztárából elvitt lebélyegzetlen pénzekről volt szó, amit Tóth Sándor volt pénzkezelő gondnok adott át BIRTHÁNAK, aki felsőbb utasításra hivatkozva megőrzésre vitt el. Birtha 1919. január 21-én 9823 korona készpénzt, majd 1919. február 1-én 4084 korona készpénzt vett át a gondnoktól az elismervények szerint. További 13 000 korona felvételéről is: „Megállapítást nyert, hogy ezen pénzüsszegeket illetéktelenül vette fel”, ezért követelték tőle, hogy 1922. december 31-ig számoljon el ezzel.¹⁴⁵ November végén az esperes felszólítja a presbitériumot, hogy menessen küldöttséget Birtha amnesztiája ügyében a zsupánhoz. A lévaiak viszont azt határozzák, hogy abban az esetben nem küldenek deputációba senkit, ha a volt lelkészük nem hajlandó elfoglalni haladéktalanul a lelkészi állást.¹⁴⁶ Léván a lelkész ügye még 1923-ban is rezonált, hiszen a presbitériumnak mindaddig nem sikerült rendeznie az elszámolásokat. Ekkor arra jutnak, hogy Birtha tartozik még a lévai gyülekezetnek.¹⁴⁷ A szálakat még két évig nem sikerül elvarrni. 1925. június 9. és 11. között a nyugdíja ügyében hozott határozatot a konvent, ami BIRTHÁNAK nem tetszett és erről levélben értesítette a barsi esperest. A felvidéki és a magyarországi református konvent által kimondottak között különbséget lát és természetesen a rá pozitívan ható magyarországi szabályozást magyarázta levelében. Azt vallja, hogy mivel őt a felvidéki konvent nyugdíjazta, ezért csak onnan kaphat nyugdíjat. Kéri az esperest, hogy intézkedjen, hogy a nyugdíját megkapja, ellenkező esetben bíróság elé viszi az ügyet.¹⁴⁸ Néhány hónappal később a püspöknek ír

---

144 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1921. december 18.

145 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1922. november 6.

146 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1922. november 18.

147 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1923. március 4.

148 DREL. Fond: I.2., 1920–28, 10. doboz, Birtha levele 1925.XI.21.

---

levelet a nyugdíja ügyében, amiben jelzi, hogy nyugdíjának nem folyósítása miatt már a szükséges lépéseket megtette a lévai egyház és az egyházi hatóságok ellen. Szerinte a lévai egyház is hat évnyi fizetésével adósa, de, mint azt a püspöknek jelzi, 500 ezer cseh korona végkielégítéssel kiegyezze.¹⁴⁹

Ettől eltekintve a lévai időszakától kezdődött Birtha József egyéni életének egy olyan sikeres szakasza, amelynek során azonban a legtöbb hidat felégette maga után a lévai református közösség és a városi polgárság irányába.

A politikus

A családjával menekülő Birtha József anyaországi életéről az elmenekülés utáni hónapokban nincs adatunk, viszont Kováts J. Istvánnak, az Országos Kisgazda- és Földműves Párt alelnökének országgyűlési felszólalásából következtethetünk arra, hogy az általa juttatott segélyből tudott Birtha megélni.¹⁵⁰ Valószínűleg Kováts révén került be a Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligájába (Területvédő Liga) a propagandaminisztérium állami tisztviselőjeként, ahol hazai iskolaszervezéssel, tanulmányutakkal és társadalomtudományokkal foglalkozott.¹⁵¹ A segítő kéz ellenére Birtha József a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának jelöltjeként indult az 1920-as nemzetgyűlési választásokon, a nyírbátori választókerületben. Itt Szabó Lajos református esperessel került szembe, aki Birtha korábbi pártjának, a kisgazdapártnak volt a jelöltje. A versengésük nem volt konfliktusmentes, hiszen Birtha rágalmazásért bírósággal fenyegette ellenfelét, aki szerinte a Nyírbátori járás papságához írott körlevélben járatta őt le.¹⁵² A riválisok között a képviselői helyről pótválasztásnak kellett döntenie, hiszen majdnem

---

149 DREL. Fond: I.2., 1920–28, 10. doboz, Birtha levele 1925.XII.15.

150 Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet, 1921. március 21. – 1921. május 12. A Nemzetgyűlés 169. ülése 1921. évi március hó 19-én, szombaton. 115.

151 Pallos Lajos: Területvédő propaganda Magyarországon 1918–1920., *FoliaHistorica*, 24., Bp., 2006. 77.

152 *Nyírvidék*, 1920. VI. 12., XLI. évf. 132. sz., 3.

---

azonos szavazatszámmal végeztek. Szabó Lajos a választások után arról panaszkodott, hogy Birtha személyeskedő, őt lejárató eszközöket használt. Ez év decemberében lefolyt perben Birtha beismerte, hogy személyeskedő hangot ütött meg a kampányban, és ezt sajnálja, míg Szabó a levél megírása felett sajnálkozott, így az eljárást megszüntették.¹⁵³ Birtha 1920-1923 között volt országgyűlési képviselő, miközben Budapesten vallásanárként is működött 1920-1927 között.

Birtha 1920 őszén legelőször azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy saját, kormányon levő pártjának is kellemetlenséget okozott azzal az agitációjával, amit a békeszerződés ratifikációja ellen fejtett ki.¹⁵⁴ A kormány határozatát a trianoni diktátum becikkelyezéséről Birtha József és hetvenkét képviselőtársa feltételekhez kötötte, sőt maga Birtha a pártból való kilépését is finoman kilátásba helyezte.¹⁵⁵

Nemzetgyűlési képviselőként 1921-ben több felszólalásában foglalkozott a felvidéki magyar nemzetrészt helyzetével, a felvidéki református egyházat ért sérelmekkel. A Felvidéket érintő ügyeket kiválóan osztották fel egymás között Karafiáth Jenő képviselővel, későbbi miniszterrel és budapesti főpolgármesterrel, aki általában a felvidéki katolikus ügyek mellett emelt szót. Birtha felszólalásiban tényekkel támasztotta alá, hogy mennyire valótlan az 1920-as csehszlovák népszámlálás eredménye. Ismertette a kiutasításokat, szót emelt a felvidéki református egyház autonómiájának csorbitása ellen: *„Akik a Šrobár-féle rendeletnek nem akartak eleget tenni, akik a hűségesküt és fogadalmat nem akarták letenni, akik nem hódoltak be a cseh államnak és nem akarták elismerni az autonómia felfüggesztését, azokkal szemben a legkegyetlenebb eljárást Zoch Sámuel püspök tanúsította abban az időben is, amikor az autonómia felfüggesztését kihirdették és attól az időtől kezdve is állandóan. Mindazokat a magyar érzelmű protestáns lelkészeket felfüggesztették, akik nem hódoltak be e rendeletnek”* –

---

153 Nyírvidék, 1920. XII. 16., XLI. évf. 287. sz., 2.

154 Szeged, 1920. XI. 11., I. évf. 73. sz., 1.

155 Szeged, 1920. XI. 12., I. évf. 74. sz., 2.

mondta parlamenti beszédében.¹⁵⁶ Szót emelt a magyar iskolák mellett is, amikor az országgyűlésben elmondta, hogy Pozsonyban magyar iskolákat zártak be; Rimaszombatban a protestáns gimnázium egyelőre még létezik; súlyos a helyzete az eperjesi evangélikus gimnáziumnak, de a rozsnyói főgimnázium „eltótosítása” is elkezdődött. Felháborodva ecsetelte, hogy a színmagyar vidékeken az iskolás gyermekekre kényszerítik a tót nyelv tanulását, cseh és szlovák nyelvű feliratokról, illetve a történelem- és földrajz tanítás visszasságairól is említést tett. Természetesen a református egyházat ért sérelmekről is szólt: „A magyar reformátusokhoz úgy látszik nem mernek olyan módon nyúlni a csehek odafenn, mint evangélikus testvéreinkhez. A magyar református egyház kebelében nem akadt még ezideig egyetlen egy hazaáruló sem és hisszük, hogy nem is fog akadni, aki áruba bocsátotta volna az egyháza autonómiáját, vagy pedig az esküjét; nem akadt egy sem, aki hazaáruló lett volna. [...] Újabb időben a magyar reformátusoktól azt követelik, hogy mondják ki végleges elszakadásukat a magyarországi egyetemes egyháztól, alkossanak új egyházi szabályokat és azokat jóváhagyás végett küldjék fel a cseh államnak. A magyar reformátusok a kényszernek engedve újabb időben külön egyházkerületben tömörültek a Felvidéken. Megalkották a dunántúli és a tiszáninneri egyházkerületet” – fejtette ki Birtha.¹⁵⁷ A nemzetgyűlés elé tárta azt is, hogy a csehszlovák hatóságok közös protestáns intézetben képzelték el a magyar lelkészek képzését. Arra is kitért, hogy a magyarországi egyetemes református konvent az önálló felvidéki református egyházi szervezkedéssel szemben foglalt állást. Arra az esetre, ha a felvidéki református papság letenné a csehszlovák hűségesküt, kijelenti, hogy a papság nem kerülhetné el a hazaárulás vádját.¹⁵⁸

A parlamenti munkájának és valószínűleg az „egyke-ellenes” moz-

---

156 Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet, 1921. március 21. – 1921. május 12. A Nemzetgyűlés 169. ülése 1921. évi március hó 19-én, szombaton. 116.

157 Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet, 1921. március 21. – 1921. május 12. A Nemzetgyűlés 169. ülése 1921. évi március hó 19-én, szombaton. 118.

158 Nemzetgyűlési napló, 1920. X. kötet, 1921. május 20. – 1921. június 10. A Nemzetgyűlés 204. ülése 1921. évi június hó 8-án. 568.

galmának köszönhetően 1921 júniusában Birthát az országos gyermekvédelmi ügyek kormánybiztosává nevezte ki a népjóléti és munkaügyi miniszter. ¹⁵⁹ Már ebben a minőségében vett részt Prohászka Ottokárral, Schlachta Margittal a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja székesfehérvári választókerületi közgyűlésén. Emellett megtartotta képviselői mandátumát is, hiszen a nyírbátori választókerületben tartott beszámolója után, 1921 december végén teljes bizalmukról biztosították a polgárok. ¹⁶⁰ Tiszántúli Református Egyházkerület Középszabolcsi Egyházmegyéjében iktatott törzskönyvi lapja szerint Gyermekvédelmi kormánybiztosi kinevezési okmánya 1923-ban született, méghozzá 41623/923. számmal, a pozíciót pedig 1923-1926 között töltötte be. Ezt a törzskönyvi lapot pedig Birtha 1935. április 18-án töltötte ki sajátkezőleg Apagyon.

1924 márciusában gyermekvédelmi kormánybiztosként hajóval érkezett New Yorkba, ahol Takaró Géza, a 69. utcai templom lelkésze fogadta. Féléves ottléte alatt mintegy százötven beszédet tartott az amerikai magyar közösségek előtt. ¹⁶¹ Birthát a Magyar Nemzeti Szövetség küldte ki Amerikába, hogy ott felmérje a magyarság körében levő viszonyokat. Abban a tudatban tették ezt, hogy a világháború után gyengült a kivándoroltak és az anyaország közötti kapcsolat. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy korábban különböző magyarországi pártok akarták megnyerni maguknak a kivándoroltak támogatását. A korábbi lévai lelkész beszámolója szerint az amerikai magyarság hatvan százaléka hű maradt nemzetéhez, amiről egy jól kiépült, újságokból, iskolákból és templomokból álló hálózat gondoskodik. ¹⁶² 1924-ben pünkösöd második napján a toledoi gyülekezetben tartott ünnepi beszédet Birtha. ¹⁶³ Ottlétével azonban az amerikai reformátusság körében nagy vihart kavart. Erről az Amerikai Magyar Reformátusok Lapja számol be. A

---

¹⁵⁹ MTI, *Napi Hírek*, 1921. VII. 6.

¹⁶⁰ MTI, *Napi Hírek*, 1922. I. 3.

¹⁶¹ MTI, *Napi Hírek*, 1924. VII. 19.

¹⁶² *Kiskun-Halás Helyi Értesítője*, 1924. X. 18., XXIV. évf. 84. sz., 1.

¹⁶³ *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 1924. VI. 21. 25. évf., 25. sz., 12.

---

szerző szerint Birtha súlyos vádakat ír a lelkészegyesület közlönyében az amerikai magyar református lelkészek ellen. Főképpen a Reformed Church-höz csatlakozókról szól negatívan és azt jövendölte, hogy 10-20 éven belül angolul kell majd prédiciálniuk a magyar templomokban a magyar lelkészeknek. Sőt Birtha azt is vizionálta, hogy a magyar egyházi vagyon az amerikai református egyház tulajdonába fog átmenni egy idő után.¹⁶⁴ A lap későbbi számában leírják, hogy Birtha amerikai kiküldetése a Magyar Nemzeti Szövetség által azt a célt szolgálta, hogy az amerikai magyarokat politikailag szervezze meg. Mivel azonban a Szövetség igazgatója Kőrössy katolikus pap volt, ezért BIRTHÁT is kiküldték, hogy a református körökben agitáljon. ¹⁶⁵ Szintén ennek a lapnak a hasábjain jelent meg a következő BIRTHÁT elmarasztaló írás 1924-es látogatása idején: „Lapunkat több helyről figyelmeztették egy BIRTHA József nevű papra, aki különböző címeken tevékenykedik a magyar reformátusok között. Már első benyomásaink gyanú alá helyezték ezt az urat. Egy politikai és egyházpolitikai ügynököt sejtettünk benne. Az idők rendjén több perfidiájáról értesültünk. Legutóbb Detroitban viselte magát olyan felháborító módon azokkal szemben, akik szeretettel és jóhiszeműséggel befogadták falaik közé, hogy nem tehetjük meg most már, hogy meg ne mondjuk a magyar református híveknek, hogy őrizkedjenek TAKARÓ Géza politikai ügynök úr ezen dicstelen alteregójától. Neki magának pedig azt mondjuk, amit egyúttal minden Magyarországról egyházpolitikai tevékenységre idejövő egyházi embernek is a leghatározottabban mondunk, hogy vegye a pakktáskáját és takarodjék vissza oda, ahonnan jött.” ¹⁶⁶

Hazatérte után vissza kívánt térni a lelkészi munkához: először Budapesten szolgált, majd tizenhat lelkész között pályázott a megüresedett tiszaföldvári lelkészi állásra 1926-ban – egy évvel azután, hogy a lévai lelkészi állást végre be tudták tölteni nyugdíjaztatása után –, ám

---

164 *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 1924. VII. 6., 25. évf. 27. sz., 2.

165 *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 1924. VII. 12., 25. évf., 28. sz., 2.

166 *Amerikai Magyar Reformátusok Lapja*, 1924. VII. 12., 25. évf., 28. sz., 4.

---

nem őt választotta a helyi gyülekezet. ¹⁶⁷ 1927-ben végre megtalálta a helyét, és szülőföldjén az apagi gyülekezet lelkésze lett. 1926-ban választották meg, ahol egészen 1942-es haláláig szolgált.

Birtha és a lévai gyülekezet közötti ellentét

A Barsi Református Egyházmegye 1920. júniusi rendkívüli közgyűlésének esperesi jelentésében kijelentette, hogy az egy éve távozott lévai lelkész hazatérése érdekében azonnal meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, s addig a lévai gyülekezetben helyettes lelkész szolgált. Amennyiben pedig más megoldást nem találnak, úgy be kell tölteni az állást - mondta ki a közgyűlés. ¹⁶⁸ A következő évi közgyűlés már határozatban szólította fel Birthát, hogy 1921 végéig foglalja el a lelkészi állását, amennyiben pedig ezt nem teszi, úgy a lévai lelkészi állás betöltésével kapcsolatos lépéseket 1922 elején meg kell tenni. Természetesen később már az amnesztiakérvény elutasításáról is tájékozódott az egyház, így a lévai gyülekezet és a Birtha közti elszámolást is meg kellett ejteniük, ami több nehézségbe ütközött, hiszen a folyamatos egyházi bírósági eljárások miatt az ügy rendkívül hosszú ideig húzódott. Az első egyházmegyei bíróság 1922 tavaszán elrendelte, hogy a fegyelmi eljárás előtt kezdjenek átfogó vizsgálódásba, és az eljárást novemberig felfüggesztették. Ezekre támaszkodva 1923 februárjában a Barsi Református Egyházmegye Bírósága 1922. január 1-jei hatállyal elmozdította Birtha Józsefet lelkészi állásából, „mivel lelkészi teendőit nem végezte”. ¹⁶⁹ Birtha fellebbezett az ügyben, és a konventi bírósága ezt helyben is hagyta arra hivatkozva, hogy a lévai lelkész

---

¹⁶⁷ MTI, Napi Hírek, 1926. IV. 17.

¹⁶⁸ A Barsi Református Egyházmegye 1920. évi június hó 1-én Léván tartott rendkívüli közgyűlésének, 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott rendes közgyűlésének, 1920. évi április hó 19-én és 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott bírósági üléseinek jegyzőkönyvei. Összeállította: Bihary Kálmán e. főjegyző, Léva, 1921. 14.

¹⁶⁹ A Barsi Református Egyházmegye 1921.,1922.,1923.,1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos e. főjegyző, Léva, 1925. 213.

---

nem önszántából hagyta el a hivatalát, így fegyelmi vétséget nem követett el, és a hivatalától nem lehet megfosztani. Viszont jóváhagyták az egyházmegyei közgyűlés nyugdíjaztatásáról való döntését.¹⁷⁰ Ezt később nagyon gáláns módon oldották meg, arra hivatkozva, hogy a felvidéki nyugdíjintézetet csupán 1924 januárjában állították fel: felkérték a pénztárost, hogy utalja el az 1923. december 31-ig esedékes nyugdíjárulékokat a magyarországi nyugdíjintézetnek, ahonnan Birtha illetményét fizetik. Ez a helyzet azonban nem rendeződött 1925-ig sem, hiszen sem a magyarországi, sem a szlovenszkoí református egyház nem intézkedett. BIRTHÁT a budapesti konventi irodában arról tájékoztatták, hogy mivel a nyugdíjilletményét nem a magyarországi nyugdíjintézeti végrehajtóbizottság határozta meg, hanem a felvidéki, ezért ő magyarországi lelkészi nyugdíjra nem jogosult.¹⁷¹ Közben Birtha korábbi pártolói nem nyugodtak, és folyamatosan gátolni próbálták – valószínűleg BIRTHÁVAL a háttérben –, hogy új lelkészt választhasson a lévai gyülekezet. Az 1925. május 10-én tartott lelkészválasztás eredménye ellen fellebbeztek néhányan, amit az egyházmegyei bíróság elutasított, és döntését több indokkal támasztotta alá. Elsősorban kijelentették, hogy Birtha nyugdíjához semmi köze nincs a lévai gyülekezetnek, hiszen ezt felsőbb szerv mondta ki, így azt is, hogy megüresedett a lévai állás. A lelkészi díjlevelet maguk a fellebbezők is aláírták, így legitim lelkészválasztás történt. A leltárat elkészítették, az előző lelkésszel, BIRTHÁVAL az elszámolás meg nem történte nem gátolhatta a lelkészválasztást, amin a presbitérium által jóváhagyott választói névjegyzékben szereplő egyének vehettek részt.¹⁷² A választási eljárás rendben folyt le. A 209 választásra jogosult közül 19 név szerinti szavazást kért, amelyet a bizottság – tagjai voltak a megyei egyházi és világi tanácsbírák – elrendelt. A 209 leadott szavazatból Antal Gyula mellett 191, míg ellene

---

170 DREL. Fond: I.2., 1924, 6. doboz, Konventi bírósági jegyzőkönyv

171 DREL. Fond: I.2., 1925, 10. doboz, Nagytiszteletű Esperes Úr!

172 A Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927., 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos e.főjegyző, Léva, 1928. 196.

18 szólt. ¹⁷³ A pozsonyi Híradó tudósítása arról szólt, hogy a „választási mozgalom idejére” Antalt Garamvezekénybe helyezte át az esperes. ¹⁷⁴

A lelkészválasztás után néhány nappal, május 19-én Birtha József feleségével együtt megjelent Léván, hogy személyesen számoljon el. ¹⁷⁵ Áldozócsütörtökön részt vettek a délelőtti istentiszteleten, onnan Birtha a parókiára ment, hogy a számvizsgáló bizottsággal tárgyaljon. Ekkor polgári ruhába öltözött csendőrök ültették autóba, és a déli vonathoz vitték, majd csendőri kísérettel vezették át feleségével együtt a határon. ¹⁷⁶ A pozsonyi Híradó erről úgy számol be, hogy Birtha megjelenése nagy izgalmat keltett. Közszájon forgott, hogy ő sem lemondani nem akart, sem pedig a lévai lelkészi állást nem volt hajlandó elfogadni, ráadásul az államfordulat idején elmenekült Léváról. A rendőrök egészen a párkányi határig kísérték. ¹⁷⁷ A következő évben először 1926. március 15-én tárgyalta az egyházmegye bírósága a Lévai Református Egyház panaszát a volt lelkész ellen, amit a bíróság elnapolt, hiszen több olyan bizonyíték nem állt rendelkezésére, ami szerint a döntést meghozhatta volna. A helyi lap tudni vélte, hogy Birtha ellen a Lévai Református Egyház a Magyarországra átvitt pénzek elszámolása miatt indított pert az egyházi bíróság előtt. ¹⁷⁸ A korabeli országos lap tudósítása szerint Birtha a lévai lelkészi állás betöltésére válaszul állt elő anyagi követeléseivel. A Prágai Magyar Hírlap lévai tudósítója szerint a volt lelkész félmillió cseh korona ellenében hajlandó lemondani összes követeléséről. ¹⁷⁹ Ezt Birtha az 1925 decemberében keltezett, püspöknek írt levelében meg is erősítette, arra is hivatkozva, hogy több millió koronányi vagyont szerzett a lévai református egyháznak. ¹⁸⁰ Természetesen ezen a lévai református egyház presbitériuma felháborodott,

---

¹⁷³ Bars, 1925. V. 17., XLV. évf. 20. sz., 3.

¹⁷⁴ Híradó, XXXVIII. évf. 106. sz., 1925. május 16., 4.

¹⁷⁵ Bars, 1925. V. 24., XLV. évf. 21. sz., 4.

¹⁷⁶ Prágai Magyar Hírlap, 1925. V. 24., IV. évf. 116. (859.) sz., 6.

¹⁷⁷ Híradó, XXXVIII. évf. 117. sz., 1925. május 24., 4.

¹⁷⁸ Bars, 1926. III. 28., XLVI. évf. 13. sz., 4.

¹⁷⁹ Prágai Magyar Hírlap, 1926. III. 25., V. évf. 70. (1108.) sz., 3.

¹⁸⁰ DREL. Fond: I.2., 1925, 10. doboz Főtiszteletű Püspök Úr! 663/52

hiszen ez 63 ezer korona évi fizetést jelentett volna úgy, hogy távol volt a gyülekezettől. Nyugdíjának kifizetéséről 1926 januárjában hallani sem akartak a presbiterek, mondván, hogy Birthát a lévai református egyház nem nyugdíjazta.¹⁸¹ De ugyanez a bíróság hozott határozatot 1926. július 1-jén Birtha Józsefnek a lévai egyház ellen a végkielégítése tárgyában beadott panaszáról is. Birtha követelését – ami az elmaradt járandóságából származó és szerinte a lévai egyház által hat és fél évre ki nem fizetett 58 500 arany korona volt, amely 372 250 cseh koronának felelt meg – a bíróság elutasította. Viszont kötelezte őt, hogy a lévai egyháznak a nála levő, általa elvitt vagy felvett pénzből összesen 19 899 korona 13 fillért törvényes kamataival, harminc nap alatt térítsen vissza „a budapesti bankoknál általa elhelyezett értékpapírokban, illetve betétkönyvek, számlák vagy nyugták átküldése által, akár pedig készpénzben fizesse meg.” Az ítélet indoklásából fény derül arra, hogy Birtha sok elszámolatlan ügyet hagyott maga után, hiszen a lombard kölcsön, a nyomdagépek, a szerződések hiánya, a menekülésekor magával vitt összeg hiánya mind-mind az utána következőket terhelte. Az is érdekes, hogy a jegyzőkönyv szerint az elmenekült lelkész felesége még annak eltávozása után is két szobát bérbe adott Mészáros cukrásznak, és a házbért is ő vette fel 1924-ig.¹⁸² Ugyanekkor tárgyalták Birtha Antal Gyula lévai lelkész elleni panaszát a lelkészi szülő ügyében, azaz a volt lelkész 6000 cseh korona szülőtelepítési és faültetési kártérítést követelt. A bíróság az elutasító ítélet indoklásában leírja, hogy a volt lelkész családja 1923-ig használta a szőlőt.¹⁸³ A Bars híre szerint a Birtha kontra lévai egyház ügyben az egyház azzal érvelt, hogy Birtha saját hibájából volt távol Lévától. Sőt, miután önként elhagyta az egyházát, másutt vállalt két állást, melyért fizetést is kapott. A lapnak jó informátorai voltak – valószínűleg

---

¹⁸¹ DREL. Fond: I.2., 1926, 10. doboz Kivonat 4/1926.

¹⁸² A Barsi Református Egyházmegye 1925,1926,1927,1928 évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos e. főjegyző, Léva 1928., 214.

¹⁸³ A Barsi Református Egyházmegye 1925,1926,1927,1928 évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította: Akúcs Lajos e. főjegyző, Léva 1928., 222.

az egyik gondnok, dr. Kersék János személyében –, így tudomásuk volt arról is, hogy az egyház ki is akarta eszközölni Birtha részére az amnesztiát, de ő, ahogy a lap írja, „*az ügyében fáradozó gondnokokat azzal intette le, hogy ő az amnesztia kieszközlésével senkit meg nem bízott, de különben is fogadalmat tett, hogy csehszlovák alattvaló nem lesz.*”¹⁸⁴ Birtha természetesen nem hagyta a vélt jussát, és még 1927 szeptemberében is, amikor már apagyi lelkészként szolgált, levelet küldött az Egyetemes Konvent Nyugdíjvégrehajtó Bizottságához, illetve panaszt intézett Balogh Elemér püspökhöz. Balogh levelét a nyugdíjintézeti igazgató, Idrányi Barna azzal a néhány sorral terjesztette az országos nyugdíjintézeti bizottság elé, hogy nem látja az ügy megoldásának reális lehetőségét Birtha esetében: „*Lehetetlen, hogy aki a szlovenszkói egyetemes egyház szervezkedése óta itt egy napig sem szolgált, innen jogszerűen bármiféle járulékot követelhessen.*”¹⁸⁵ Birtha ebben az időben a konventi bíróság döntése ellen is ágált, amikor Gyalókey esperesnek, mint főjegyzőnek írt levelet. Magáról ebben a levélben, mint magyar emberként a megszállás alatt szerencsétlenül járt, anyagilag tönkretett emberről írt. Sérelmezte, hogy neki kell kártérítést fizetnie a lévai gyülekezet felé, annak ellenére, hogy elismervényekkel igazolta a korábbi pénzmozgásokat. Leírja, hogy a következő tárgyaláson nem tud részt venni, bár abban az esetben igazolni tudná, hogy a Szlovenszkói Dunáninnyi Református Egyházkerület megfosztotta őt az állásától és a nyugdíjától. Nehezményezte, hogy fellebbező leveleit a püspök válasza sem méltatta, az esperes azt válaszolta, hogy nem az ő hatásköre ebben állást foglalni.¹⁸⁶ Ez a levele Birthának valószínűleg arra volt reakció, hogy Léváról Gyalókey esperesnek küldték meg a teljes peranyagot - hiszen Birthának ott képviselője nem volt -, hogy

---

¹⁸⁴ Bars, 1926. XI. 7., XLVI. évf. 45. sz., 5.

¹⁸⁵ DREL. Fond: I.2., 1927, 12. doboz. Ref. keresztyén püspöki hivataltól 607/1927.

¹⁸⁶ Birtha József levele Gyalókey László esperesnek. Kőbánya, 1927. I. 29., Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodája mellett működő Központi Levéltár Komárom (továbbiakban SZRKE KL Komárom). Komáromi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban KEL), esperesi levelezés (a továbbiakban e.l.) 58/927.

az továbbítsa Birtha utolsó ismert budapesti címére ¹⁸⁷ (Budapest, I. kerület, Virányos út 23.), ami egyébként nem egyezett azzal a címmel (X.kerület Ihász u. 19/a.), amiről a fenti levelet két héttel később posztázta a korábbi lévai lelkész. Nyugdíja ügyében az Egyetemes Konvent Nyugdíjvégrehajtó Bizottságát is levéllel bombázta, amiben elmarasztalta a szlovenszkói egyházat, hogy 1924-ben megfosztották állásától és a szerinte rossz döntésük konzekvenciáját nem vonták le, ahogy az „erőszakos” nyugdíjaztatását sem értékelték át. Jelezte, hogy csak világi bíróság útján kérhetné a végrehajtást, de erre nincs módja, mert a határt nem tudja átlépni. ¹⁸⁸ Balogh Elemér püspök 1927. szeptember 16-án terjesztette fel a bizottságnak Birtha újbóli kérelmét. A levélen kézzel írott megjegyzés áll Idrányi Barna nyugdíjintézeti igazgatótól, hogy a határozat most sem lehet más, mint az 1925-ös konventi határozat, hiszen semmi sem változott azóta. Ezen felül jelezte, hogy nem tartja jogosnak a követelést, hiszen a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház megszervezése óta Birtha nem szolgált Léván, így semmilyen járulékra nem lehet jogosult ettől az egyháztól. ¹⁸⁹ Az ügyről a Pozsonyban megjelenő politikai lap azt írta, hogy Birtha a bolsevik csapatoknak a Léváról való kiverése után távozott minden bejelentés nélkül. Tulajdonképpen arról írtak röviden, hogy Birtha a lévai törvényes lelkészválasztás után is még mindig lévai lelkésznek tartja magát és perdöntő bizonyíték nélkül kér perújrafelvételt. ¹⁹⁰

Ezekből az évekből egy egyháztól és a lévaiaktól teljesen eltérő forrásból is arról értesülhetünk, hogy nehéz ember lehetett Birtha József. 1929-ben, amikor a fia a Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karára járt, a dékáni hivatalnak Dunay Jenő így írt: „Abban is nagy része volt az öreg BIRTHÁNAK, hogy fia harmadszor ismétlő szi-

---

187 Antal Gyula levele Gyalóky László esperesnek. Léva, 1927. I. 17., SZRKE KL Komárom, KEL, 398/927.

188 DREL. Fond: I.2., 1927., 12. doboz. Birtha Nyugdíjvégrehajtó Bizottságnak 1927. IX. 6-án írott levele

189 DREL. Fond: I.2., 1927, 12. doboz. Balogh levele a konventi elnökségnek, 607/1927.

190 Híradó, XL. évf. 118. sz., 1927. május 1., 5.

---

gorlaton visszautasított, mert a szigorlat előtt több ízben molesztálta úgy a kérdező tanárt, a dékánt, sőt még a kormánybiztost is, úgyhogy már irtóznak tőle.” A fia negyedik vizsgalehetősége érdekében még a közoktatási miniszterhez is elment Birtha, aki azonban tárgyalásra nem találta alkalmasnak a kérvényt.¹⁹¹

Nem volt Birthának teljesen konfliktusoktól mentes az apagi lelkészi ideje sem, bár felnagyítani felesleges lenne az ellene folytatott egyházi bírósági eljárások súlyát.

1930 júniusában az egyházkerületi bíróság elítélte Birtha 1930. január 1-én tartott egyházközségi közgyűlésén tanúsított magatartását, ahogy azt is, hogy a sértegette az egyházközség egyes tagjait.¹⁹²

1933 novemberében a Tiszántúli Református Egyházkerület bíróságának jegyzőkönyvében olvashatunk arról, hogy felmentő ítélet született a lelkész ügyében, amikor a fegyelmi ügyben az ítéletet részben megváltoztatta és felmentették őt a jogtalan stólaszedés vádjára alól, de feddésre ítélték, mert a felettes hatósággal szemben sértő és lekicsinylő módon viselkedett.¹⁹³

Birtha József lévai szolgálati ideje alatt hatalmas fejlődés ment végbe a református egyházban. Mind egyházépítő, mind nemzetmegtartó szerepe hatalmas volt, és irányt mutatott mindazoknak, akik szolgálni szegődtek Istent és a magyar közösséget egyaránt. Más kérdés, hogy kortársai közül sokan megkönnyebbültek, amikor új lelkészt választottak a lévai gyülekezet élére, hiszen az új államban sokkal többet lehetett elérni jó diplomáciai érzéssel, mint a rendszeres konfrontálódás eszközeivel.

---

¹⁹¹ Lengvári István: „Papírforma szerint talán én volnék a legkvalifikáltabb, de hát ez ma kevés az üdvösségre”. In: *Korall*. XIII. évf., 50. sz., Budapest., 2012., 208.

¹⁹² *A Tiszántúli Református Egyházkerület 1930. évi jegyzőkönyvei*. Kiadta: Maklár Károly. Debrecen, 1930., 177.

¹⁹³ *A Tiszántúli Református Egyházkerület 1933. évi jegyzőkönyvei*. Kiadta: Maklár Károly. Debrecen, 1933., 197.

Antal Gyula

A városépítő lelkész

Antal Gyula a Léva melletti Alsószecsen született 1896-ban. Tizenkét évesen már a Pápai Református Kollégium diákja, ahol közepes tanuló volt. 1914-ben innen sorozták be a honvédségbe. A IV. pozsonyi dandár, II. lévai zászlóalj, 14. honvéd gyalogezredének 6. századában szolgált. Ennek a Léván állomásozó zászlóaljnak a nemzetiségi összetétele vegyes volt – 40%-ban magyarok, 50%-ban szlovákok és 10%-ban németek alkották. Antal innen indult el 1914. augusztus 13-án hajnalban a társaival vasúton a lengyelországi Lancutba. ¹⁹⁴

Részt vett 1914 októberében a Sosnow-Gora – Pulawszkai csatában, 1915 januárjában a Skorodne–Polana melletti, majd a San menti harcokban, 1915. szeptemberben a wolhyniai harcokban, novemberben a Karpilowka–Olyka állásharcokban, 1916 októberében a Gödemesterháza, Csobotán, Bélbor melletti csatározásokban, majd 1917. júliusban az Ojtozi-szorosnál folyó küzdelmekben. Az 1916. november 29. és 30. közötti harcokban való bátor helytállásáért Antal Gyulát, a 6. század zászlósát az 1. osztályú ezüst vitézségi éremmel tüntették ki. ¹⁹⁵ Az 1916. novemberi harcokról egyébként az ő feljegyzéseiből merített Németh Károly volt ezredparancsnok is. 1917 februárjában hadnagyi rangot kapott a jövődi lévai lelkész, aki tartalékos hadnagyként szerelt le és érkezett haza a frontról, hogy folytathassa a pápai teológiai tanulmányait. A pápai főiskola végzős növendékeként kapott a holland refor-

---

¹⁹⁴ A volt m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred. Összeállította: vitéz Németh (Deisler) Károly ny. áll. tábornok, a volt ezredparancsnoka. I. kötet. Haditevékenység 1914. augusztus 1-től 1915. szeptember 6-ig. Budapest, 1927. 6.

¹⁹⁵ A volt m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred. Összeállította: vitéz Németh (Deisler) Károly ny. áll. tábornok, a volt ezredparancsnoka. II. kötet. Haditevékenység 1915. szeptember 7-től 1918. november 27-ig. Budapest, 1928. 122.

mátus egyháztól ösztöndíjat Kampenben a református teológiára, ahol szorgalmasan végezte teendőit, és eredményesen zárta a tanévet. ¹⁹⁶ 1923-ban a hontfüzesgyarmati református egyház segédlelkésze lett, ahol azonban egy év szabadságot kapott, hogy kampeni másfél éves tanulmányait ne kelljen megszakítania. ¹⁹⁷ Segédlelkésként három év szolgálati idővel a háta mögött 500 korona volt az alapjövedelme és 500 korona kongruát kapott. ¹⁹⁸ Ezután, mivel a lévai lelkész helyettesítése nagy gondot jelentett az egyháznak, rendes helyettesként Antalt tették oda.

1924 júniusában vette át Pap Józseftől a lévai egyház iratait, a pénztárakat, a kápláni lakot és a lelkészi irodát, sőt még Birtha ottmaradt ingóságait, benne a leltárba vett könyveivel. ¹⁹⁹ Ebben az időben még a református népiskola növendékei által használt tankönyvek jegyzékét is ő írta. ²⁰⁰ Az első presbiteri gyűlést Léván a jegyzőkönyvek szerint 1924. szeptember 7-én elnökölte. Helyettes lelkésként fogadhatta Léván a hollandiai protestánsok küldöttségét Hoestra professzor vezetésével, akiknek az itteni magyarságot ért sérelmekről számolhattak be. ²⁰¹ Ilyen minőségében az ifjúsági egyesülettel – Dóka Sándor kántortanítóval - akit 1924 szeptemberében iktattak be ²⁰² - közösen, Paál Gyula Veszelem a házban vagy a fiatal szívnek fiatal szív kell című színművét állították a farsangi mulatságok keretén belül színpadra nagy sikerrel. ²⁰³ Ugyanebben a hónapban sikerrel vezette le a lévai református egyház

---

¹⁹⁶ *Dunántúli Protestáns Lap*, 1924. VIII. 24., XXXV. évf., 32-33-34. sz., 99.

¹⁹⁷ *A Barsi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve*, 1921, 1922, 1923, 1924.

Jegyzőkönyv felvéve Léván, 1923. augusztus hó 21-én tartott rendes egyházmegyei közgyűlés alkalmával. 116.

¹⁹⁸ DREL. Fond: I.2., 1920-28, 5. doboz, 169./1923. irat

¹⁹⁹ *A Lévai Református Egyház 1924. június 22-i átadás-átvételi jegyzőkönyve*.

²⁰⁰ DREL. Fond: I.2., 1920-28, 7. doboz, 104/924. irat

²⁰¹ *A Barsi Református Egyházmegye 1921., 1922., 1923. és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei*.

Összeállította: Akúcs Lajos, *egyházmegyei egyházi főjegyző*, Léva, 1925. 172.

²⁰² *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve*, 1924. szeptember 7.

²⁰³ *Prágai Magyar Hirlap*, 1925. II. 28., IV. évf. 48. (791.) sz., 6.

éves közgyűlését, ahol gondnokot és új presbitereket választottak.²⁰⁴ Majd ezután nyíltan kiállt a kántortanító mellett, amint arról a márciusi presbiteri ülés jegyzőkönyve is tanúskodik, amikor annak a fizetését meg akarták kurtítani. Ezzel egyben magát is védte, ami a saját későbbi díjlevelének a megfogalmazását illeti, hiszen a „Pély-alap“ osztalékát nem akarta felvenni sem a tanítói, sem a lelkeszi díjlevelbe, hiszen az a fizetésen felül járt. Tulajdonképpen az általa lejegyzett jegyzőkönyvben a kántortanító juttatásának szabályozásán keresztül részesítette önmagát a későbbiekben jövedelem-kiegészítésben.²⁰⁵

1925 májusában a lévai református egyház a lelkeszének választotta Antal Gyulát, aki nehéz terhet vett a vállára, hiszen meg kellett várniuk, amíg az egyház hivatalosan nyugdíjazza az 1919 óta Magyarországon tartózkodó Birtha Józsefet, illetve új lelkeszi díjlevelet kellett kiállítani. Birtha nyugdíjaztatásáról a poprádi konvent ülésén döntöttek és erről Papp József egyházkerületi ügyvivő írt levelet Idrányi Barna esperesnek, aki a nyugdíjintézetet igazgatta.²⁰⁶ A díjlevélről több presbiteri gyűlésen keresztül folyt a vita, amit aztán eképp határoztak meg: az egyházi pénztárból 1600 korona, fapénz 120 korona (természetben adva), lakás használata, stóla az egyházmegyei szabályok szerint. Mindezt kiegészítették évente 100 métermázsa búzával. Ezt a fizettséget csak a lelkeszi állás betöltésével tették érvényessé.²⁰⁷ A díjlevelet néhányan a gyülekezetből fellebbezték – miután az egyházközségi közgyűlést többször bojkottálták, majd az április 12-i közgyűlésen megszavaztak²⁰⁸ azt -, de ezután az esperes jóvá tudta hagyni. Az 1925 április végi presbiteri gyűlésen, amikor az esperes lelkeszválasztásra való felhívását olvasták, az elnöklő jelezte, hogy Antal Gyula helyettes lelkesz meghívására érkezett 220 aláírással ellátott beadvány. A

---

204 *Prágai Magyar Hírlap*, 1925. II. 1., IV. évf. 26. (769.) sz., 3.

205 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Kivonat. 1005/925. sz. irat*

206 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Nt. Idrányi Barna esperes úrnak. 1925. június 5.*

207 *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. április 5.*

208 *A Lévai Református Egyház Egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1925. április 12.*

meghívásról név szerint szavazott a presbitérium. A 21 jelenlévő közül ketten nem szavaztak, 11-en a meghívás mellett, míg 8-an a meghívás ellen voksoltak.²⁰⁹ Patay Károly esperes beszámolójában arra is utalt, hogy a gyülekezetnek az anyagi viszonyai rendezetlenek voltak.²¹⁰ Az új lelkész nagy energiával látott munkához, egy olyan lévai református gyülekezet pásztora lett, ami az 1930-as adatok alapján 1439 tagot számlált. Antal Gyula 1925 áprilisi jelentése szerint a lévai gyülekezet abban az évben 1360 fős volt, ebből 584 férfi és 776 nő.²¹¹ Léva 12 576 lakosából ekkor 4974 volt magyar nemzetiségű.²¹² Abban, hogy az esperes felszólította a lévai gyülekezetet a lelkészválasztásra, nagy szerepe volt Balogh Elemér püspöknek, aki Pataynak írt levelében szólította fel őt arra, hogy a nyugdíjintézeti bizottság határozata alapján tegye meg a lévai lelkészi állás betöltésére irányuló szükséges lépéseket.²¹³ Ezután írt levelet Patay a lévaiaknak, hogy Antal meghívása után sürgessék a lelkész megválasztását.²¹⁴ A garamvezekényieknek nem tetszett a hirtelen jött döntés. Ennek kapcsán levelet is intéztek az espereshez, amiben nehezményezték, hogy a lévai érdekek miatt pap nélkül maradnak. Arra kérték ebben a levélben az esperest, hogy amíg Antalt nem választják meg Léván, addig tartózkodhasson Garamvezekényen, vasárnaponként tartsa meg az istentiszteleteket és járjon onnan be „Lévára gyűlésezni és vallást tanítani“. A levelet jegyző lelkész kiemelte, hogy Antal személyében nem Lévának, hanem Garamvezekénynek szerettek volna káplánt találni.²¹⁵ Léván 1925. május 2-án ülé-

---

209 *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. április 29.*

210 *Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927., 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Szerk.: Akúcs Lajos, egyházmegyei egyházi főjegyző, Léva, 1928. 11.*

211 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Főtiszteletű esperes úr! 1925. lv. 18.*

212 *Magyar Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban MREZSL). 91. fond, 10. doboz. Csehszlovákiai református gyülekezetek számszerű vizsgálata 1937-1990, kézirat, összeállította: Nagy Zoltánné, Budapest, 1990. 71.*

213 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Nagytiszteletű esperes úr! 232/52/1925. sz. irat*

214 *Barsi Református Egyházmegye irattára. 266/925. sz. irat*

215 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Főtiszteletű esperes úr! 1925. április 20-án kelt irat*

---

szedett a lévai lelkész állás minősítő bizottsága, ahol az elnöklő esperes bejelentette, hogy „a lévai református egyház presbitériuma a választók többségének hangulatára támaszkodva, a nyugdíjazással megüresedett lelkészi állását Antal Gyula garamvezekényi segédlelkész meghívásával kívánja betölteni“. ²¹⁶

Az új lelkész megválasztására 1925. május 10-én került sor a lévai református templomban. Az egyházmegyei kiküldött Kiss Gyula volt és többek között Dr. Kersék János főgondnok – akit egyébként az Egyetemes Konvent ez év márciusában az Irodalmi Társulat tagjává választott ²¹⁷ - és Dóka Sándor tanító ügyelt a szavazás szabályos lebonyolításra. Utóbbi mellett Antal többször kiállt, amikor az garamikolai állásért folyomódott és nemtelen támadások érték.

Miután 14 egyháztág titkos szavazást kért, a 209 leadott szavazatból 191 Antalra, míg 18 szavazat ellene érkezett, így a garamvezekényi segédlelkészt lévai lelkésszé választották. ²¹⁸ Ezután a megszavazott lelkész megválasztása ellen fellebezett a gyülekezeti tagok egy csoportja, erről a presbitérium indulatoktól sem mentes ülésen tárgyalt, amikor ki kellett utasítani a vitába bekiabálókat és személyeskedőket a helyiségből. A főgondnok felszólítására négy presbiter hagyta el a termet. A fellebezést a jegyzőkönyv szerint csupán kilenc szavazati joggal rendelkező egyháztág írta alá, ezért annak a visszautasítását kezdeményezték. Egyébként olyan dolgokkal vádolták egymást az egyháztagok, minthogy a választási eljárást befolyásolták, hogy Antal Léván járt a választási eljárás során – itt egyszer volt a katonai parancsnokságon. Azt is felrőtták, hogy hibás volt a választói névjegyzék - ennek volt némi alapja, hiszen dr. Tóth Lajos szerepelt a szavazók között, holott dr. Tóth Sándornak hívták a gyülekezet tagját. ²¹⁹ Azt is hangsúlyozták, hogy Antal a díjlevél megállapítására összehívott köz-

---

²¹⁶ Barsi Református Egyházmegye irattára. Jegyzőkönyv. 1925. május 2.

²¹⁷ Barsi Református Egyházmegye irattára. Kivonat a poprádi konvent 1925. március 31-i határozatáról.

²¹⁸ A Lévai Református Egyház lelkészválasztó közgyűlésének jegyzőkönyve, 1925. május 10.

²¹⁹ DREL. Fond: I.2., 1920-28, 8. doboz, 1153/1925. irat

---

gyűlésen azt mondta, hogy „vannak az egyház tagjai között gazemberek” – ezt a megjegyzést méltatlannak tartották és cáfolták.²²⁰ Ezen felül kimondták, hogy a fellebezés indokai nem fedik a valóságot és azt alá is támasztották. Kezdeményezték, hogy a lelkészválasztást hagyja jóvá a felsőbb hatóság. 1925. július 31-én a Barsi Református Egyházmegye bíróságának időszakos ülése is foglalkozott a lévai lelkészválasztás ügyével. A panaszosok, akik megtámadták a lelkészválasztás eredményét, Mészáros Mihály és Dóka Károly vezetésével tizenegyen jelentek meg. Az egyház képviselőjében Dr. Kersék János főgondnok vezetésével, a gondnokok és a helyettes lelkész jelentek meg. Kersék „néhány egyén erőszakoskodásával szemben kéri a választás jóváhagyását”. Mészáros szavára a választási névjegyzéket, amiből szerinte néhány adófizetőt kihagytak. Érdekesség, hogy ez a Mészáros Mihály 1927 májusában feleségével létrehozott egy alapítványt, amit Antal jegyzett le és amivel a lévai, a gamszentgyörgyi és a hontvarsányi egyházak belmissziói tevékenységét támogatták.²²¹ Ám a választói névjegyzékkel kapcsolatban hivatalosan panaszt nem adtak be, így ezt rendben találták, illetve ezt a névjegyzéket a presbitérium elfogadta és ki is függesztette láttamozásra. A beidézett tanúk közül csak egy jelent meg. A bíróság a beadott panaszt végzéssel utasította el, mivel szerintük a lelkészválasztás tényére vonatkozólag nem tartalmaz semmit a panasz. Birtha nyugdíjaztatásának ügyét is lezártak tekintették, illetve a lelkészi díjlevélre vonatkozó részt is indokolatlannak tartották, de egyik sem képezhette a bírói ítélet tárgyát, hiszen ezek nem vonatkoztak a lévai lelkész választásra.²²² Antal Gyulát 1925. augusztus 16-án ünnepélyes keretek között iktatták be. Az új lelkészért fogatokkal érkeztek Alsószezsére reggel 7.00-kor. A lévai templomba való bevonulás után 10.00-kor vette kezdetét az ünnepélyes istentisztelet, ahol

---

²²⁰ *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. június 21.*

²²¹ *Barsi Református Egyházmegye irattára. Mészáros Mihály és Laczkó Zsófia alapítólevele.*

²²² *Barsi Református Egyházmegye irattára. Jegyzőkönyv a Barsi Református Egyházmegye bírósági üléséről. 1925. július 31.*

Dr. Kersék János főgondnok fogadta a lelkészt. ²²³ A beiktató beszédet Patay Károly esperes mondta. Székfoglalójában az új lévai lelkész kijelentette, hogy tehetségét, az egész életét Istennek és az egyházának fogja szentelni, és nem kért mást, csak szeretetet és bizalmat a gyülekezet tagjaitól. Utána az új lelkész tiszteletére közebéd volt a városi színházban, este pedig a Protestáns Ifjak Műkedvelő Egyesülete adta elő Pál Gyula Tulipános láda című színművét. ²²⁴ Antal, amellet, hogy vitte a gyülekezet ügyeit, még a losonci teológián is tanítani kezdett újszövetségi bibliatudomány c. tárgyat. ²²⁵ Léván a hittan oktatását is ő végezte az összes iskolában, azaz a négy különböző elemi iskolában, az állami polgári iskolában, az állami reálgimnáziumban, a zárdai polgári leányiskolában, az állami tanítóképzőben, az állami tanítóképzői előkészítőben és a városi iparos tanonciskolában. Ezekbe az iskolákba összesen 130 református növendék járt. ²²⁶ Mindemellett még arra is jutott ideje, hogy a pápai könyvkiadó lányának, Kis Rózsika tanítónőnek járjon udvarolni, akit 1926 júniusában el is jegyzett, majd a következő év márciusában Pápán feleségül vett – 1928-ban, 1930-ban és 1934-ben születtek meg a fiaik. ²²⁷ 1927-ben hitoktató segédlelkészt kérvényezett, hiszen a családi teendői mellett ezt már nehezen győzte és tudatosította azt, hogy ez a munka tulajdonképpen szolgálat is egyben: nem csupán a református hittan oktatásáról volt szó Léván, hanem a nemzet szolgálatáról is. A városban ugyanis egyre több református járt szlovák iskolába, és köztük sok olyan volt már ezekben az időkben is, akik sem olvasni, sem írni nem tudtak magyarul. Így tehát a református hittantanár, a lelkész egyszersem mind megtanította őket magyarul írni és

---

²²³ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. augusztus 7.*

²²⁴ *Prágai Magyar Hírlap, 1925. VIII. 19., IV. évf. 185. (928.) sz., 7.*

²²⁵ *Dunántúli Protestáns Lap 1925. IX. 27., XXXVI. évf. 38-39. sz., 121.*

²²⁶ *Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927., 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Szerk.: Akúcs Lajos, egyházmegyei egyházi főjegyző, Léva, 1928. 40.*

²²⁷ *DREL. Fond: I.2., 1931, 23. doboz, 5/931. irat*

olvasni is, hogy a leckét el tudják sajátítani. ²²⁸ A segédlelkész, Lengyel András fizetésének ügyében pedig többször levélben fordult a minisztériumhoz és a felettes egyházi hatóságokhoz, hogy annak magasabb kongruát tudjanak megállapítani. ²²⁹ A későbbiekben hasonló intenzitással járt el Antal a református óvoda óvónője, Korláth Ilona fizetésének emelése ügyében. ²³⁰ Több ízben kellett ezt megtennie, hiszen az óvopedagógusnak az államsegélyét 1929 végén el is vették, mivel nem tudta bemutatni az állampolgársági iratait.

Az új lelkészt a hivatásgyakorlása első éveiben folyamatosan kísérték a BIRTHA JÓZSEFFEL fennálló különböző peres ügyek, amelyek elszámolási panaszt, a korábbi lelkész nyugdíjkérelmét, a rendezetlen bérleti ügyeket, a lelkészi szőlő ügyét, illetve rendezetlen hitelügyleteket tárgyaltak. A presbiteri gyűlés kimondta, hogy BIRTHÁNAK az elszámolá-

---

²²⁸ A Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927. és 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei.

Összeállította: AKÚCS LAJOS, egyházmegyei e. főjegyző. Léva, 1928. 135.

²²⁹ DREL. Fond: I.2., 1928, 14. doboz, 398/1928. irat

²³⁰ DREL. Fond: I.2., 1929, 19. doboz, 871/1929. irat

sok szerint nem az egyház tartozik pénzzel, hanem épp ellenkezőleg: a volt lelkész az adósa tetemes összeggel az egyháznak.²³¹ Birtha mindvégig eképp vélekedett a lévai lelkészi állásáról: „Konfiskálták, betöltötték, engemet a családommal együtt pedig az út szélén hagytak“.²³² Birtha azonban mégis követeléssel állt elő: úgy vélte, a lévaiaktól 500 000 korona illetné őt meg. Ezt a presbitérium felháborodva utasította vissza, hiszen Birtha arra az időszakra kérte a fizetését – ráadásul nem a díjlevelében meghatározottak szerint –, amikor nem is tartózkodott Léván. Birtha hat évi fizetés és nyugdíj összegének követelésével lépett fel. Ez a presbitérium részéről megütközést váltott ki, hiszen ez annyit jelentett volna, hogy Birtha díjlevelében évi 63 ezer koronát határoztak volna meg akkor, amikor egyébként nem tartózkodott Léván.²³³ Antal egyébként maga is levélben adott hangot felháborodásának, ahogy ez az egyházmegyei bíróságnak írott leveléből kiténik, hiszen elődje a szőlőtőkék beültetésére és általa ültetett gyümölcsfák meglétére hivatkozva, rajta kívánt anyagi kártérítést behajtani.²³⁴ Birtha még az általa ültetett szőlőtőkék és a 40-50 gyümölcsfa árát is Antallal kívánta megtéríteni.²³⁵ Végül az egyházmegyei bírósága a szabályrendeletre hivatkozva visszautasította ezt.²³⁶

A lelkész által kezdeményezett Protestáns Leányegylet sikeres vallásos esték rendezésébe fogott, ahol Antal Biblia magyarázatokat tartott, kultúrműsort láthatott a nagyérdemű, valamint minden alkalmat felolvasás színesített, ami általában a nők helyzetéről szólt. Már 1925. október 31-én a reformáció ünnepére hívta előadni a püspököt egy ilyen rendezvényükre.²³⁷ Ezeken az esteken gyakran jelentek meg a lévai evangélikusok képviselői is és ilyenkor fel is szólaltak.²³⁸ Ez

---

231 *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1925. szeptember 26.*

232 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Birtha levele az egyházmegyei közgyűlésnek. 1925. VI. 26.*

233 *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1926. január 10.*

234 *DREL. Fond: I.2., 1926, 11. doboz, 177/926. irat*

235 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Nagytiszteletű Esperes Úr! 1925.V. 25.*

236 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Végzés. 451/26. sz. irat*

237 *DREL. Fond: I.2., 1925, 9. doboz, 1154/1925. irat*

238 *Prágai Magyar Hírlap, 1926. III. 5., V. évf. 53. sz., 7.*

a csoport volt az, amely a protestáns gályarabok emlékének szentelt megemlékezést is megszervezte. A Protestáns Leányegylet karácsonyi bazárok és egyéb gyűjtés segítségével támogatott minden évben több tucat szegény sorsú iskolás gyermeket – az 1926-os adat szerint 40 főt.²³⁹ A csoportot Karafiáth Zsuzsa vezette, amelynek tagjai az adventi időszakban a környező településekre is jártak műsorokat adni és az ott értékesített levelezőlapok és bibliai naptárak bevételeiből folytattak karitatív tevékenységet.²⁴⁰ A lévai gyülekezet belmissziós munkájával került vissza a felvidéki református és magyar élet a térképre. Antal maga nagy szószólója volt az ifjúsággal való foglalatosságnak is. Külön kiemelte a presbiterek fontosságát, akik feladatának és kötelességének tartotta – az egyház kormányzásán és felügyeletén túl – a korábban arrafelé nem honos házilátogatásokat is.²⁴¹ Az ifjúság védelmében hozta a presbitérium azt a határozatot, amelyben megtiltották a református tanítóknak, hogy az iskolás gyermekeket mozielőadásokra vigyék, mivel több alkalommal „erkölcsrontó darabokat adtak elő” a moziban.²⁴² Egy idő után sikerült a vele folyamatosan konfrontálódó presbiterekkel is zöld ágra vergődni, akik helyett újakat választott a gyülekezet. Ebből 1928-ban gondja is támadt, mert a gondnokválasztó közgyűlést ismételten megtámadták az ellenlábasai Váczi István vezetésével. Az ominózus gyűlésen ugyanis a leváltandó gondnokok hirtelen megváltoztatták a lemondási indokaikat, amiket korábban az életkorukkal és az egészségügyi helyzetükkel támasztottak alá, míg a gyűlésen a tanító fajárandóságának kiszolgálása kapcsán felmerült ellentétet jelölték meg. A 70-80 megjelent egy része felháborodott és kivonult a tereméből a szóváltások után. Azok, akik a továbbiakban is

---

²³⁹ *A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1926. január 10.*

²⁴⁰ *Barsi Református Egyházmegye irattára. Karafiáth Zsuzsa levele az esperesnek 1926. XI. 28-án*

²⁴¹ *Bars, 1926. XI. 28., XLVI. évf. 48. sz., 2.*

²⁴² *Barsi Református Egyházmegye irattára. Kivonat a lévai ref. egy presbitériumának 1927. XI. 19-i üléséről*

bent tartózkodtak, gondnokot választottak helyettük.²⁴³ Mindeközben a lelkészlakot is elkezdte felújítani gyülekezeti pénzből Antal, aminek tényét tudomásulvétel céljából közölte az esperessel 1926 nyarán.²⁴⁴ Elődjeitől eltérően mind a gyülekezeti, mind a gazdasági ügyekben gyakorlatias volt. Ennek köszönhető az általa szervezett nagyszabású Református Leánykonferencia, ami 1927 augusztusában zajlott Léván, és kiegészült a leánykörök vezetőinek tartott külön vezetőképzővel is.²⁴⁵ Az ötszáz résztvevő az ország minden szegletéből érkezett, a lévaiak pedig felekezettől függetlenül biztosították a szállást az összes meghívottnak. A komáromi után második alkalommal megrendezett konferencia fő üzenetei között a legnagyobb hangsúlyt az anyagiaságban elmerült élet fölé a lelkiséget építő lelki munka kapta.²⁴⁶ A tanácskozáson a reformátusság képviselői mellett vendégként megjelent Bándy Endre barsi evangélikus főesperes is. Az ő személye jelzi, hogy Antal komolyan vette Léván a protestáns szövetséget, hiszen rájött arra, hogy valószínűleg a közös döntések képvisellete sokkal hatékonyabb lehet a város katolikus többségével szemben. Figyelemreméltó és a korábbi lévai református életre nem jellemző, hogy a konferencián, ahol nem hemzsegték a politikai hatalmasságok, a barsi egyházmegyenek minden lelkésze megjelent, és nagy számmal vettek részt rajta a tanítók és a presbiterek is. Itt érdemes megjegyezni – ha a más felekezetek közti kapcsolatokat érintjük –, hogy mikor 1926 októberében harangot szentelt a katolikus egyház, felszólalásában Antal elmondta az ünnepségen, hogy közös ügyük a bűn és a hitetlenség elleni harc, de beavatta a hallgatóságot abba is, hogy mielőtt a harangot készítették, egyeztettek a katolikusokkal, hogy a két szomszédos harang hangja ne üsse egymást.²⁴⁷ Szeptemberben újabb megtisztelő vendégdelegáció fogadott a lévai egyház: a Presbiteri Keresztyén Egyházak Világszövet-

---

243 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Kivonat a lévai ref.egyház presbitériumának 1928. IV. 22-i gyűléséből*

244 *Barsi Református Egyházmegye irattára. Főtiszteletű esperes úr! 178/1926. sz. irat*

245 *DREL. Fond: I.2., 1927, 13. doboz, II. Református Leánykonferencia*

246 *Prágai Magyar Hirlap, 1927. VIII. 28., VI. évf. 196. (1530.) sz., 5.*

247 *Bars, 1926. X. 10., XLVI. évf. 41. sz., 4.*

sége budapesti kongresszusának angol küldöttei érkeztek Losoncra. A lévai presbitérium nevében Túri Nagy János köszöntötte a bizottságot. Arra a gyakorta ki nem mondott tényre mutatott rá, hogy a református egyház itt egybeforr a magyar néppel és annak sorsával, s azért most, amikor a lévai református egyházközség presbitériuma nevében üdvözli a vendégeket, vegyék ezt úgy, mintha egész Léva magyar közönsége nevében beszélne. ²⁴⁸ Ez a találkozó is jól mutatja, hogy Antal a Lévai Református Egyház ügyeit az egész felvidéki magyar közösség részévé emelte. Egy hasonlóan nagy volumenű összejövételnek, az egyházkerületi gyűlésnek 1928-ban újfent a Lévai Református Egyházközség és Antal Gyula lehetett a házigazdája. A püspököt ennek kapcsán levélben kérte Antal, hogy a lévai gyülekezetet tisztelje meg azzal, hogy november 14-én, a kerületi gyűlés után marad Léván, és tart egy olyan történeti tárgyú beszédet a vallásos esten, mely a lévai gyülekezettel vagy az egyházkerülettel összefügg. ²⁴⁹ Ez az év volt, amikortól Antal Gyula neve felkerült a felvidéki magyar politikai térképre is azzal, hogy a Magyar Nemzeti Párt járási választási listáján a párt jelöltje lett a választásokon. ²⁵⁰ E párt színeiben ettől kezdve minden választáson megmérte magát, és előszeretettel hívták vezető felvidéki magyar politikusokkal szónokolni a közeli településekre. Személyének sokoldalúságát és egyben kompromisszumkészségét mutatja, hogy a katolikus közösség is hívta a rendezvényeire, ahol szót is adtak neki, mint például az Irgalmas Nővérek Leánynevelő Intézetének százéves jubileumi ünnepségén is. Ezek a rendezvények egytől egyig arról tanúskodnak, hogy a lévai magyarság ráeszmélt a tízévesi kisebbségi sorban töltött idő alatt, hogy csak együttműködve, a magyar ügyet a felekezeti szempontok elé helyezve tudnak hatékonyan fellépni. Mindeközben egy református otthon felállítását is tervezte, amiről élő szóban, majd levélben is egyeztetett az esperessel. A református iskola melletti házat kívánta megvenni, ami 11 szobából, 4 konyhából és kertből állt. Azt tervezte,

---

248 *Prágai Magyar Hírlap*, 1927. IX. 17., VI. évf. 213. (1547.) sz., 3.

249 *DREL. Fond: I.2., 1928, 15. doboz, 337/1928. irat*

250 *Prágai Magyar Hírlap*, 1928. XI. 15., VII. évf. 261. (1888.) sz., 5.

---

hogy a 160 000 koronáért megvásárolható épület egy részét bérbe adják és ebből biztosítják a hitel törlesztését és az épület fenntartásának a költségeit. Az otthonban diákokat szállásolnának el, hiszen sok diák a katolikus nővéreknél lakott abban az időben. A pénz előteremtésében kért segítséget az esperestől az 1928 őszi kelt levelében.²⁵¹

Antal egyébként más, nem felekezeti társadalmi szervezetekben is szerepet vállalt, így választották meg a Lévai Testnevelési Egylet fegyelmi bizottságába az 1931-es közgyűlésen. Emellett sikeresen járt el az egyház és a lévai takarékpénztár ügyében is, tapasztalva a korábbi eseményeket, amikor a lévai egyházépítők kiszolgáltatottak voltak a pénzintézetek kényének-kedvének. A Lévai Első Bank Rt. pénzintézet és a Barsi Református Egyházmegye közötti megegyezést ő hozta tető alá, és be is terjesztette az egyházmegyei közgyűlésen. Ennek köszönhetően ennél a banknál helyezték el az egyházmegye és a presbitériumok által megszavazott összegeket. A bank kötelezettséget vállalt arra, hogy az egyházi pénzek biztonsága érdekében az egyházmegyei hatóságokkal szemben a legnagyobb garanciát biztosítja az egyháztagok betétjeire, a befektetéseiknek pedig legalább fél százalékkal magasabb kamatozást biztosít, mint az intézet által hirdetett átlagos kamatláb. A Lévai Első Bank Rt. garanciát vállalt arra is, hogy ha a Bars megyei 48 egyházközség 2000 darab részvényvel érdekeltséget vállal az intézetnél, egy egyházi és egy világi képviselőjét az igazgatóságba, illetve egy képviselőjét a felügyelőbizottságba beválasztja. A Lévai Első Bank Rt. kötelezettséget vállalt arra is, hogy a barsi egyházmegyének és a hozzá tartozó hitközségeknek kölcsönöket folyósít az elhelyezett egyházi hivatalos pénzek, valamint az egyháztagok betétjei összegének erejéig. Ezen felül a pénzintézet kötelezte magát, hogy az éves tiszta nyereségéből a jótékony célra szánt összeg egy részét az egyházmegye által megjelölt célra fordítja majd. A felügyelőbizottságba az egyházmegye

---

251 Barsi Református Egyházmegye irattára. Főtisztelendő Esperes Úr! 325/928. sz. irat

---

Antal Gyulát delegálta, ²⁵² aki azonban sosem helyezte a társadalmi feladatokat az egyház elé. Gazdasági ügyekben is rátermettségéről adott tanúbizonyságot, amikor a Kálvin Udvar főbérleti feladatait hat évre átvette az egyháztól a presbitérium döntése alapján, vállalva, hogy az eddigi bevételt folyósítja az egyháznak és a többletből az egyház és a maga reprezentációs és adminisztrációs költségeit fedezi, ezzel nem hárít nagyobb terhet a gyülekezetre. ²⁵³

Antal vezető szerepet játszott az egyházmegyei missziós bizottság munkájában, ilyen minőségében 1931. júliusban volt házigazdája a református egyház tanácstermében szervezett VI. Református Ifjúsági Konferenciának, ahová Szlovénia, Magyarország és Ruszinszko minden szegletéből érkeztek fiatalok. A konferencia fő célja, hogy a krisztusi gondolatokat eleven, felekezeteken felül álló, magyar értékeké tegyék. ²⁵⁴ Ennek a fontosságára és az ügy támogatására kérte és maga mellé állította a lévai presbitériumot is. ²⁵⁵ Antal Sörös Bélával és annak maga köré gyűjtött társaival együtt felelősséget érzett azért, hogy törődjön a jövő magyar református értelmiségével, és hogy biztos evangéliumi utat mutasson nekik a veszett háborút és a megcsönkítést követő évtizedekben. Ugyanezen év decemberében érkezett el az idő, hogy Balogh Elemér püspök felavatta a Dunáninnen Református Egyházkerület parókiát nyert új lelkészeit a komáromi református templomban, köztük szerepelt Antal Gyula lévai lelkész is. Néhány héttel később a Magyar Nemzeti Párt lévai szervezetének közgyűlését tartották a református egyház tanácstermében, ahol az elnök Bándy Endre evangélikus főesperes mellé társelnökké választották Antal Gyulát és a kisköz Szabó Dánielt. Egy héttel ezután Jaross Andor tartományi képviselő jelenlétében a körzeti választmány alelnökévé is megvá-

---

²⁵² *A Barsi Református Egyházmegye 1929. és 1930. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei.*

Szerk.: Akúcs Lajos, *egyházmegyei egyházi főjegyző. Léva, 1930.* 62.

²⁵³ *A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1927. november 19.*

²⁵⁴ *Prágai Magyar Hírlap, 1931. VI. 3., X. évf. 149. (2666.) sz., 6.*

²⁵⁵ *A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1931. május 3.*

lasztották Antalt. ²⁵⁶ A lelkész az egyházi tennivalókban sem lett tétlen közben, illetve a gazdasági ügyekben is otthonosan mozgolódott - megszervezte például az egyházmegyei önszegélyező alapot is. Ezt azért látta szükségesnek, mert az egyház régi közalapi és nyugdíjalapi tőkéjének csupán egy elenyésző töredéke maradt meg, pedig a kettő együtt közel 20 millió koronát tett ki. A célja az volt, hogy a közegyházakat támogassák belőle kölcsönökkel, amit javításra, építésre és a közegyházak felzárkóztatására használhatnának fel. Azzal számolt Antal, hogy az önszegélyező alap tőkéjének növekedésével azt nemcsak javítási és építési munkálatokra lehetne fordítani, hanem intézmények felállítására, kül- és belmissziói munkákra, özvegy- és árvaotthonok, menhelyek felállítására, tanulók segélyezésére is. ²⁵⁷ Arra is kiterjedt a figyelme, hogy amikor a moziban a református iskolások több esetben nekik nem illő filmet néztek, presbiteri rendelkezésben tiltsa meg az iskoláknak a mozilátogatásokat. ²⁵⁸

Azt sem szabad elfelejteni az utókornak, hogy Antal Gyula a korábbihoz képest szintén építő lelkész volt, hiszen 1932-ben a református templom mellett fekvő uradalmi telket vásárolták meg épületekkel együtt, ²⁵⁹ majd 1938-ban a Szinai-kertben, az egyház építési területe mellett egy másik telket is megszereztek, amin később a tanítóképző épületeit tudták volna felépíteni. ²⁶⁰ Az uradalmi telek megvételéről az egyházközség közgyűlése döntött, miután a lelkész megismertette az egybegyűlteket azzal, hogy honnan teremthetik elő a 400 000 koronányi vételi árat. A jegyzőkönyv szerint a lévai református egyház olyan anyagi kondíciókkal bírt ebben az időszakban, hogy a parókia tervezett eladásából befolyt összegből - emeletes épület, lelkészlak és kert árát összesen 235.000 koronában határozta meg a presbitérium ²⁶¹ - és hitel

---

²⁵⁶ *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. I. 20., XI. évf. 15. (2828.) sz., 5.

²⁵⁷ *A Barsi Református Egyházmegye 1933. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei*. Összeállította: Czeglédy Pál, egyházmegyei aljegyző. Léva, 1933. 55.

²⁵⁸ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1927. november 19.*

²⁵⁹ DREL. Fond: I.2., 1932, 26. doboz, 984/932. sz. irat

²⁶⁰ DREL. Fond: I.2., 1938, 41. doboz, 130/938. sz. irat

²⁶¹ *A Lévai Református Egyház presbiteri gyűlésének jegyzőkönyve, 1932. április 3.*

felvételével meg tudták vásárolni az ingatlant úgy, hogy a fennmaradó bevételeikből a saját kiadásukat fedezni tudták és még ezen felül is maradhatott évi 10 000 koronányi mozgótökéjük.²⁶² A lelkészlakot végül egy szlovák nemzetiségű lévai tanító, František Pakyška vette meg 90 000 koronáért a református egyháztól, és a lelkész a festetés után be is költözött a leendő lelkészlakba.²⁶³ Ezév őszétől pedig a presbitéri gyűlések is átkerültek a lelkészi irodába, ami a lelkészlakban volt, a templom mellett uradalmi telken. Az új lelkészlakban négy szoba, előszoba, konyha, spájz, fürdőszoba, cselédszoba, mosókonyha, pince, padlás, fáskamra, „klozett“ volt. A hivatalos ügyeket két külön irodahelyiségben szolgálták ki. Ebből a jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a lévai református egyháznak a Zúgóban (kb. 7,5 ha) és a Szinai-kertben (kb. 2 ha) voltak földjei.²⁶⁴ Ezek mind hosszútávú szerződéssel voltak bérbe bocsátva, mint például egy 1936-os irat is erről tanúskodik, amiben Antal a presbitérium beleegyezésével Kiril Trifonov bolgár kertésznek adta bérbe a telket a kaució ellenében és meghatározott mennyiségű búzáért.²⁶⁵ A Szinai-kertben okosan sáfárkodtak a területtel, hiszen egy csere útján Kaiser nevű lévai lakostól építési teleknek használható területre tettek szert az utcafronton.²⁶⁶ 1937-ben eladták az evangélikus egyháznak az új temető területét is - erre nem volt szüksége a református egyháznak. A lelkész halálakor készült jegyzőkönyvből kapunk teljes képet az egyház vagyonáról, amit érdemes kiemelni, hiszen 26,5 ha termőterület és 2,5 ha temető területtel, templommal, lelkészlakkal és a hozzá tartozó három bérlakással, pincével és borházzal, iskolaépülettel és tanítói lakással, valamint harangozó- és dadalakással rendelkezett ebben az időben az egyház.²⁶⁷ 1930-ban a templom javításá-

---

262 A Lévai Református Egyház egyházközségi közgyűlésének jegyzőkönyve, 1932. március 27.

263 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1932. július 6.

264 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1932. október 9.

265 Barsi Református Egyházmegye irattára. Kivonat a presbitérium 1936. IX. 11-i üléséről

266 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1933. március 24.

267 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1938. május 30.

---

hoz kezdtek hozzá a gyülekezettel. A presbitérium márciusban meg is bízta a több pályázó közül kiválasztott mesterembereket (Szabó László kőművest, Bottka Rezső festőt, Éder Kálmán ácsot) a javítási, festési, a toronyfedési- és festési munkálatokkal. Ekkor kezdtek hozzá az orgona felújításához is, amit az előző lelkész idejében avatott a lévai egyház, de többször is javításra szorult. Az így felmerülő 62 000 koronányi költség egy részének előteremtésére Antal adománygyűjtést indított – a presbiterek együttesen 4000 koronát adtak össze a célra.²⁶⁸ Antal fontosnak tartotta a lévai református temető rendezésének idején, hogy a presbitérium temetőhasználati szabályzatot dolgozzon ki, amit később a közgyűléssel el is fogadtatott.²⁶⁹ A jegyzőkönyveket olvasva a kutató ember meggyőződhet arról, hogy Antal vezetésével jól tervezett munka folyt Antal szolgálati helyén, hiszen 1930. szeptember 14-re már az orgona avatásának ünnepségét tartotta az egyház.²⁷⁰ 1934-ben Antal a Barsi Református Egyházmegyei Közgyűlés közalapi- és nyugdíjügyi bizottságának, missziói bizottságának, segélyosztó bizottságának és az építési bizottságának is a tagja volt, miközben a lévai egyházban vasárnapi iskolát, bibliakört, ifjúsági egyesületet, leányegyesületet, leányénekkart működtetett. Ezek az egyesületek rendkívül hatékony szociális tevékenységet folytattak, hiszen szegény gyermekekről gondoskodtak, akiket ruhával és könyvekkel láttak el.²⁷¹ Az ifjúsági egyesület ezen felül 1929-ben 1000 koronás alapítványt is létrehozott, amivel az ifjúsági- és belmissziós munkát kívánta segíteni.²⁷²

Vezetése alatt a lévai egyház kiállt a református iskola gyarapítása mellett és határozott hangú levelet küldött az iskolaköteles gyermekek szüleinek: „*Mindazok, akik református létükre elfeledkeznek arról, hogy nekik elsősorban reformátusnak kell nevelni gyermekeiket, azon*

---

268 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1930. március 17.

269 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1930. március 17.

270 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1930. szeptember 7.

271 A Barsi Református Egyházmegye 1934. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve.

Összeállította: Dr. Agyagási Sándor, egyházmegyei e. főjegyző. Léva, 1934. 64.

272 A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1929. május 20.

értéktelen fához hasonlítanak egyházunk szempontjából, amelynek gyümölcse a szomszéd udvarába hull.“ ²⁷³ A levél ellen a későbbiekben egy egyháztag panaszt emelt, amire válaszul határozottan kéri a beadvány készítőjét, hogy mielőtt még következményei lennének, vegye okulásul az egyház levelét és mérlegelje, mi válik gyermekei javára. Volt, aki a jegyzőkönyv aláírását megtagadta, mondván, hogy a városi zsidó iskolában jobb a tanítás, míg egy presbiter hölgy a férje kicsapongásai okát abban látta, hogy az református iskolába járt. A presbiterek megbotránkoztak ezen. ²⁷⁴ Jutott idejük a lelkész felvetésére a reverzálisok ügyével való foglalkozásra is, hiszen úgy látták, hogy a református-katolikus vegyesházasságokban minden esetben a református hit szenved csorbát. A presbitérium ezért kimondta, hogy minden olyan gyülekezeti tag, aki saját neme szerinti gyermekét más egyházba kereszteli, azt tekintsék ezentúl olyannak „*mint aki saját maga szakította le magát eljárásával egyházunk testéről és amelynek mindaddig, amíg hibáját jóvá nem teszik, minden egyházi szertartástól, főképpen az úrvacsorától tiltassanak el, és ne tekintessenek egyházunk tagjainak.*“ ²⁷⁵ A lévai egyházból a Galambos házaspár kilépéséről is van adatunk, aminek okai a fentiekben gyökerezhettek 1936-ban. ²⁷⁶ Antal szívesen segített más egyházaknak is, mint tette azt a rimaszombati lelkész megkeresésének eleget téve, aki segítségét kérte abban, hogy az egyházuk jövedelmének nagy részét kitevő házak bérét miképpen rendezze, hogy az adó ne vigye el minden nyereségüket. Antal a biztos bevétel megtartása érdekében azt tanácsolta, hogy a bérlők és az egyház közé egy főbérlőt iktassanak be, így egy bizonyos összeg nem kerül adóbevallás alá. Ennek a kérdése azonban bizalmi kérdés, amihez

---

²⁷³ A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1929. június 30.

²⁷⁴ A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1929. augusztus 18.

²⁷⁵ A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve. 1935. május 11.

²⁷⁶ Barsi Református Egyházmegye irattára. Okresny úrad v Leviciach. Vymer. 10310/1936.

---

szükség esetén szóban további tájékoztatást ígért a lévai lelkész. ²⁷⁷

1937-ben Antal Gyula indítványozta, hogy Léván építsék fel a református tanítóképzőt. A presbitérium előtt az indoklásában elmondta, hogy ez hasznos lenne a lévai egyház számára. Ehhez az indítványához elviekben hozzájárultak a helyiek és megbízták a lelkészt, hogy az ügyet úgy képviselje, hogy a lévaiak készek egy megfelelő telket ingyenesen felajánlani a célra, illetve tanterem is a rendelkezésre áll majd helyben. ²⁷⁸ Ezt az elgondolását kiválóan megindokolta, és a konvent elé tárta. Hitt abban, hogy egy ilyen intézmény Lévára helyezésével a nyelvhatáron fekvő és rohamosan szlovákosodó városba magyar értelmiségieket tud vonzani. Tudta, hogy a tanítóképző kevesebb építkezéssel megoldható, és a Barsi Református Egyházmegye a saját péztárából tudta volna megajánlani azonnal a Komárom által felvázolt összeg felét. A saját felekezeti iskola is előnyt jelentett, hiszen így a gyakorló iskola is adott lett volna. ²⁷⁹ Az egyházmegye támogatásáról biztosította Antal kezdeményezését, bár tudjuk, hogy a tanítóképző végül Komáromba került.

Rendkívül furcsa olvasni azt, hogy még a halála előtt pár nappal is döntéseket hozott és azon dolgozott, hogy az egyház sérelmeit és kívánságait eljuttassa a köztársasági elnökhöz. Az 1938. májusi közös lelkészi és tanítói értekezleten a levéltervezetben megfogalmazta, hogy az egyházi törvényeket jóvá kell hagyni, az államsegélyeket visszamenőlegesen ki kell utalni, a magyar anyanyelvet tiszteletben kell tartani, és a tisztos lelkészi fizetés mellett is kardoskodott. ²⁸⁰ 1938. május 22-én már nélküle zajlott a lévai presbitériumi ülés, ahol elfogadták Nagy Béla presbiteri határozati javaslatát, hogy a lelkészt ért súlyos megbetegedésre tekintettel a gyógykezelése költségeinek részbeni fedezésére

---

²⁷⁷ Barsi Református Egyházmegye irattára. Nagytiszteletű Lelkész Úr! 358/936. sz. irat

²⁷⁸ A Lévai Református Egyház presbitériumi gyűlésének jegyzőkönyve, 1937. július 25.

²⁷⁹ A Barsi Református Egyházmegye 1937. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Összeállította: Dr. Agyagási Sándor, egyházmegyei e. főjegyző. Léva, 1937. 33.

²⁸⁰ A Barsi Református Egyházmegye 1938. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Összeállította: Pap József, egyházmegyei lelkészi aljegyző. Léva, 1938. 74.

---

ajánljanak fel a családnak támogatást. ²⁸¹ Pár nappal később, mielőtt az egyház javainak összeírásához kezdtek volna – ezt olvasva is kiváló képet kapunk az elmúlt évtized alkotó munkájáról-, megemlékeztek a presbiterek az 1938. május 27-án elhunyt lelkészükről, akinek: „13 évi munkálkodása fényes betűkkel van beírva az egyház történetébe“.

²⁸² Érdekes olvasni, hogy a Dunántúli Protestáns Lap május végi számának egyik oldalán még arról írt, hogy Antalt a püspökválasztással kapcsolatban bízta meg feladattal, a másik oldalán pedig már halálhírét közölte. Halála után tíz nappal a presbitérium kimondta, hogy a megüresedett lelkészi állásra a 238 aláírással érkezett beadványra tekintettel nt. Czeglédy Pál esperes-lelkészt hívják meg. A lévaiak nem feledkeztek meg Antal özvegyéről, amikor döntöttek arról, hogy az iskola épületében levő használaton kívüli tanítói lakást a presbitérium tíz évre a rendelkezésére bocsátja. ²⁸³

A városvezető

Mint az fentebb olvasható, Antal Gyula politikai pályája 1928-ban kezdődött. Az a keresztyén-nemzeti-konzervatív irányultság, amit mindvégig képviselt, jól látható az egyházi kapcsolatrendszerében is. A korabeli híradásokból úgy tűnik, hogy leghatározottabban Sörös Béla képviselte az egyházban ugyanezt az egyházi és politikai irányt, amin Antal haladt. A nemzeti párt színeiben már szerepelt a Lévai járás jelöltlistáján 1928-ban, tulajdonképpen mint póttjelölt. A legnagyobb fordulatot az 1932. október 23-ra kiírt községi választás hozta számára Léva városában. A Magyar Nemzeti Párt és az Országos Keresztényszocialista Párt ekkor külön indult a választásokon. A legerősebb polgári párt a lévai városházán a nemzeti párt lett, de rendkívül erős volt a kommu-

---

²⁸¹ A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1938. május 22.

²⁸² A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1938. május 30.

²⁸³ A Lévai Református Egyház presbitéri gyűlésének jegyzőkönyve, 1938. június 23.

nista és a szociáldemokrata ellenzék is. A nemzeti párt 1150 szavazattal hét, a keresztényszocialisták 982 szavazattal hat, a magyar nemzeti munkáspárt 156 szavazattal egy mandátumot szerzett. A városban a kommunisták 1514 szavazattal kilenc, míg a szociáldemokraták 608 szavazattal négy mandátumot szereztek. A lévai városvezetést a három magyar párt ragadta a kezébe a zsidó párttal és a Csehszlovák Iparos- és Kereskedőpárttal kompromisszumokat kötve.²⁸⁴ A városbírói tisztségre eredetileg a magyar pártok a keresztényszocialista Schubert Tódor bankigazgatót jelölték, de őt a bankja, a Lévai Első Takarékbank nem engedte, így Antal Gyulára esett a választás. A kétkörös szavazáson Antal Gyula 17 szavazattal szerezte meg a városbírói helyet.²⁸⁵ A frissen alakult városi tanács 1932. november 24-i ülésén olvasta fel Antal a városbírói programbeszédét először magyar, majd szlovák nyelven.²⁸⁶ Az új városvezetésnek óriási deficittel kellett szembenéznie, illetve arra kellett leginkább törekednie, hogy munkahelyeket biztosítson a városban, valamint erősítse a szociális ellátórendszert. Az első reformrendelet az ínségadó kivetése volt: az összegyűlt pénzen csak a betegek, az öregek és a gyermekek kaptak ellenszolgáltatás nélkül élelmiszerjegyeket. Tehát nem osztottak munkanélküli segílyt a korábbiaktól eltérően, hanem szükségmunkát végeztettek a rászorulókkal fizetésért,²⁸⁷ néhány hónap múlva pedig a munkanélküliek számára ingyenessé tették az orvosi kezeléseket.

Antalnak folyamatos problémái adódtak a kommunista képviselőikkel, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy az önkormányzati munkát akadályozzák, tüntetéseket is szerveztek a városban. A szociáldemokraták odáig mentek, hogy a felekezeti iskolák városi segélyezését meg akarták állítani. Ez azért is volt veszélyes, mert a felekezeti iskolák többségébe magyar diákok jártak. Antal azonban felkészültsé-

---

²⁸⁴ *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. X. 25., XI. évf. 244. (3057.) sz., 1.

²⁸⁵ *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. XI. 10., XI. évf. 256. (3069.) sz., 5.

²⁸⁶ *Štátny archív v Nitře – pracovisko Archív Levice, Fond: Obecny úrad mesta Levice (továbbiakban ALObÚML), A városi közgyűlés 1932. november 24-i ülésének jegyzőkönyve. 11457/1932. sz. irat*

²⁸⁷ *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. XII. 1., XI. évf. 274. (3087.) sz., 6.

gével, válaszaival és érett viselkedésével már néhány hónapnyi városvezetést követően is a legtöbb esetben ura tudott maradni a helyzetnek.²⁸⁸ Ezekben az időkben Léván közel ezer olyan család élt, akiknek a napi betevő előteremtése is gondot jelentett, a város közel 2500 személynek adott segílyt, ahogyan Antal a Prágai Magyar Hírlapnak nyilatkozott az ügyben. A munkanélküliség nagyobb részben a földreform végrehajtása után keletkezett, hiszen a szétaprózódott földeken megszűnt a zsellérek munkája, akik kereset reményében betódultak a városba. Mivel ipara Lévának nem volt, ezek az emberek munka nélkül maradtak. A polgármester fő feladata az volt – ahogyan a hivatali ideje alatt vele készült egyetlen nagyinterjú jelzi –, hogy munkát adjon a lakosoknak, fellendítse a kulturális életet, és közben fejlesztéseket is végezzen.²⁸⁹ Antal ars poeticáját jól jellemzi a szociális érzékenység és a gamszentgyörgyi pártrendezvényen elmondott beszédének vezérfonala, amelyben az egymást felváltó generációk felelősségét és kötelességeit vázolta a magyar nemzetrész felé. Antal döntéseit lokális politikusként is a tettei igazolták. Egyéves munkálkodása alatt a korábban 4 milliós bevétel mellett 6 milliós költségvetéssel gazdálkodó város 1934 tavaszára 9 milliós bevételt könyvelhetett el a 9 milliós kiadások mellett. Ezen túl a nemzetiségi jogokra is ügyeltek, hiszen – ahogya a közgyűlésen is kimondták – a városban egy nemzetiség sem érte el az 50%-os arányt, így az ügykezelési és tárgyalási nyelv a szlovák és a magyar maradt. Az államnyelven beérkezett ügyiratokra szlovákul, a magyarul beadottakra magyar nyelven válaszoltak.²⁹⁰ Nagy sikere volt a lévai magyar politikusoknak az is, hogy az egyesülés előtt álló magyar párt országos, programalkotó közgyűlését a városban tartotta, ahol Antal Gyula olvasta fel a megbetegedett pártvezér, Szent-Iványi József programnyilatkozatát, amivel az országos választási kampányt indították. A járási képviselő-testületbe a lévai lelkészt is beválasztották, de visszalépett, és a helyére mást delegáltak. Ebben az évben a

---

288 *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. III. 12., XII. évf. 60. (3170.) sz., 11.

289 *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. IV. 6., XII. évf. 81. (3191.) sz., 5.

290 *Prágai Magyar Hírlap*, 1934. IV. 29., XIII. évf. 99. (3430.) sz., 11.

szociáldemokraták, a nemzeti szocialisták és a kommunisták memorandumot tártak a városi tanács elé, amellyel a céljuk az volt, hogy lemondassák a városbírárt. A tervüket összekötötték a városi költségvetés megtárgyalásával. A közgyűlés 21 szavazattal 12 ellenében elvetette a bizalmatlansági indítványt. A helyi szlovák pártok célja az volt, hogy a városbíró elmozdításával kormánybiztost hozzanak a település vezetésére, aki a csehszlovák kormánypártok akarata szerint irányítaná a várost.²⁹¹

Az 1935-ös esztendő meghatározó beruházásokat hozott a városba a vágóhíd befejezésével, a keramitút átépítésével, az új járásbírószék felépítésével, illetve a kerületi hivatal és a kaszárnya alapkövetésével. Ezek az építkezések növelték a közmunkákban résztvevők számát is. Ezek közül néhány investícióra a városba látogató Ivan Derer igazságügyi miniszter adott garanciát, és a költségek nagy részét a pénzügyminisztérium biztosította.²⁹² 1936-ban újra Antal Gyula lemondását akarták ugyanezek a körök a villanytelepen történt visszaélésekre hivatkozva, amit az általa vezetett város leplezett le. Antal azonban energikus fellépésének köszönhetően a városi tanács rendkívüli ülésén megtartotta támogatottságát.²⁹³ Azonban sikere is volt a városvezetőnek, hiszen eredményesen járt ki a kormánynál támogatást a lévai csatornázásra, miközben új utak építésébe is belekezdtek a településen. Mikor szeptemberben Edvard Beneš köztársasági elnök Léván járt, a városbíró nem mulasztotta el, hogy beszédében kidomborítsa: az elnök nemzeti kisebbséggel rendelkező városba érkezett, ahol mintaszerű béke és nyugalom uralkodik a nemzetiségek között.²⁹⁴ Az év végén tárgyalt költségvetést az ellenzéki szlovák pártok – 1920 óta először – egyhangúlag elfogadták.²⁹⁵ Olyannyira muníciót jelentett ez az egyesült magyar pártoknak, hogy Antal vezetésével egy rendkívüli kép-

---

291 *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. XI. 15., XIV. évf. 261. (3813.) sz., 7.

292 *Lévai Újság*, 1935. III. 6., II. évf. 10. sz., 1.

293 *ALObÚML.*, A városi közgyűlés 1936. június 5-i rendkívüli ülésének jegyzőkönyve.

294 *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. IX. 6., XV. évf. 204. (4053.) sz., 3.

295 *ALObÚML.*, A városi közgyűlés 1935. november 12-i ülésének jegyzőkönyve. 8018/1935-226. sz. irat

viselő-testületi ülésen egyhangúlag foglaltak állást a lévai gimnáziumban létesítendő magyar osztályok mellett. Az ezzel kapcsolatos memorandum kérdésében megegyeztek, hogy egy pártközi városi küldöttség vitte az iskolaügyi miniszterhez, amely egyúttal kérte a szlovák gimnázium épületének kibővítését is. ²⁹⁶ Áprilisban Antal Gyula vezetésével járt a városi küldöttség a prágai minisztériumban annak érdekében, hogy az 1926-ban véglegesen megszüntetett magyar nyelvű oktatás visszaálljon a lévai gimnáziumban. Valószínűleg az ügyet erősítendő választották egy májusi díszközgyűlésen Beneš Léva díszpolgárává. 1936-ban hatalmas magyar felvonulást, gyöngyösbokréta-ünnepséget tartottak a városban majd a következő évben még sosem látott mértékű magyar politikai gyűlést tartott a nemzetrész, amikor az egyesült magyar párt új zászlaját avatták fel több ezer jelenlévő előtt. Antal lelkesként és polgármesterként mondott avatóbeszédet. ²⁹⁷ 1938-ban a Bars című lapnak nyilatkozva elmondta, hogy az év a megbékélés esztendeje lesz, és reményét fejezte ki, hogy rendeződik a lévai magyar főgimnázium ügye is. ²⁹⁸ Az országos tekintélyére mindenképpen bizonyíték, hogy a Jaross Andor és Esterházy János alapította Mensa Academica Egyesület igazgatóválasztmánya tagjának kérték fel 1937-ben. Ez a szervezet volt, amely a csehszlovákiai főiskolákon és egyetemeken tanuló felvidéki magyar hallgatók támogatását volt hivatott szervezni. ²⁹⁹ Az irányába felmerülő bizalomról tanúskodik Nagy Barnabás református iskolaigazgató fia érdekében küldött levele is, aki az ő városházán való alkalmazásának lehetőségéről érdeklődött Antaltól. Antal elfoglaltságai ellenére magánlevélben válaszolt neki, hogy kísérik figyelemmel a kiírásokat, amire pályázati kérvényt tudnak majd beadni. ³⁰⁰ Ahogy a református óvónő kérését is maga oldotta meg, amikor az levélben kér-

---

²⁹⁶ *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. XII. 20., XV. évf. 291. (4140.) sz., 7.

²⁹⁷ *Bars*, 1937. X. 10., LVII. évf. 41. sz., 1.

²⁹⁸ *Bars*, 1938. I. 2., LVIII. évf. 1. sz., 2.

²⁹⁹ *Barsi Református Egyházmegye irattára. Mensa Academica Egyesület levele Antalnak*

³⁰⁰ *Barsi Református Egyházmegye irattára. Nagy Barnabás ref. ig. tanító úrnak. 412/936. sz. irat*

---

te, hogy a református óvoda padlóját olajozzák fel, mert nagyon kopott. Köszönőlevél tanúskodik arról is, hogy ebben az időszakban bőkezű adománnyal támogatta SZMKE munkáját Léván. ³⁰¹

Halála a felvidéki magyar közösségben és az egyházban váratlanul ért mindenkit. Antal Gyulát 1938. május 11-én, egy szerdai napon esküvőre hívták Alsószezsére. A lakodalomban este tíz óra körül fejfájásra kezdett panaszkodni, majd egyszer csak leborult a székéről. A kálnai orvos azonnal megállapította, hogy agyvérzést kapott. A lelkész egyébként már az előző hetekben rosszulletekre panaszkodva többször is megfordult az orvosánál, de az orvos a pihenésre és a diétára vonatkozó ajánlásait nem fogadta meg. ³⁰² Igaz, kivette néhány hetes szabadságát, de pár nap múlva már visszatért a munkájához. Az első agyvérzése utáni másfél hétben az ágyban nehezen tartható Antalt még két agyvérzés érte, amelyek közül a második végzetesnek bizonyult. Temetése méltósággal, háromezer ember jelenlétében zajlott. Léva város képviselőtestülete 1938. május 27-én tartott gyászközgyűlést Antal emlékére. A több száz helyi polgár, cégvezető által aláírt emlékkönyv mellett fellelhetőek a csehszlovákiai városok polgármestereinek gyásztáviratai is, melyek szintén Antal országos elismertségéről tanúskodnak. Feleségének és árváinak ellátásáról Sörös püspök levélben értesítette az özvegyet – érdekes kitétele az írásnak, hogy az állam akkor folyósítja a teljes özvegyi nyugdíjat, a gyermekellátási pótlékot, illetve a gyerekek neveltetési támogatását, ha nem töltenek évi két hónapnál több időt külföldön. ³⁰³

Azért, hogy a jellemét ne csupán az utókor szemszögéből és a korabeli sajtó híradásaiból ismerhessük, álljon itt három kortársának néhány sora, amely alapján úgy gondoljuk, Antal Gyula méltó lenne a lévai magyar közösség kezdeményezésére, hogy a korabeli terveknek megfelelően ne csupán impozáns síremlék, hanem utcanév is őrizze az emlékét. Az esperesi jelentésben így fogalmaz a megboldogult lévai

---

³⁰¹ *Barsi Református Egyházmegye irattára. SMKE vezetőinek köszönőlevele.*

³⁰² *Lévai Újság, 1938. V. 18., V. évf. 20. sz., 4.*

³⁰³ *DREL. Fond: I.2., 42. doboz, 641. sz. írat*

Jegyzőkönyv
felvive a levai református egyház presbitériumának 1938. évi
június 6.-án, Leván tartott presbitériumi gyűlését.

Jelen vannak: Lászlóffy József h. lelkész elnökével Cserey János
Gábor, Bárány Gábor, Csizsácz Károly, Kóspás István, Fülöp Andrá, Tolnay
Károly, Pekariák Vilmos, Székely János, Kúcs Lajos, Boros Lajos, Jókai
Sándor, Dr. Csuka János, Turi Nagy János, Jókai Sándor, Gyulai János, Bárány
Sándor, Németi István, Jókai Sándor presbiterek, Jókai Sándor jegyző.

1. Először h. lelkész úr olvasta a megjelöltet, megállapítja a
gyűlés határozatképességét azt megvizsgálja.

2. Jegyzőkönyv hírlapjánál Turi Nagy János s Jókai Sándor pre-
sbiterek bírálatát meg.

3. Ut. Antal Csuka lelkész úr elhatalmítása folytán megvá-
radott lelkéni állás meghívás útján való betöltése.

H. lelkész bejelenté presbitériumuk, hogy a lelkéni állás-
nak meghívás útján való betöltésére vonatkozólag az Ekt. II. t. c.,
§. 5.-a alapján 238 alánál említett beadomány iránti meg-
nyitást megvettük ut. Ozegledy Pál exrec. lelkész urat önkéntes
meghívás útján a levai ref. egyház lelkészéül megválasztani.
Felmerült a kérdés, hogy a presbitérium önkéntes ut. Ozegledy Pál
exrec. lelkésznek meghívás útján való megválasztását.

Presbitérium a megjelölt stávozás eredménye-
nye képen jóváállással egyhangúan kimondja
a lelkéni állásnak meghívással való betöltését
és kívánja ut. Ozegledy Pál exrec. lelkész úr meg-
hívását.

† Jókai Sándor nem lévén, gyűlésen jegyző úr a jegyzőkönyv jóváállását
hírlapjánál.
H. m. f.

Borossy
jegyző.

Kúcs Lajos
ref. h. lelkész

Turi Nagy János
ú. Jókai Sándor

---

lelkésről Czeglédy Pál: „Alig 12 rövid esztendőre terjedő szolgálata alatt egyháza külső és belső építésén áldozatos buzgósággal és szép eredménnyel dolgozott. Irányítása, vezetése mellett egyháza a nyomasztó anyagi gondok terhe alól nemcsak megszabadult, hanem a fejlődés és virágzás útjára lépett. Amikor megkezdette szolgálatát, komoly egyházi tényezők is számot vetettek az egyház bérpalotája árubabocsátásának kényszerével, s nemcsak megmentette ezt, hanem gyönyörű új objektumot is szerzett, megvetve ezzel a jövő fejlődésének alapjait. Kitűnő szervező erejét, bámulatos gazdasági érzékét felismerte és igénybe vette Léva város is, s a város vezetését az kezébe tette le. Az a 6 év, amit a város élén töltött, – nemzeti, felekezeti és pártkülönbség nélkül elismeri ezt a város hálás közönsége – a város fejlődésének fénykora volt.”³⁰⁴

Az ellenzéki hangvételű városi lap a Lévai Újság ekképpen emlékezik: „Lapunk számos esetben élesen bírálta a város vezetőségét, amelynek Antal Gyula feje volt, de ez sohasem fajult személyeskedésé és a kritika jogosságát Antal Gyula emelkedett szelleme mindig elismerte, személyi antagonizmus nem volt köztünk soha. Mindig készséggel elismertük képességeit, ha nem is helyeseltük munkatársainak ténykedését és ha Antal Gyulának hibái voltak, akkor ezek csak erényeiből eredhettek: a jóhiszeműségből, és a túlzásba vitt munkatársi szeretetből. Tény az, hogy sokat fáradt ennek a városnak érdekében, hogy érája alatt számos maradandó alkotás valósult meg Léván és a város összalakossága méltán kívánhatja, hogy a város ügyeit mindig olyan kaliberű városbírái vezessék, mint Antal Gyula volt.”³⁰⁵

Boros Béla helyettes városbíró a következőt mondta róla: „Városunk, úgymond, alatta érte el aranykorát. Léva város fejlesztésében hervadhatatlan érdemeket szerzett. Többek között az ő nevéhez fűződik a Percz-híd felépítése, a keramit-út átépítése, a vágóhíd felépítése, a Vigadó renoválása, telekszerzés a Járásbíróság részére, a kórház és posta

---

³⁰⁴ A Barsi Református Egyházmegye 1938. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Összeállította: Pap József, egyházmegyei lelkeszi aljegyző. Léva, 1938. 6.

³⁰⁵ Lévai Újság, 1938. VI. 1., V. évf. 22. sz., 1.

---

kibővítése, a járási székház fölépítése, a Štefánik-laktanya kibővítése és számos más közérdekű intézmény létesítése. Munkájával nagyszámú hívet szerzett magának. Utólag megállapítható, hogy voltak esetek, amikor érdemtelenül támadták is, de az idő mindig őt igazolta. Azt hirdette, hogy csak egy becsület van s ennek a becsületnek csak egy kritériuma: a jellem szeplőtelen tisztasága, a kimondott szó szentsége. Ez a meggyőződése irányította egész munkásságát. Beszéde végén a szónok méltatta az elhunyt egyenes magyar gondolkozását és nemzeti meggyőződését, hangoztatva, hogy Antal Gyula európai értelemben vett igazi magyar volt, aki mindig megbecsülte mások nemzetiségét, vallását és politikai meggyőződését, ezt azonban a maga részére is mindig gerincesen megkövetelte.”³⁰⁶

---

306 Prágai Magyar Hírlap, 1938. V. 29., XVII. évf. 123. (4566.) sz., 5.

Irodalomjegyzék

Levéltári források

Felvidéki Református Egyház iratai 1920–1938. Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára, Pápa (DREL).

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Budapest (MREZSL)

Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Irodája mellett működő Központi Levéltár Komárom (SZRKE KL Komárom). Komáromi Egyházmegyei Levéltár (KEL)

Štátny archív v Nitre – pracovisko Archív Levice, Fond: Obecny úrad mesta Levice (ObÚML)

Jegyzőkönyvek

A Lévai Református Egyház presbiteri gyűléseinek jegyzőkönyvei. (1903-1939)

Barsi Református Egyházmegye irattára. (1925-1938)

Bihary Kálmán (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1920. évi június hó 1-én Léván tartott rendkívüli közgyűlésének, 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott rendes közgyűlésének, 1920. évi április hó 19-én és 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott bírósági üléseinek jegyzőkönyvei. Léva, 1921.

A Barsi Református Egyházmegye közgyűlésének jegyzőkönyve, 1921, 1922, 1923, 1924.

Jegyzőkönyv felvéve Léván, 1923. augusztus hó 21-én tartott rendes egyházmegyei közgyűlés alkalmával.

Akúcs Lajos (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1921-, 1922-, 1923 és 1924. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei, Léva, 1925.

Akúcs Lajos (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1925., 1926., 1927., 1928. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Kiadta a Barsi Református Egyházmegye, Léva, 1928.

Akúcs Lajos (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1929. és 1930. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Léva, 1930.

Czeglédy Pál (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1933. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Léva, 1933.

Agyagási Sándor (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1934. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1934.

Agyagási Sándor (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1937. évi közgyűlési-és bírósági jegyzőkönyve. Barsi Református Egyházmegye, Léva, 1937.

Pap József (összeáll.): A Barsi Református Egyházmegye 1938. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyve. Léva, 1938.

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1930. évi jegyzőkönyvei. Kiadta: Maklár Károly. Debrecen, 1930.

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1933. évi jegyzőkönyvei. Kiadta: Maklár Károly. Debrecen, 1933.

Nemzetgyűlési napló, 1920. IX. kötet, 1921. március 21. – 1921. május 12. A Nemzetgyűlés 169. ülése 1921. évi március hó 19-én, szombaton.

Nemzetgyűlési napló, 1920. X. kötet, 1921. május 20. – 1921. június 10. A Nemzetgyűlés 204. ülése 1921. évi június hó 8-án.

Folyóiratok

A Hét

Amerikai Magyar Hírlap

Amerikai Magyar Reformátusok Lapja

Bars

Dunántúli Protestáns Lap

Híradó

Kiskun-Halás Helyi Értesítője

Komáromi Lapok

Lévai Órálló

Lévai Hírlap

Lévai Újság

MTI

Nyírvidék
Őrálló
Prágai Magyar Hírlap
Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok
Szatmár
Szeged

Monográfiák, tanulmányok

Angyal Béla: Érdekvédelem és önszerveződés. Lilium Aurum, Somorja. 2002.

Angyal Béla: Magyar szervezetek és mozgalmak Csehszlovákiában 1918-1921., Fórum Társadalomtudományi Szemle 2000/1.szám

Angyal Béla: Dokumentumok az Országos Keresztényszocialista Párt történetéhez, Lilium Aurum, Somorja. 2004.

Battonyai Ödön (szerk.): Czégek kézikönyve 1887., Budapest. 1887.

Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. Budapest. 2008.

Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918-1938., Méri Ratio, Somorja. 2002.

Csomár Zoltán. A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története. Ungvár. 1940.

Galántai József: Háború és békekötés. IKVA, Budapest. 1992. ISBN 963-7760-57-1

Hamberger Judit: Csehszlovákia szétválása. Egy föderációs kísérlet kudarca. Budapest. 1997.

Jančura Vladimír: Pittsburgh, máj 1918: Nenaplnená dohoda. Pravda, 2018. május 29.

Jászi Oszkár: A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat, Budapest. 1982.

Kránitz Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi önéletrajzai (1943). Pápa. 2013.

Lengvári István: „Papírforma szerint talán én volnék a legkvalifikáltabb,

---

de hát ez ma kevés az üdvösségre”. In. Korall. XIII. évf., 50. sz., Budapest. 2012.

Lévai Attila – Somogyi Alfréd: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938. Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom. 2015. ISBN 978-80-8122-126-2

Lévai – Simon – Somogyi – Szarka – Tömösközi: Első húsz év. A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 1918–1938 között. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom. 2019.

Mihálová Nikola: Politický vyvoj v Leviciach v case vzniku prvej Československej republiky, Zborník Tekovského múzeu v Leviciach 2013., 9. sz.

Miroslav Michela: Trianon labirintusaiban. Békéscsaba. 2016.

Nagy Zoltánné (összeáll.): Csehszlovákiai református gyülekezetek számszerű vizsgálata 1937-1990, kézirat, Budapest. 1990.

Németh (Deisler) Károly (összeáll.): A volt m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred. I. kötet. Haditevékenység 1914. augusztus 1-től 1915. szeptember 6-ig. Budapest. 1927.

Németh (Deisler) Károly (összeáll.): A volt m. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred. II. kötet. Haditevékenység 1915. szeptember 7-től 1918. november 27-ig. Budapest. 1928.

Pallos Lajos: Területvédő propaganda Magyarországon 1918-1920., Folia Historica, 24., Budapest. 2006.

Popély Gyula: Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első éve a Csehszlovák Köztársaságban, Kalligram, Pozsony. 1995.

Popély Gyula: Népfogyatkozás. Regio, Budapest. 1991.

Raffay Ernő: Trianon titkai. Budapest. 1990.

Roguľová Jaroslava a kol.: Od osmičky k osmičke Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938. SAV, Bratislava. 2009.

Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Osiris, Budapest. 2001.

Simon Attila: Az elfeledett aktivisták, Somorja. 2013.

Strasser Elemér (szerk.): Lévai Lexikon, Léva. 1934.

Tesák Peter: Prevratové roky 1918-1919 v Leviciach, In. Zpravodaj Tekovského múzeu v Leviciach, 1970. 6. sz.

Tóth László (szerk.): A (cseh) szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 I., Budapest. 1998.

Tóth László (szerk.): A (cseh) szlovákiai magyar művelődés története 1918-1998 II., Budapest. 1998.

Tömösközi Ferenc (szerk.): A Szlovenszkói Dunáninneri Református Egyházkerület és a Szlovenszkói Református Egyetemes Egyház Konventjének Pápán őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1938 között - 1. kötet. 1 – 5. doboz, 1920 – 1923/2. Selye János Egyetem, Komárom. 2018. ISBN (online) 978-80-8122-257-3, ISBN (CD) 978-80-8122-258-0

Tömösközi Ferenc (szerk.): Református Egyetemes Egyház Konventjének Pápán őrzött iratainak válogatott jegyzéke 1920–1938 között - 3. kötet. 11 – 15. doboz, 1926/2 – 1928/2. p. 455. Selye János Egyetem, Komárom. 2018. ISBN (online) 978-80-8122-261-0, ISBN (CD) 978-80-8122-262-7

Vígh Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Bereményi Könyvkiadó, Budapest. 1992.

Online források

Tomáš Gábriš: Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918). <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf> 3., 2021. november 9.

Kiadó / Vydavateľ:

Coexistencia Polgári Társulás – Občianske združenie Coexistencia

Szerző / Autor:

PaedDr. Petheő Attila, PhD., a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának mb. főiskolai docense; a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának tudományos munkatársa

Cím / Názov:

Lévai nemzetmegtartó lelkészek a XX. század elején - Birtha József és Antal Gyula életútja

Szakmai lektor / Odborný lektor:

doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének docense;
Mgr. Tömösközi Ferenc, PhD., a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének adjunktusa.

Nyomdai előkészítés / Tlačová príprava: Németh Péter

Nyelvi lektor / Lektor: Kiss Réka

Nyomtatott példányszám / Počet výtlačkov: 200

Kiadás éve / Rok vydania: 2022

Első kiadás / Prvé vydanie

Nyomtatott kiadás / Printová verzia ISBN: 978-80-974485-0-9

Elektronikus kiadás / Elektronická verzia ISBN: 978-80-974485-1-6

